

N r 2/2024
Czasopismo naukowe
e-ISSN 2300-4673

Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
w Olsztynie

K

P

P

Kortowski
Przegląd
Prawniczy

KOMITET REDAKCYJNY

Redaktor naczelny – dr Magda Dziembowska
Zastępca redaktora naczelnego – dr Adrianna Szczechowicz-Raś
Członkowie redakcji – dr Katarzyna Jaworska, dr hab. Michał Mariański, prof. UWM,
dr Dobrochna Ossowska-Salamonowicz, dr Ewelina Rytelewska,
dr hab. Magdalena Rzewuska, dr Monika Ziniewicz

RADA NAUKOWA

dr hab. Bogumił Pahl, prof. UWM, dr hab. Krystyna Szczechowicz, prof. UWM,
prof. zw. dr hab. Wiesław Pływaczewski, dr hab. Maria Szczepaniec, prof. UKSW,
dr hab. Elżbieta Żywucka-Kozłowska, dr Robert Dziembowski, prof. Josef Čentěš,
dr Сергій Банах, dr hab. Сергій Гречанюк, dr Оксана Коваль, PhDr. Anna Schneiderová,
JUDr. Kamila Bubelová, Ph.D., prof. Simone Orlandini, prof. Marco Mariani, dr Anna Opar,
dr Agnieszka Araucz-Boruc, Kristina Mikalauskaitė-Šostakienė,
dr hab. Michał Krzykowski, prof. UWM, dr hab. Monika Kotowska, prof. UWM

RECENZENCI

Lista recenzentów zostanie zamieszczona w ostatnim numerze danego roku

REDAKCJA WYDAWNICZA

dr Joanna Daniluk

PROJEKT OKŁADKI

Zespół Komitetu Redakcyjnego

SKŁAD I ŁAMANIE

Dariusz Walasek

ADRES REDAKCJI

Wydział Prawa i Administracji UWM
10-723 Olsztyn, ul. Dybowskiego 13
tel. 89 524 64 31, fax 89 535 15 97

Wersją pierwotną (referencyjną) kwartalnika „Kortowski Przegląd Prawniczy”
jest wersja elektroniczna

ISSN 2719-7506 (print)

ISSN 2300-4673 (online)

© Copyright by Wydawnictwo UWM • Olsztyn 2024

Wydawnictwo UWM
ul. Jana Heweliusza 14, 10-718 Olsztyn
tel. 89 523 36 61, fax 89 523 34 38
www.uwm.edu.pl/wydawnictwo/
e-mail: wydawca@uwm.edu.pl

Nakład 24 egz. (wersja papierowa); czasopismo dostępne online

Ark. wyd. 5,55; ark. druk. 4,75

Druk: Zakład Poligraficzny UWM w Olsztynie, zam. nr 609

Spis treści

JAKUB BIERANOWSKI

Pojęcie oraz typy dóbr osobistych w świetle prawa polskiego.....5

MARCIN BOBKO

Wartość dowodowa czynności realizowanych z osobą znajdującą się pod wpływem alkoholu lub środków odurzających..... 17

HUBERT CHRÓST

Wpisywanie na listę biegłych sądowych psychologów i powoływanie biegłego psychologa w sprawach karnych i cywilnych..... 29

MATEUSZ DĄBROWSKI

Od Robespierre'a do Napoleona. Ustrój polityczny Francji w latach 1794–1799..... 41

JOANNA KRUK

Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną wykonaniem zabezpieczenia 53

ANNA OPAR

Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa a procesy migracyjne.....67

DOI: 10.31648/kpp.9164

Jakub Bieranowski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0009-0000-0018-6050

jakub.bieranowski@onet.pl

Pojęcie oraz typy dóbr osobistych w świetle prawa polskiego

Wstęp

Celem artykułu jest przedstawienie instytucji dóbr osobistych oraz ich typów na gruncie polskiego prawa. Instytucje dóbr osobistych pojawiają się zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie, niekiedy budząc wątpliwości ze względu na ich różne rozumowanie. Zaprezentowane one będą głównie w oparciu o prawo cywilne, Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej, ustawę o prawach autorskich i prawach pokrewnych, a także w świetle praktyki sądowej. Przedstawione zostanie pojęcie dóbr osobistych, a także typy dóbr osobistych cechujące się najistotniejszym znaczeniem w kontekście prawa do prywatności.

Pojęcie dobra osobistego

Doktryna znajduje liczne definicje tego, czym jest dobro osobiste, jednak każda z nich ujmuje dobra osobiste w kategorii wartości. W ślad za Piotrem Machnikowskim można przywołać następującą definicję tego pojęcia: „Dobrami osobistymi są powszechnie uznane w społeczeństwie wartości niemajątkowe związane ściśle z osobą człowieka i będące przejawami godności osoby ludzkiej, obejmujące przede wszystkim integralność fizyczną i psychiczną oraz indywidualność człowieka”¹. Zgodnie z tym objaśnieniem dobra osobiste złączone są z każdym człowiekiem, niezależnie od jego podejścia do własnej godności. Definicja dóbr osobistych znalazła także wyraz w judykaturze. Są

¹ P. Machnikowski, [w:] E. Gniewek (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 58. Inną definicję przedstawia Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2011, s. 157.

Najwyższy w jednym z orzeczeń stwierdził, że „dobro osobiste jest to ogół czynników mających na celu zapewnienie obywatelowi rozwoju jego osobowości, ochronę jego egzystencji i zapewnienie mu prawa do korzystania z tych dóbr, które są dostępne na danym etapie rozwoju społeczno-ekonomicznego społeczeństwa, a które sprzyjają zachowaniu cech odrębności i związaniu ze społeczeństwem, w którym żyje”². Każde naruszenie osądzone jest nie z tytułu osobliwych doznań urażonej nimi osoby, ale poprzez społeczną opinię danego zachowania. Przy ocenianiu, czy konkretna wartość stanowi dobro osobiste, najistotniejszy jest ogląd społeczeństwa, nie zaś wola stosujących prawo organów bądź ustawodawcy. Zakres obowiązków judykatury czy też prawodawcy sprowadza się jedynie do rozpoznania istniejącego już dobra, a nie jego tworzenia. Dzięki takiemu systemowi kształtowania wartości można pozwolić sobie na dopasowanie natury i rodzaju dóbr osobistych do obecnego stanu rzeczy, a także na elastyczność. Wraz z postępem cywilizacji oraz techniki powstają nowe wartości, uznawane przez społeczeństwo za potrzebne. Dobra osobiste charakteryzują się ścisłym związkiem z człowiekiem. Nie mogą one funkcjonować przeciwstawnie względem człowieka. Chociaż możliwość posiadania dóbr także przez osoby prawne nie budzi już obecnie żadnych wątpliwości, to – zważywszy na osobistą naturę – trzeba rozumieć brak możliwości przekazania dobra drugiemu podmiotowi lub zrzeczenia się go, ale nie jego związku tylko z osobą fizyczną. Jeśli chodzi o jednostki, trzeba uwzględnić powiązanie godności osoby ludzkiej z dobrami osobistymi. Status dobra osobistego oraz związana z nim ochrona nie jest uzyskiwana przez każdą wartość. Dotyczy to tylko tych wartości, które dają wyraz godności człowieka. Chodzi rzecz jasna o niezbywalną, równą i przyrodzoną godność przynależną każdemu człowiekowi z powodu bycia człowiekiem, nie natomiast za sprawą zajmowanej społecznej pozycji bądź piastowanego stanowiska. Dlatego właśnie indywidualność oraz integralność – tak psychiczną, jak i fizyczną – należy rozpatrywać jako nadrzędne, grupowe kategorie dóbr osobistych, natomiast swoiste dobra – w formie ich przejawów. Rozumowanie w ten sposób umożliwi opanowanie regresu tej kategorii dóbr wynikającej z przedsięwzięć prawników, a także ubytkowi podstawowego charakteru poprzez cykliczne dopasowywanie do danych stanów faktycznych, w wyniku czego zabieganie o udzielenia prawnej protekcji sprawom jednostki, w jej własnej opinii, należałoby uwzględnić³. Wskazane niebezpieczeństwo zdaje się być tym bardziej realne, gdyż dobra osobiste nie są wymienione w sposób wyczerpujący w art. 23 Kodeksu cywilnego⁴. Niemożliwe jest stworzenie dokładnej listy zawierającej wszystkie dobra osobiste. Można mówić tylko o ogólnie ukształtowanych typach (grupach) dóbr⁵. Brak dokładnej definicji pojęcia dobra osobistego w otwartym katalogu dóbr osobistych pozostawia obszar swobody decyzyjnej.

² Wyrok SN z 10 czerwca 1977 r., sygn. akt II CR 187/77, Lex nr 7947. Por. wyroki SN z 6 maja 2010 r., sygn. akt II CSK 640/09, Lex nr 598758 i z 19 listopada 2010 r., sygn. akt III CZP 79/10, Lex nr 612168.

³ P. Machnikowski, [w:] E. Gniewek (red.), op. cit., s. 59.

⁴ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2023 r., poz. 1933 z późn. zm.), dalej: k.c.

⁵ M. Pazdan, *Dobra osobiste i ich ochrona*, [w:] M. Safjan (red.), *Prawo cywilne – część ogólna*, seria: System Prawa Prywatnego, t. 1, Warszawa 2012, s. 1234.

To dotyczy zarówno określenia zakresu już istniejących, tj. nazwanych, dóbr osobistych, jak i uznawania nowych, wcześniej nieuwzględnionych wartości idealnych jednostki za dobra osobiste. W rezultacie stosowania prawa pojawiają się nowe dobra, identyfikowane w konkretnych sytuacjach jako zasługujące na ochronę poprzez unormowania prawa podmiotowego osobistego. Ten rozwój jest wspierany przez dynamiczną naturę samych dóbr osobistych, które ewoluują w związku ze zmianami norm społecznych i etycznych. Sprzyja temu także postulat dokonywania wykładni twórczej, wykraczającej poza odczytywanie tylko sensów znajdujących się od dawna w doktrynie i orzecnictwie⁶. Katalog zamknięty, w związku ze skomplikowaną metodyką ustawodawczą, mógłby spowodować, że obecny system ochrony dóbr stałby się nieudolny. W czasach nasilonego postępu techniki ustawodawca nie jest w stanie za każdym razem dostrzec możliwe ryzyka, co więcej – do nich nie dopuścić⁷. Dzięki stosowaniu elastycznej wykładni aktualnych uregulowań, sądy nierzadko rozpoznają, a także stwierdzają istnienie dóbr osobistych w danym czasie w porządku prawnym. W rezultacie tego zidentyfikowane zostają dobra osobiste, których nie obejmuje wyliczenie z art. 23 k.c.⁸ Dobra osobiste mają także charakter niemajątkowy. Nie przedstawiają one ekonomicznej wartości. Traktuje się je jako istotniejsze niż dobra majątkowe. Możliwy jest jednak przypadek, w którym wartość majątkową dobra zyskują wtórnie, biorąc pod uwagę sposób korzystania z nich przez podmioty – te, którym przynależy konkretne dobro, tak jak wygląda to np. w przypadku wizerunku⁹. Wskazana maksyma przedstawia obiektywne pojmowanie dóbr osobistych, które przeważa obecnie w gronie reprezentujących judykaturę i doktrynę. Przez długi czas dominowało subiektywistyczne podejście, sformowane przez Stefana Grzybowskiego, który dobra osobiste prezentował jako „indywidualne wartości świata uczuć, stanu życia psychicznego człowieka”¹⁰. W krańcowym modelu pogląd ten wskazywał, że swoistym wskaźnikiem, czy naruszono dane dobro, nie była reakcja wywołana przez to naruszenie w społeczeństwie, lecz indywidualne doznanie jednostki. Jednak wraz z biegiem lat autor począł odstępować od subiektywistycznego konceptu, skłaniając się ku obiektywnej teorii, która była traktowana dotychczas jako przewodnia.

⁶W. Borysiak, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, 2023, Legalis, komentarz do art. 23, nb 18.

⁷J. Panowicz-Lipska, [w:] M. Gutowski (red.), *Kodeks cywilny, t. 1: Komentarz do art. 1–449*¹¹, Warszawa 2016, s. 109.

⁸Postanowienie SN z 27 marca 2018 r., sygn. akt III CZP 60/17, Lex nr 2468915. Zob. również uchwałę SN z 16 lipca 1993 r., sygn. akt I PZP 28/93, Lex nr 3943.

⁹J. Panowicz-Lipska, [w:] M. Gutowski (red.), op. cit., s. 109.

¹⁰S. Grzybowski, *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*, Warszawa 1957, s. 78.

Typy dóbr osobistych

Jak wcześniej wskazano, katalog dóbr osobistych wymieniony w art. 23 k.c. nie ma oblicza doszczętnego, jest jedynie przykładowy, co ukazuje treść przepisu oraz zwrot „w szczególności”. W myśl obiektywnego poglądu otwartość katalogu nie świadczy o tym, że mogłoby dojść do powstania przedtem nieistniejącego nowego dobra osobistego za sprawą skłonności grupy podmiotów lub pojedynczego podmiotu. Ten katalog przy takim pojmowaniu jest zamknięty. Jak wiele wartości považanych jest w danym czasie przez społeczeństwo, tyle też dóbr osobistych istnieje¹¹. Sąd Najwyższy trafnie uznał, że podstawowe kryterium wyodrębnienia dóbr osobistych stanowi społeczne odczucie powiązane zarówno ze zmianą postaw społecznych, jak i akceptacją innych wartości¹². Katalog zatem charakteryzuje się dynamiką. Odbiór dóbr osobistych, które można skategoryzować jako rodzaje bądź typy dóbr, upraszcza znacznie ich postrzeganie. Jeśli ciężkie jest ustalenie w niektórych sytuacjach związanych granic wśród poszczególnych dóbr, znacznie cięższe może okazać się złączenie pewnych naruszeń jedynie z danym dobrem. Ponadto nieraz oznaczone dobro totalnie odróżnia się od wartości dotąd uchodzącej za dobro osobiste. Niewykluczony jest przypadek, w którym płaszczyzny dóbr osobistych przeplatają się ze sobą lub także jakies dobro stanowi wyjątkową postać innego, w jego szerokim aspekcie¹³. W obrębie niniejszej publikacji zanalizowane zostaną najważniejsze typy dóbr osobistych, tak wskazane w art. 23 k.c. wprost, jak i również takie, których egzystencja jest widziana powszechnie i trwale w praktyce prawniczej. Z powodu dużej przestrożności tego zagadnienia, niemożliwe jest pełne i dokładne zaprezentowanie wszystkich jego składników, przedstawione będą dobra cechujące się największą doniosłością w ramach tematyki prawa do prywatności.

Życie, zdrowie, nietykalność cielesna oraz integralność seksualna

Spośród powszechnie znanych dóbr (art. 23 k.c. wskazuje tylko na zdrowie) oczywistym jest, że reszta dóbr, a zwłaszcza życie, są chronione. Gwarancję ochrony życia stanowi art. 38 Konstytucji RP¹⁴. Naruszenie dobra osobistego w formie życia stanowi naruszenie najwyższej wartości indywidualnej, a także społecznej¹⁵. Poza zdrowiem do dóbr powiązanych ściśle z osobą ludzką należy nietykalność cielesną. Ta również chroniona jest za sprawą Konstytucji RP oraz przepisów prawa karnego. Naruszenie tego dobra może polegać na popchnięciu, uderzeniu, wywołaniu rozstroju zdrowia lub

¹¹ P. Machnikowski, [w:] E. Gniewek (red.), op. cit., s. 59 i nast.

¹² Wyrok SN z 6 kwietnia 2004 r., sygn. akt I CK 484/03, Lex nr 132396.

¹³ J. Panowicz-Lipska, [w:] M. Gutowski (red.), op. cit., s. 111 i nast.

¹⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.), dalej: Konstytucja RP.

¹⁵ J. Buchalska, *Dobra osobiste osób fizycznych*, [w:] M. Romańska (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona*, 2020, Legalis, podrozdz. 2.

uszkodzeniu ciała¹⁶. Podobne stanowisko wyraża Sąd Najwyższy w orzecznictwie¹⁷. Kwestią sporną pozostaje to, czy integralność seksualną powinno się uznać za dobro odrębne, czy też traktować ją jako element zakresu nietykalności cielesnej. Nie zważając na rezultat tych deliberacji, owo dobro chronione będzie na mocy art. 23 i 24 k.c., aby jednocześnie chronić przed skłonieniem za sprawą podstępny nadużycia stosunku zależności do poddania się czynowi nierządnyemu lub gwałtu, jak i przed różnymi formami molestowania seksualnego w szkołach, uczelniach, zakładach pracy, więzieniach lub innych skupiskach ludzkich¹⁸.

Wolność i swoboda sumienia

Termin wolność został zawarty przez ustawodawcę tak w katalogu dóbr osobistych w k.c., jak również w art. 31 oraz 41 Konstytucji RP, w której zagwarantowano wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się (art. 49), wolność poruszania się po terytorium RP, a także alternatywy miejsca zamieszkania oraz pobytu (art. 52 ust. 1), swobodę opuszczenia terytorium RP (art. 52 ust. 2), wolność religii i sumienia (art. 53 ust. 1), jak również wolność wyrażania własnych poglądów, pozyskiwania i rozpowszechniania informacji (art. 54 ust. 1). Można dostrzec, że wolności nie traktuje się już wedle dawnych reguł, jedynie pod postacią fizycznej swobody do poruszania się – aktualnie przeważa znacznie szerszy koncept wolności, zawierający w sobie również wolność od działania pod przymusem czy strachem¹⁹. Zgodnie z judykaturą o wolności można także mówić w sytuacji braku zastosowania względem oznaczonej osoby przymusu psychicznego oraz fizycznego²⁰. Naruszenie wolności z kolei może polegać na ograniczeniu możliwości poruszania się poprzez użycie przymusu psychicznego, siły fizycznej, podstępny itp., jak również na zmuszaniu do konkretnego zachowania w jakikolwiek bezprawny sposób (psychiczny lub fizyczny), także poprzez oddziaływanie na rzecz²¹. Swoboda sumienia stanowi postać umożliwiającą swobodne posiadanie oraz wyrażanie poglądów, wyobrażeń, a także przekonań. Ponadto dotyczy również wolności uzewnętrzniania wspólnie z innymi lub indywidualnie, prywatnie lub publicznie przekonań bądź religii. Uzewnętrznianie to może przejawiać się pod postacią uprawianiu kultu, praktyk religijnych, modlitw oraz w nauczaniu²².

¹⁶ P. Sobolewski, [w:] K. Osajda (red.), *Kodeks cywilny*, t. 1, 2020, Legalis.

¹⁷ Uchwała SN z 9 września 2008 r., sygn. akt III CZP 31/08, Lex nr 484767. Por. wyroki SN z 19 listopada 2008 r., sygn. akt III CSK 171/08, Lex nr 584204 i z 6 lipca 2018 r., sygn. akt II CSK 234/17, Lex nr 2518903.

¹⁸ M. Pazdan, *Dobra osobiste i ich ochrona*, [w:] M. Safjan (red.), op. cit., s. 1236.

¹⁹ M. Pazdan, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny*, t. 1: *Komentarz do art. 1–449⁰*, Warszawa 2015, s. 113 i nast.

²⁰ Wyrok SN z 15 czerwca 2005 r., sygn. akt IV CK 805/04, Lex nr 177221.

²¹ Wyrok SA w Warszawie z 5 listopada 2015 r., sygn. akt VI ACa 1506/14, Lex nr 1994427.

²² W. Sobczak, *Wolność myśli, sumienia i religii. Poszukiwanie standardu europejskiego*, Toruń 2013, s. 29.

Cześć

Cześć jest następnym dobrem wymienionym wprost w art. 23 k.c. Można ją zdefiniować jako poważanie, szacunek, uznanie, uwielbienie, kult bądź też honor, dobre imię oraz godność osobistą. W odniesieniu do niniejszego artykułu rozważyć należy jedynie cześć dotyczącą osoby ludzkiej, będącą dobrem osobistym, które przynależy tylko osobie fizycznej, natomiast jej odpowiednik względem osób prawnych stanowi dobre imię i reputacja²³. Cześć człowieka to jedno z najistotniejszych dóbr, a jej ochrona ma istotne znaczenie w obrocie prawnym²⁴. Sąd Najwyższy stwierdził w postanowieniu z 8 maja 2014 r., że „powszechnie wyróżnia się dwa przejawy dobra osobistego, jakim jest cześć człowieka: cześć zewnętrzną (dobre imię) oraz cześć wewnętrzną (godność osobistą). Cześć zewnętrzna to opinia, którą o danej osobie mają inni, a cześć wewnętrzna to poczucie osoby o swojej wartości, oczekiwanie przez nią szacunku od innych”²⁵. Naruszyć można dobre imię poprzez zniesławienie, pomówienie osoby o właściwości lub zachowanie, mogące ją poniżyć w oczach społeczeństwa lub doprowadzić do straty zaufania publicznego, niezbędnego do wykonywania określonego zawodu lub też zajmowania stanowiska²⁶. Postęp techniczny wraz z nowymi sposobami komunikacji na odległość sprawił, że wzrosła szansa na wzruszenie dóbr osobistych, w tym czci lub dobrego imienia. Wobec trudności w ujawnieniu sprawców eskalować może poczucie bezkarności. Wypowiedzi naruszające dobre imię, cześć rozdzielają się na wyrażające opinię (oceniające) oraz wypowiedzi dotyczące faktów (opisowe). Nieprzychylna ocena osoby lub jej postawy nie może wiesić ku formowaniu się roszczeń wtedy, gdy jest rzetelna oraz rzeczowa. Wypowiedzi będące opisowymi ocenia się natomiast w kategorii prawdy i fałszu. Wykluczyć bezprawność naruszenia można w sytuacji wypowiedzi żartobliwej. Trzeba mieć jednak na uwadze, że nawet takowa nie może wykroczyć poza dane granice, które kreują przyzwoitość oraz dobry smak, a także zwyczaje²⁷. W ramach oceny naruszenia czci należy brać pod uwagę zarówno całkowity kontekst danej sytuacji wraz z jego społecznym odbiorem, jak i znaczenie literalne wykorzystanych słów. Za wskaźnik trzeba przyjąć to, co słuszne dla ludzi uczciwych oraz rozsądnych. Wypowiedzi winny zachowywać należyte proporcje i umiar²⁸.

²³ K. Rataj, N. Skiba, P. Szczepanek, *Katalog dóbr osobistych w Kodeksie cywilnym*, [w:] I. Lewandowska-Malec (red.), *Dobra osobiste*, 2017, Legalis, podrozdz. 1.

²⁴ S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga I. Część ogólna*, Warszawa 2011, s. 66.

²⁵ Postanowienie SN z 8 maja 2014 r., sygn. akt V CSK 361/13, Lex nr 3381248. Por. wyrok SN z 21 marca 2007 r., sygn. akt I CSK 292/06, Lex nr 308851.

²⁶ J. Panowicz-Lipska, [w:] M. Gutowski (red.), op. cit., s. 113 i nast.

²⁷ M. Pazdan, *Dobra osobiste...*, s. 1238 i nast.

²⁸ Wyrok SN z 23 maja 2002 r., sygn. akt IV CKN 1076/00, Lex nr 57208.

Nazwisko i pseudonim

Ustawodawca wymienił także w katalogu dóbr osobistych w k.c. nazwisko oraz pseudonim. Nazwisko aktualnie sprawuje rolę należącą dawniej do właściwości imienia, umożliwia oznaczenie, identyfikację jednostki. Zgodnie z orzecznictwem sądowym nazwisko człowieka sprawuje funkcję identyfikującą oraz indywidualizującą jednostkę, gdyż stanowi skierowany na zewnątrz znak rozpoznawczy osoby fizycznej²⁹. Niektórzy uważają, że imię trzeba rozpatrywać jako dobro osobiste³⁰. Jest to bardzo ważne w kontaktach między podmiotami. Ponadto nazwisko należy traktować jako wyraz przynależności do konkretnej rodziny³¹. Naruszenie nazwiska może polegać na jego zniekształcaniu, przekracaniu bądź zrymowaniu ze słowami obelżywymi³². Jeżeli wolą osoby jest, aby inna osoba nie używała jej nazwiska bezprawnie, może tego żądać. Podobnie rzecz się ma w przypadku autora, który publikuje pod pseudonimem – ten także ma prawo dopraszać się, aby inni nie wykorzystywali jego pseudonimu. Kazimierz Piasecki uważa, że wyjawienie tożsamości w przypadku braku pozwolenia autora jest naruszeniem dóbr osobistych³³. Tak samo dzieje się w sytuacji, kiedy żąda on ochrony swojej anonimowości, a inny podmiot ową naruszy. Użycie nazwiska jedynie w celu identyfikacji nie będzie stanowiło naruszenia dobra osobistego. O naruszeniu dobra, jakim jest nazwisko, nie można więc mówić wtedy, jeżeli wykorzystane zostało ono z tytułu zidentyfikowania konkretnej osoby, w korespondencji skierowanej do osób trzecich czy do osoby o konkretnym nazwisku.

Wizerunek

Judykatura kreuje wizerunek w dwojaki sposób – po pierwsze, jako dobro osobiste, które ujmować należy jako podobizna człowieka, czyli konkretyzacja oraz ustalenie jego obrazu fizycznego³⁴. Po drugie, jako dobro osobiste w formie zespołu cech zewnętrznych, które są charakterystyczne dla konkretnej osoby, a więc wygląd tej osoby³⁵. W orzecznictwie przeważa drugie z powyższych rozumień. Oprócz przepisów w k.c. także w uregulowaniach ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych ochrona wizerunku znalazła odzwierciedlenie. W myśl art. 81 ust. 1 i 2 tej ustawy osoba, która została zaprezentowana na wizerunku, musi udzielić zgody na jego rozpowszechnianie. Nie jest

²⁹Wyrok SN z 19 listopada 2003 r., sygn. akt I PK 590/02, Lex nr 122882. Por. wyrok SN z 8 lipca 2011 r., sygn. akt IV CSK 665/10, Lex nr 1112886.

³⁰J. Panowicz-Lipska, [w:] M. Gutowski (red.), op. cit., s. 115 i nast.

³¹M. Pazdan, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1, 2020, Legalis, komentarz do art. 23, nb 26.

³²P. Księżak, [w:] M. Pyziak-Szafnicka (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, Warszawa 2014, s. 290.

³³K. Piasecki, *Kodeks cywilny. Księga pierwsza. Część ogólna. Komentarz*, Kraków 2003, s. 179.

³⁴Wyrok SN z 7 października 2009 r., sygn. akt III CSK 39/09, Lex nr 532155. Por. wyroki SN z 15 października 2009 r., sygn. akt I CSK 72/09, Lex nr 533565 i z 16 listopada 2017 r., sygn. akt V CSK 81/17, Lex nr 2440468.

³⁵Wyrok SN z 24 lipca 2020 r., sygn. akt I CSK 673/18, Lex nr 3081269.

potrzebne zezwolenie, jeżeli osoba otrzymała wcześniej umówioną zapłatę za pozowanie. Nie jest wymagana również zgoda w sytuacji osób będących powszechnie znanymi, gdy wizerunek wykreował się w wyniku pełnienia przez nie publicznych funkcji, a także gdy konkretna osoba pełni rolę szczegółu całości³⁶. W doktrynie występuje także pogląd, który zakłada tzw. neutralne naruszenie prawa do wizerunku, niestanowiące naruszenia dobra osobistego. W konsekwencji nie każde rozpowszechnienie wizerunku jest równoznaczne z naruszeniem dobra osobistego³⁷. Teresa Grzeszak wskazuje jednak, że w art. 81 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych treść prawa do wizerunku została specyficznie ukształtowana. Stanowi go wizerunek, nie sam uprawniony (tak dzieje się w sytuacji innych praw osobistych). Jego przedmiot stanowią tak uprawnienia pozytywne, czyli zezwolenie na rozpowszechnianie, jak i negatywne, będące w formie zakazu rozpowszechniania wizerunku przez osoby trzecie³⁸.

Tajemnica korespondencji

Przepisy k.c. oraz ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych chronią tajemnicę korespondencji. Chroni ją także Konstytucja RP na mocy art. 49: „Zapewnia się wolność i ochronę tajemnicy komunikowania się”. W myśl art. 82 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, w przypadku braku wyrażenia innej woli przez adresata korespondencji rozgłaszanie tejże korespondencji w okresie lat dwudziestu od jego śmierci, potrzeba zezwolenia małżonka, jeżeli go brak, to kolejno zstępnych, rodziców lub rodzeństwa. Na gruncie wspomnianego art. 82 ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych przyjmuje się węższe pojęcie korespondencji, oznaczające konieczny warunek utrwalenia informacji, którą obejmuje korespondencja, nim zapozna się z nią adresat, co w konsekwencji wyłącza z obrębu tego przepisu wszelkie formy służące porozumiewaniu się na odległość w czasie rzeczywistym³⁹. Trzeba mieć na uwadze, że ochrona przysługuje jednocześnie adresatowi korespondencji oraz autorowi. W każdym momencie nadawcy wolno zdecydować o ukierunkowaniu listu ku bardziej rozległemu kręgu adresatów. W przypadku skierowania go do danego adresata, ten posiada prawo domagania się, aby informacje dotyczące jego sfery prywatnej były przez adresata zachowane tajemniczo oraz uszanowane⁴⁰. W tej sytuacji rozdzielenie dwóch dóbr, czyli sfery prywatności i tajemnicy korespondencji, zdaje się być wręcz nierealne. Sąd Najwyższy uznał, że naruszenie tajemnicy korespondencji polega na nieuprawnionym zapoznaniu

³⁶Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2022 r., poz. 2509 z późn. zm.).

³⁷T. Grzeszak, *Prawo do wizerunku i prawo adresata do korespondencji*, [w:] J. Barta (red.), *Prawo autorskie*, seria: System Prawa Prywatnego, t. 13, Warszawa 2017, s. 787–790.

³⁸M. Pazdan, *Dobra osobiste...*, s. 1249.

³⁹M. Markiewicz, [w:] R. Markiewicz (red.), *Komentarz do ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych*, t. 2, Warszawa 2021, s. 1932.

⁴⁰I. Dobosz, *Tajemnica korespondencji jako dobro osobiste oraz jej ochrona w prawie cywilnym*, Kraków 1989, s. 109.

się z jej treścią przez osobę, która nie jest jej adresatem, a także na rozpowszechnieniu jej treści bez uzyskania zgody osób do tego uprawnionych, a więc odbiorcy oraz nadawcy – w takim wypadku konieczność stanowi ich łączna zgoda⁴¹.

Nietykalność mieszkania

Nietykalność mieszkania, poza widocznym oznaczeniem w art. 23 k.c., mieści się także w zakresie art. 50 Konstytucji RP. Właśnie to uregulowanie umożliwia rozległe pojmowanie tego zagadnienia. Zawiera w sobie całe domostwo, lokale mieszkalne, pomieszczenia niemieszkalne oraz pojazdy. W ramy te nie można jednak włączyć gruntów leśnych lub rolnych, przypadających właścicielowi domu. Wtargnięcie do obiektu, jak również inne czynności powodujące ograniczenie swobody korzystania z mieszkania bądź utrudniające dostęp do takowego, traktować można jako naruszenie nietykalności mieszkania. Nadmierny hałas także stanowi naruszenie. Ochrona, która wynika z prawa do nietykalności mieszkania, dotyczy nie tylko samego lokalu mieszkalnego, ale też obszaru całego domostwa, w tym podwórza, ogrodu oraz pomieszczeń przynależnych⁴². Analogicznie za element ochrony można uznać również dobro osobiste zwane ciszą nocną. Uwypukla się w orzecznictwie niematerialną właściwość nietykalności mieszkania w znaczeniu dobra osobistego. To dobro wprawdzie jest powiązane z przedmiotem materialnym, jakie stanowi mieszkanie, jednakże samo wywieranie złego wpływu na przedmiot nie powinno jeszcze stanowić naruszenia nietykalności mieszkania⁴³. Sąd Najwyższy w wyroku z 25 lutego 2010 r. uznał, że nietykalność mieszkania winna być rozumiana jako sfera określonego stanu psychicznego wynikającego z poczucia bezpieczeństwa i niezakłóconego korzystania z własnego mieszkania. W przypadku naruszenia czynników zza tej sfery art. 23 k.c. nie będzie zastosowany. Będzie można tylko dochodzić roszczeń tytułem naruszenia praw majątkowych⁴⁴.

Podsumowanie

Na gruncie wymienionych w artykule przepisów prawa, a także na podstawie przedstawionej praktyki sądowej wymienione dobra osobiste oraz ich typy cechują się największą doniosłością w ujęciu prawa do prywatności. Znajdują swoje zastosowanie w licznych aspektach zarówno prawnych, jak i życia codziennego. Stanowią nieodzowne uprawnienia każdego człowieka, ponieważ przejawiają się jako wartości niemajątkowe, ściśle związane z osobą człowieka, wynikające z ogólnie przyjętych norm społecznych.

⁴¹ Wyrok SN z 17 listopada 2010 r., sygn. akt I CSK 664/09, Lex nr 794967.

⁴² A. Olejniczak, Z. Radwański, *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2017, s. 171.

⁴³ J. Panowicz-Lipska, [w:] M. Gutowski (red.), op. cit., s. 119 i nast.

⁴⁴ Wyrok SN z 6 marca 2009 r., sygn. akt II CSK 513/08, Lex nr 738100. Por. wyroki SN z 25 lutego 2010 r., sygn. akt V CSK 290/09, Lex nr 585904 i z 21 kwietnia 2010 r., sygn. akt V CSK 352/09, Lex nr 584223.

Wywodzą się także z godności człowieka przynależnej każdemu. Z uwagi na niezbywalny charakter godności, a także wartości niemajątkowe, są one istotne dla każdego człowieka. Znajdują również często zastosowanie w polskim systemie prawnym.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Barta J. (red.), *Prawo autorskie*, seria: System Prawa Prywatnego, t. 13, Warszawa 2017.
- Dobosz I., *Tajemnica korespondencji jako dobro osobiste oraz jej ochrona w prawie cywilnym*, Kraków 1989.
- Dmowski S., Rudnicki S., *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga I. Część ogólna*, Warszawa 2011.
- Gniewek E. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2017.
- Grzybowski S., *Ochrona dóbr osobistych według przepisów ogólnych prawa cywilnego*, Warszawa 1957.
- Gutowski M. (red.), *Kodeks cywilny, t. 1: Komentarz do art. 1-449¹¹*, Warszawa 2016.
- Lewandowska-Malec I. (red.), *Dobra osobiste*, 2017, Legalis.
- Markiewicz R. (red.), *Komentarz do ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych, t. 2*, Warszawa 2021.
- Olejniczak A., Radwański Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2017.
- Osajda K. (red.), *Kodeks cywilny, t. 1*, 2020, Legalis.
- Osajda K. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, Warszawa 2023.
- Pazdan M., *Dobra osobiste i ich ochrona*, [w:] M. Safjan (red.), *Prawo cywilne – część ogólna*, seria: System Prawa Prywatnego, t. 1, Warszawa 2012.
- Piasecki K., *Kodeks cywilny. Księga pierwsza. Część ogólna. Komentarz*, Kraków 2003.
- Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks cywilny, t. 1: Komentarz do art. 1-449¹⁰*, Warszawa 2015.
- Pietrzykowski K. (red.), *Komentarz Kodeks cywilny, t. 1*, 2020, Legalis.
- Pzyziak-Szafnicka M. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, Warszawa 2014.
- Radwański Z., *Prawo cywilne – część ogólna*, Warszawa 2011.
- Romańska M. (red.), *Dobra osobiste i ich ochrona*, 2020, Legalis.
- Safjan M. (red.), *Prawo cywilne – część ogólna*, seria: System Prawa Prywatnego, t. 1, Warszawa 2012.
- Sobczak W., *Wolność myśli, sumienia i religii. Poszukiwanie standardu europejskiego*, Toruń 2013.

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2023 r., poz. 1933 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2022 r., poz. 2509 z późn. zm.).

Orzecznictwo

- Postanowienie SN z 8 maja 2014 r., sygn. akt V CSK 361/13, Lex nr 3381248.
- Postanowienie SN z 27 marca 2018 r., sygn. akt III CZP 60/17, Lex nr 2468915.
- Wyrok SN z 10 czerwca 1977 r., sygn. akt II CR 187/77, Lex nr 7947.
- Wyrok SN z 23 maja 2002 r., sygn. akt IV CKN 1076/00, Lex nr 57208.
- Wyrok SN z 19 listopada 2003 r., sygn. akt I PK 590/02, Lex nr 122882.
- Wyrok SN z 6 kwietnia 2004 r., sygn. akt I CK 484/03, Lex nr 132396.
- Wyrok SN z 15 czerwca 2005 r., sygn. akt IV CK 805/04, Lex nr 177221.
- Wyrok SN z 21 marca 2007 r., sygn. akt I CSK 292/06, Lex nr 308851.
- Wyrok SN z 19 listopada 2008 r., sygn. akt III CSK 171/08, Lex nr 584204.
- Wyrok SN z 6 marca 2009 r., sygn. akt II CSK 513/08, Lex nr 738100.
- Wyrok SN z 7 października 2009 r., sygn. akt III CSK 39/09, Lex nr 532155.
- Wyrok SN z 15 października 2009 r., sygn. akt I CSK 72/09, Lex nr 533565.
- Wyrok SN z 25 lutego 2010 r., sygn. akt V CSK 290/09, Lex nr 585904.
- Wyrok SN z 21 kwietnia 2010 r., sygn. akt V CSK 352/09, Lex nr 584223.
- Wyrok SN z 6 maja 2010 r., sygn. akt II CSK 640/09, Lex nr 598758.
- Wyrok SN z 17 listopada 2010 r., sygn. akt I CSK 664/09, Lex nr 794967.
- Wyrok SN z 19 listopada 2010 r., sygn. akt III CZP 79/10, Lex nr 612168.
- Wyrok SN z 8 lipca 2011 r., sygn. akt IV CSK 665/10, Lex nr 1112886.
- Wyrok SA z 5 listopada 2015 r., sygn. akt VI ACa 1506/14, Lex nr 1994427.
- Wyrok SN z 16 listopada 2017 r., sygn. akt V CSK 81/17, Lex nr 2440468.
- Wyrok SN z 6 lipca 2018 r., sygn. akt II CSK 234/17, Lex nr 2518903.
- Wyrok SN z 24 lipca 2020 r., sygn. akt I CSK 673/18, Lex nr 3081269.
- Uchwała SN z 16 lipca 1993 r., sygn. akt I PZP 28/93, Lex nr 3943.
- Uchwała SN z 9 września 2008 r., sygn. akt III CZP 31/08, Lex nr 484767.

The concept and types of personal rights in the light of Polish law

Summary

Personal rights are non-property values that are particularly important for respecting the dignity and honor of every person. Reflecting his mental and physical affiliation with them. The aim of the article is to present the concept and types of personal rights that are regulated in the Civil Code, the Constitution of the Republic of Poland and the Act on Copyright and Related Rights, as well as based on court practice. The work presents personal rights such as life, health, bodily integrity and sexual integrity, freedom and freedom of conscience, which give the possibility of behaving in accordance with the human will, expressing one's views and professing religion. Another type of personal rights is honor, good name and personal dignity, as well as an image which cannot be disseminated without consent, as well as a name and a nickname, which identify the individual. The work also presents other goods, such as the secrecy of correspondence or the inviolability of the apartment. The above-mentioned goods regulated by law are indispensable rights of human life, are also manifested in everyday life and are of the greatest importance in the context of the right to privacy. That is why the presented personal rights deserve special attention.

Keywords: personal goods, types of personal goods, infringement of personal goods, Polish civil law

DOI: 10.31648/kpp.9757

Marcin Bobko

Uniwersytet Humanistycznospołeczny SWPS w Warszawie

ORCID: 0000-0002-1845-0005

marcin.bobko@op.pl

Wartość dowodowa czynności realizowanych z osobą znajdującą się pod wpływem alkoholu lub środków odurzających**Uwagi wstępne**

W polskim procesie karnym czynności dowodowe realizowane ze świadkami, pokrzywdzonymi oraz oskarżonymi wielokrotnie mają decydujące znaczenie odnośnie do orzekania o odpowiedzialności karnej, a dowody pochodzące od tych osób są uznawane za wiarygodne źródło informacji. Najważniejszym zadaniem, zarówno w ujęciu taktyki kryminalistycznej, jak i postępowania karnego, jest opracowanie reguł, w wyniku których czynności z takimi osobami będą możliwie najbardziej skuteczne i precyzyjne. Dotyczy to działań z osobami znajdującymi się pod wpływem alkoholu lub środków odurzających. Niniejszy artykuł porusza kwestię wpływu alkoholu lub środków odurzających na wartość dowodową czynności oraz możliwość wyłączenia swobody wypowiedzi. Najważniejszym problemem jest ustalenie, czy czynności, w których osoby uczestniczące znajdują się pod wyraźnym wpływem alkoholu lub środków odurzających, powinny być z mocy przepisów Kodeksu postępowania karnego (dalej: k.p.k.) uznane za całkowicie niedozwolone. Poza tym wypada odnieść się do kwestii możliwości konwalidacji dowodu w wyniku przeprowadzenia czynności kryminalistycznych i procesowych z osobami będącymi pod wpływem alkoholu lub środków odurzających oraz ustalenie, czy powinny być one uznane za całkowicie nielegalne i czy można je wprowadzić do procesu karnego.

Przesłuchanie

W pierwszej kolejności należy odnieść się do art. 171 § 7 k.p.k. i zawartego w nim zakazu dowodowego. Regulacja ta wynika z jednej z najważniejszych zasad procesowych, czyli zasady swobodnej wypowiedzi. Zgodnie z nią wszelkie czynności naruszające nieskrępowaną możliwość wypowiedzi oraz sprzeczne z art. 171 § 5 k.p.k. nie mogą zostać uznane za dowód w sprawie. Jako metody niezgodne z treścią przepisu art. 171 § 5 k.p.k. zostały uznane: przymus, groźba bezprawna, stosowanie hipnozy, środków chemicznych lub technicznych, mogących mieć wpływ na stan psychiczny osoby podanej tym czynnościom. Jednakże naczelną zasadą w odniesieniu do czynności przesłuchania w zakresie procesu karnego jest zasada swobody wypowiedzi.

Swoboda wypowiedzi to stan umysłowy określonej osoby, która bez jakichkolwiek nacisków, wolnych od przymusu lub gróźb ze strony innych osób, ani bez oddziaływania takich czynników, jak alkohol lub środki odurzające oraz chemiczne, niezależnie czy stosowane będą przez organ prowadzący przesłuchanie, czy jedynie przez te osoby, mają one całkowitą możliwość wypowiadania się i potwierdzania wszystkich faktów, które są zgodne z ich świadomością oraz wyborem co do okoliczności stanowiących przedmiot przesłuchania. Swoboda wypowiedzi jako etap przesłuchania odnosi się tylko i wyłącznie do faktów objętych określoną sprawą.

Trzeba się zastanowić, czy każdy element, w którym może być naruszona zasada swobody wypowiedzi, jest całkowicie sprzeczny z regułą odnoszącą się do swobodnej oceny dowodów, a także czy nawet spożycie alkoholu w niewielkich ilościach bądź minimalne oddziaływanie środków odurzających jest przesłanką stanowiącą pogwałcenie tej zasady. Jedynie osoba mająca całkowitą świadomość co do okoliczności konkretnego zdarzenia może być uznana za wiarygodną dowodowo. Tak jak stosowanie przymusu na osobę przesłuchiwaną uniemożliwia jej składanie wyjaśnień lub zeznań zgodnie z jej wolną wolą lub hipnozy, powodującej możliwości nadmiernego ulegania sugestii, tak samo wpływ alkoholu lub środków odurzających oddziałuje na jej psychikę, ograniczając jej nieskrępowaną zdolność co do twierdzeń odnoszących się do okoliczności określonego stanu faktycznego. Zasada swobodnej oceny dowodów powinna być interpretowana ściśle, a jakiegokolwiek jej naruszenie winno skutkować całkowitą nieważnością dowodu uzyskanego na tej podstawie. Organ prowadzący postępowanie dowodowe musi mieć całkowitą pewność co do niezakłóconego stanu psychicznego i świadomości osoby przesłuchiwanej, ponieważ jedynie w takich wypadkach jego działania będą miały poprawny walor dowodowy. Nie każde działanie alkoholu wyłącza swobodę wypowiedzi, ponieważ w przypadku niewielkiej dawki dana osoba nie jest całkowicie nieświadoma tego, w jaki sposób składa zeznania lub wyjaśnienia. W takiej sytuacji jednostki mogą w pewnym sensie mieć możliwość formułowania wypowiedzi oraz relacjonowania określonych faktów. Jednakże wpływ alkoholu lub środków odurzających może być przyczyną ulegania sugestii, co wpływa ujemnie na dalszy walor dowodowy. Nawet niewielkie ograniczenie swobody wypowiedzi stanowi naruszenie zasad

procesu karnego, gdyż każda osoba biorąca udział w czynnościach kryminalistycznych (np. okazanie lub konfrontacja) albo procesowych (np. przesłuchanie) musi mieć całkowicie nieskrępowaną możliwość logicznego wypowiedzania się co do okoliczności sprawy, a alkohol lub środek odurzający zawsze ma wpływ na jej procesy psychiczne. Radosław Koper twierdzi, że sytuacja gdy sprawca sam wprawił się w stan nietrzeźwości lub po spożyciu alkoholu, nie może być postawą do zanegowania swobody jej wypowiedzi¹. Nie akceptuje tego poglądu, gdyż nawet gdy sprawca sam spożywał alkohol, to swoboda jego wypowiedzi jest zawsze ograniczona, ponieważ alkohol oddziałuje na procesy psychiczne zachodzące w organizmie. Z kolei Katarzyna Cebula wysnuwa wniosek, że o ile znaczne spożycie alkoholu skutkuje upośledzeniem zdolności do zapamiętywania, o tyle niewielkie jego dawki nie mogą mieć żadnego wpływu na jakość zeznań². Należy to stanowisko całkowicie odrzucić, ponieważ alkohol zawsze ogranicza – w mniejszym lub większym zakresie – zdolność postrzegania oraz rozumowania co do aspektów określonego zdarzenia, a także zdolność logicznego kojarzenia faktów, które mogą być istotnymi czynnikami w zakresie informacji. Zdaniem Andrzeja Gaberle art. 171 § 7 k.p.k. nie znajduje zastosowania w wypadkach pozostawiania przesłuchiwanego pod wpływem niewielkiej dawki alkoholu lub innego środka, niepowodującej zaburzenia zdolności w pełni kontrolowanego wysławiania się i podejmowania decyzji³. Jedynie osoba niebędąca pod jakimkolwiek wpływem alkoholu lub środków odurzających może w sposób wiarygodny przytaczać argumenty będące podstawą informacji dla dalszych czynności kryminalistycznych i procesowych. Autor ten uważa, że od osoby pozostającej pod wpływem alkoholu wolno pobrać informacje pozwalające organowi procesowemu podjąć czynności dowodowe, których wyniki mogą zostać zaliczone w poczet dowodów i wykorzystane do ustalenia faktycznej podstawy rozstrzygnięcia kwestii prawnych, np. uzyskać informacje o dowodach, których przeprowadzenie pozwoli rozstrzygnąć o odpowiedzialności oskarżonego za zarzucany mu czyn przestępny⁴. Jest to stanowisko błędne, gdyż jedynie osoba w pełni odpowiedzialna i świadoma co do swoich zeznań lub wyjaśnień może stanowić prawidłowe źródło informacji, a obecność alkoholu w organizmie może często zakłócać prawidłowe procesy myślowe.

Sąd Najwyższy w wyroku z 7 stycznia 2003 r. stwierdził, że „każdy stopień nietrzeźwości osoby przesłuchiwanej, a nawet przesłuchanie jej w stanie po użyciu alkoholu przesądza o wyłączeniu swobody wypowiedzi”⁵. Jest to słuszna teza, ponieważ aby osoba przesłuchiwana mogła w sposób całkowicie swobodnie zeznawać, nie może być mowy o jakimkolwiek oddziaływaniu na nią innych środków, w tym także alkoholu, ze względu na zakłócenie w wielu wypadkach racjonalnych procesów myślowych oraz poznawczych.

¹R. Koper, *Swoboda wypowiedzi osoby przesłuchiwanej w procesie karnym*, Warszawa 2022, s. 372.

²K. Cebula, *Promile w protokole, czyli przesłuchiwanie osób nietrzeźwych*, [w:] P. Czarnecki, M. Czerwińska (red.), *Katalog dowodów w postępowaniu karnym*, Warszawa 2014, s. 106.

³A. Gaberle, *Dowody sądowe w procesie karnym*, Warszawa 2010, s. 311.

⁴Idem, *Stan wywołany spożyciem alkoholu, a zakaz dowodowy z art. 171 § 6 Kodeksu postępowania karnego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2003, nr 2, s. 192.

⁵Wyrok SN z 7 stycznia 2003 r., sygn. akt III KKN 315/01, OSNKwSK 2003, Nr 1, poz. 51.

Trzeba się odnieść także do treści wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 17 maja 2013 r., w którym czytamy, że „w przypadku stwierdzenia oddziaływania narkotyku na osobę przesłuchiwaną, czynność winna być przerwana”⁶. Należy jak najbardziej przyznać temu twierdzeniu rację, ponieważ osoba będąca pod wpływem jakichkolwiek środków odurzających, ze względu na negatywne oddziaływanie ich na psychikę, ma zakłócone możliwości racjonalnego oraz obiektywnego opisywania zdarzenia będącego przedmiotem działań organów ścigania. W wyroku z 1 lutego 2023 r. Sąd Najwyższy stwierdził, że „zeznania pokrzywdzonego nie mogą stanowić dowodu z powodu określonego w art. 171 § 7 k.p.k., gdyż wymaga to wykazania, że stan nietrzeźwości, w jakim znajdował się pokrzywdzony, wyłączał swobodę jego wypowiedzi”⁷. Nie można się z tą argumentacją zgodzić, gdyż osoba będąca w stanie nietrzeźwości w każdym wypadku ma zakłóconą możliwość zgodnego z zasadami logiki argumentowania co do okoliczności danego zdarzenia. W wyroku z 18 maja 2017 r. Sąd Apelacyjny w Katowicach wyraził pogląd, „że w sytuacji gdy świadek sam wprowadził się w stan nietrzeźwości, możliwość wykorzystania dowodowego jego zeznań przenosi się na płaszczyznę wiarygodności zgodnie z art. 7 k.p.k., zamiast automatycznego stosowania art. 171 § 7 k.p.k.”⁸. Art. 171 § 7 k.p.k. zawiera zakaz dowodowy dotyczący wyłączenia swobody wypowiedzi w sposób całkowicie wyraźny, ponieważ precyzyjnie odnosi się do okoliczności wyłączającej swobodę wypowiedzi, a jest nią także stan nietrzeźwości, więc nie ma potrzeby odnoszenia się do innego przepisu. W postanowieniu z 5 lutego 2020 r. Sąd Najwyższy zajął stanowisko, że „brak jest możliwości automatycznego, odwołującego się do treści art. 171 § 7 k.p.k. w zw. z art. art. 171 § 5 pkt. 1 i 2 k.p.k. wyłączenia depozycji procesowych osoby przesłuchiwanej, w sytuacji gdy sama wprowadziła się w stan nietrzeźwości. W takiej sytuacji ocena tych zeznań winna zostać dokonana w oparciu o art. 7 k.p.k.”⁹. Sąd Najwyższy nie miał racji, ponieważ zarówno § 5 pkt 1 i 2 art. 171 k.p.k., jak i § 7 tego przepisu zawierają w sposób całkowicie wyczerpujący okoliczności wyłączenia określonych dowodów oraz zakazy ich stosowania.

Konfrontacja

Bardzo ważną czynnością w aspekcie kryminalistycznym oraz dowodowym jest konfrontacja. Ze względu na to, że ma ona ścisły związek z przesłuchaniem i stanowi jedną z jego istotnych elementów, odnoszą się do niej wszelkie zasady procesowe związane z dowodami, w tym uregulowana w art. 171 § 7 k.p.k. zasada swobody wypowiedzi osoby biorącej w niej udział, ponieważ najważniejszym jej celem jest wyjaśnienie wcześniejszych sprzeczności. Mimo że osoba uczestnicząca w konfrontacji nie wypowiada się całkowicie swobodnie jak podczas przesłuchania, a przede wszystkim

⁶Wyrok SA w Warszawie z 17 maja 2013 r., sygn. akt II AKa 97/13, Lex nr 1342406.

⁷Wyrok SN z 1 lutego 2023 r., sygn. akt I KK 130/21, Lex nr 3522596.

⁸Wyrok SA w Katowicach z 18 maja 2017 r., sygn. akt II AKa 154/17, Lex nr 2310576.

⁹Postanowienie SN z 5 lutego 2020 r., sygn. akt IV KK 698/1, Lex nr 3178892.

udziela odpowiedzi na pytania organu prowadzącego postępowanie dowodowe, to jednakże nawet w takim aspekcie musi być zachowana swoboda jej wypowiedzi, gdyż tylko w takim wypadku istnieje całkowita możliwość wyjaśnienia wszelkich sprzeczności. W związku z tym jedynie osoby niebędące poddane jakiegokolwiek ograniczeniu prezentowania faktów w odniesieniu do okoliczności danego zdarzenia mogą być poddane konfrontacji – wówczas nic nie powinno ograniczać możliwości swobodnego ich udziału w tej czynności. Ze względu na to, że czynność ta polega na przesłuchaniu w tym samym czasie dwóch, a nawet więcej osób, można by uznać, że ma większe znaczenie dowodowe niż zwykle przesłuchanie, gdyż posiada przede wszystkim charakter weryfikujący w stosunku do poprzednich ustaleń w odniesieniu do danej sprawy. Inne są cele tych czynności, gdyż celem przesłuchania jest uzyskanie od osoby poddanej tej czynności określonych informacji dotyczącej danego zdarzenia, a konfrontacja – ich weryfikację. Różnica polega także na tym, że podczas przesłuchania można zadawać pytania mające na celu uzupełnienie wypowiedzi poddanej tej czynności osobie, a w przypadku konfrontacji organ ją przeprowadzający zadaje tylko pytania mające prowadzić do potwierdzenia lub zaprzeczenia wcześniejszych ustaleń. Z uwagi na to, że czynność ta ma większy walor dowodowy, osoba jej poddana nie powinna być pod wpływem substancji ograniczających możliwość obiektywnego twierdzenia co do określonych faktów, np. alkohol lub środki odurzające.

Jak twierdzi Ewa Gruza, konfrontować można każdego z każdym (świadków – z wyjątkiem świadków anonimowych, podejrzanych, biegłych), jeżeli zostanie spełniona podstawowa przesłanka procesowa, tzn. w zeznaniach pojawiają się sprzeczności¹⁰. Autorka ma słuszość, ponieważ gdy zeznania lub wyjaśnienia określonych osób są niespójne, to należy poddać ich konfrontacji, gdyż organ prowadzący daną sprawę musi być w pełni przekonanych co do wszystkich okoliczności danego zdarzenia. Dlatego też jedynie w drodze tej czynności można wyjaśnić niepewne elementy, jakie zaszły podczas wcześniejszego przesłuchania tych osób. W żadnym wypadku nie można przeprowadzać konfrontacji z osobami znajdującymi się pod wpływem alkoholu lub środków odurzających, ponieważ osoby te mogą zeznawać w sposób nieściśły być pod wpływem sugestii.

W odniesieniu do tej czynności muszą być przestrzegane w sposób rzetelny najważniejsze zasady procesu dowodowego. Ważnym zadaniem organu prowadzącego tę czynność jest dokładna i szczegółowa obserwacja stanu świadomości jednostki jej poddanej. Sąd Apelacyjny w Białymstoku w wyroku z 30 listopada 2021 r. uznał, że „fakt, iż zeznania świadków są sprzeczne, wcale nie nakłada na sąd orzekający obowiązku skonfrontowania ich zeznań, bo w każdej sprawie sąd ocenia, czy przeprowadzenie takiego dowodu byłoby rzeczywiście celowe i potrzebne”¹¹. Należy zaaprobować tę tezę, gdyż postępowanie dowodowe jest bardzo ważnym etapem i w sytuacji wystąpienia sprzeczności w zeznaniach świadków, np. gdy byli pod wpływem alkoholu lub środków odurzających, organ prowadzący postępowanie lub sąd mogą przeprowadzić

¹⁰ E. Gruza, *Psychologia sądowa dla prawników*, Warszawa 2021, s. 179.

¹¹ Wyrok SA w Białymstoku z 30 listopada 2021 r., sygn. akt II AKa 129/21, Lex nr 3399834.

konfrontację. Jest to jednak czynność fakultatywna i jedynie na podstawie zgromadzonego materiału dowodowego organy te mogą zdecydować o jej przeprowadzeniu. Najważniejszą przesłanką w tym przypadku jest istotny powód w postaci rażących wątpliwości co do wcześniejszych zeznań lub wyjaśnień. Tylko w sytuacji ostatecznej potrzeby lub celu sąd lub organ procesowy może przeprowadzić konfrontację. Z kolei Sąd Apelacyjny w Lublinie w wyroku z 21 grudnia 2018 r. stwierdził, że „art. 172 k.p.k. nie nakłada na sąd obowiązku przeprowadzenia konfrontacji świadków czy oskarżonych (osób przesłuchiwanym) w każdym przypadku stwierdzenia sprzeczności, lecz tylko w sytuacji, gdy może się to przyczynić do prawidłowego ustalenia stanu faktycznego. Przeprowadzenie lub nieprzeprowadzenie konfrontacji pozostawione jest zatem ocenie organu procesowego co do celowości tej czynności w konkretnej sprawie”¹². Należy taki pogląd uznać za słuszny, ponieważ nadrzędnym celem konfrontacji jest dojście do prawdy obiektywnej, a gdy osoby przesłuchiwane były pod wpływem alkoholu lub środków odurzających, uprawnia to sąd do jej przeprowadzenia.

Zdaniem Pawła Łobacza konfrontacja pełni więcej funkcji niż jedynie weryfikująca, bowiem jej finalnym celem ma być doprowadzenie do uzyskania osobowych źródeł dowodowych (zeznań, wyjaśnień lub opinii) albo przynajmniej wyjaśnienie dotychczasowych rozbieżności¹³. Konfrontacja ma walor weryfikujący, gdyż jej zasadniczym celem jest kontrola dokonanych w oparciu o wcześniejsze czynności ustaleń oraz wyciągnięcie z nich wniosków, a najważniejszą przesłanką jest swoboda wypowiedzi osób w niej uczestniczących, niebędących pod wpływem alkoholu lub środków odurzających. Według Justyny Żylińskiej konfrontacja jest także niecelowa, gdy oświadczenia dowodowe różnią się tym, że jedno jest stanowcze, a drugie chwiejne; jedno jest wyczerpujące, a drugie zawiera luki¹⁴. Należy się z takim zapatrywaniem zgodzić, gdyż znajdowanie się osób biorących udział we wstępnych czynnościach pod wpływem alkoholu lub środków odurzających uprawnia tylko organ procesowy do przeprowadzenia konfrontacji, ponieważ w takim wypadku nie były one w stanie prawidłowo składać oświadczeń.

Okazanie

Istotną czynnością w procesie dowodowym jest także okazanie. Ponieważ okazanie dotyczy takich aspektów postępowania dowodowego, jak identyfikacja określonych rzeczy, miejsc danego zdarzenia oraz zwłok, to w żadnym wypadku nie może być ona przeprowadzona z osobami będącymi pod wpływem alkoholu lub środków odurzających ze względu na naruszenie swobody wypowiedzi. Okazanie jest czynnością względnie niepowtarzalną. Przez pojęcie względnej niepowtarzalności tej czynności dowodowej należy rozumieć to, że kolejne jej przeprowadzenie nie powinno być dokonane, ponieważ przeczyłoby to realizacji jej funkcji kryminalistycznej, jak i dowodowej,

¹² Wyrok SA w Lublinie z 21 grudnia 2018 r., sygn. akt II AKa 263/18, Lex nr 3223740.

¹³ P. Łobacz, *Konfrontacja. Studium karnoprawne i kryminalistyczne*, Warszawa 2012, s. 32.

¹⁴ J. Żylińska, *Przestanki konfrontacji*, „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 2, s. 160.

gdyż nieadekwatne byłoby ponawianie jej z udziałem tej samej osoby rozpoznawanej, jak również rozpoznającej. Takie powtórzenie okazania byłoby także niewłaściwe ze względów psychologicznych, ponieważ ponowny kontakt mógłby spowodować błędne rozpoznanie okazywanej osoby, gdyż rozpoznający mógłby kierować się spostrzeżeniem zachowanym z pierwszego jego etapu. W tym wypadku podczas powtórzenia okazujący mógłby wskazać osobę, którą widział w czasie przeprowadzenia poprzedniej czynności, a która nie musiałaby mieć koniecznie związku ze zdarzeniem. Dlatego też, ze względu na niezwykle istotny jej charakter, najważniejsze rozpoznanie zachodzi wtedy, gdy dokonane jest podczas zdarzenia i z tego powodu jest czynnością względnie niepowtarzalną. Zdaniem Jarosława Moszczyńskiego okazanie rzeczy osobistych znalezionych na miejscu zdarzenia celem identyfikacji NN zwłok powinno być poprzedzone przesłuchaniem osoby rozpoznającej¹⁵. Należy przyznać autorowi rację, gdyż ze względu na bardzo istotny walor dowodowy tej czynności, organy ją prowadzące muszą być całkowicie pewne wszystkich jej elementów. Dlatego też wcześniejsze przesłuchanie tej osoby pozwoli także na ustalenie mocniejszych podstaw do prowadzenia dalszych działań przez organy ścigania w danej sprawie.

Według Józefa Wójcikiewicza okazanie jest czynnością kryminalistyczną i procesową, traktowaną przez ustawodawcę, notabene nieprawidłowo, jako forma przesłuchania (art. 173 § 1 k.p.k.)¹⁶. Należy podzielić ten pogląd, ponieważ okazanie ma na celu identyfikację ważnych elementów określonego zdarzenia dla późniejszych czynności i dlatego też nie można jej traktować jako formy przesłuchania. Jest to szczególna czynność, która ma ważne znaczenie dla dalszego toku postępowania w danej sprawie, w celu dostarczenia istotnego waloru dowodowego. Okazanie jest czynnością niepowtarzalną, tzn. nie może być kolejny raz przeprowadzona, dlatego też musi być ona dokonana z osobami całkowicie zdającymi sobie sprawę z jej charakteru i niepoddawanymi jakiegokolwiek sugestii oraz czynnikami zakłócającymi ich świadomość, do których należą w największym zakresie alkohol lub środki odurzające. W wyroku z 30 grudnia 2014 r. Sąd Apelacyjny we Wrocławiu stwierdził, że „niedochowanie wszystkich warunków czynności procesowej okazania nie wyklucza automatycznie jej wartości dowodowej”¹⁷. Ten pogląd trzeba zdecydowanie odrzucić, gdyż ze względu na wyjątkowo ważny aspekt tej czynności, jakim jest identyfikacja obiektów objętych jej zainteresowaniem, ma ona bardzo ważne znaczenie dowodowe i w związku z tym musi być zachowany każdy warunek jej przeprowadzenia. Z kolei Sąd Apelacyjny w Białymstoku w wyroku z 17 lutego 2015 r. uznał, że „okazanie jest czynnością niepowtarzalną, gdyż trudno jest w praktyce zweryfikować, na ile każde kolejne okazanie stanowi jeszcze aktualizację spostrzeżeń pierwotnych, poczynionych w czasie czynu, na ile zaś oddaje już późniejsze spostrzeżenia, dokonane w toku pierwszego okazania, nawet jeśli nie doszło

¹⁵ J. Moszczyński, I. Sołtyszewki, *Metody identyfikacji NN osób i zwłok*, [w:] E. Gruza, I. Sołtyszewski (red.), *Poszukiwania osób zaginionych*, Warszawa 2021, s. 289.

¹⁶ J. Wójcikiewicz, [w:] M. Kała, D. Wilk, J. Wójcikiewicz, D. Zuba (red.), *Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane*, Warszawa 2023, s. 1092.

¹⁷ Wyrok SA we Wrocławiu z 30 grudnia 2014 r., sygn. akt II AKA 399/14, Lex nr 1657128.

wówczas do identyfikacji”¹⁸. Należy podzielić tę tezę, ponieważ okazanie, ze względu na niepowtarzalność, jest podstawowym elementem identyfikacji i z tego względu każde jej ponowienie może nie być w stanie oddać jej rzeczywistego pierwotnego charakteru, a gdy będzie ona dokonywana z osobami będącymi pod wpływem alkoholu lub środków odurzających, to nawet w sytuacji kolejnego jej powtórzenia może prowadzić do uzyskania błędnych wniosków na temat określonego zdarzenia. Względna niepowtarzalność tej czynności polega na tym, że może być przeprowadzona tylko jeden raz, z uwagi na tak ważny jej aspekt, jakim jest identyfikacja osób, rzeczy lub zwłok. Ponieważ ma ona na celu ustalenie tożsamości zmarłej osoby lub uzyskanie w krótkim czasie zasadniczych okoliczności zdarzenia, ze względu na mogące pojawić się w jej dalszym etapie możliwości błędnej przez daną osobę oceny sytuacji, nie powinno powtarzać się jej kolejny raz. Identyfikacja określonych przedmiotów, osób lub zwłok jest jednym z najważniejszych walorów dowodowych i z tego względu nie powinna być ponawiana. Zgodzić się trzeba z Dariuszem Drajewiczem, że jego zakres przedmiotowy nie został przez ustawodawcę ograniczony, gdyż rozpoznaniu można poddać cechy przedmiotów wynikające nie tylko ze spostrzeżeń wzrokowych, ponieważ zdolność odbierania bodźców zewnętrznych przez człowieka jest szeroka¹⁹. Dlatego też ze względu na istotne funkcje dowodowe tej czynności nie może być w żadnym wypadku naruszona swoboda wypowiedzi. Obecność w organizmie alkoholu lub środków odurzających oddziałują negatywnie na jej wynik ze względu na możliwość błędnej interpretacji czynników będących przedmiotem okazania.

Możliwość konwalidacji dowodu

Swoboda wypowiedzi zawarta w art. 171 § 7 k.p.k. jest jedną z zasad postępowania na odcinku czynności dochodzeniowo śledczych, jak też dowodowych. Jakiegokolwiek działania podejmowane z jej naruszeniem w postępowaniu dowodowym nie może mieć żadnego waloru dowodowego. Wszystkie działania muszą być zgodne z zasadami procesu karnego i nie mogą pojawić się żadne wyjątki w tej kwestii.

Wykluczona jest zatem konwalidacja tych dowodów w jakimkolwiek stadium procesu karnego. W odniesieniu do kwestii nielegalności jakiegokolwiek czynności dowodowej, która wyłącza swobodę wypowiedzi, a jest nią w możliwie jak największym zakresie wpływ alkoholu lub środków odurzających na osobę, wobec której podejmuje się te działania, trzeba stwierdzić, że wykluczona jest zarówno konwalidacja rzeczynista, jak i pozorna. W przypadku gdy postępowanie dowodowe jest przeprowadzane z udziałem danej osoby będącej pod wpływem alkoholu lub środków odurzających, nawet w sytuacji gdy organ jej dokonujący nie przyczynił się do takiego stanu, to nie jest możliwa likwidacja wad tej czynności prawnej, gdyż naruszenie jednej z naczelných

¹⁸ Wyrok SA w Białymstoku z 17 lutego 2015 r., sygn. akt II AKa 9/15, Lex nr 2659036.

¹⁹ D. Drajewicz, *Okazanie (rekognicja) jako szczególna forma przesłuchania w postępowaniu karnym*, „Monitor Prawniczy” 2018, nr 22, s. 1206.

zasad postępowania dowodowego, jaką jest nieskrępowana w żadnym wypadku swoboda wypowiedzi, skutkuje całkowitą sprzecznością z regułami procesu karnego. Tym bardziej nie może być mowy o konwalidacji pozornej, w świetle której nie dochodzi do naprawienia powstałych nieprawidłowości wadliwej czynności prawnej, ze względu na to, że każde działanie organu prowadzącego postępowanie dowodowe musi pozostawać w ścisłym związku przepisami regulującymi tryb jego przeprowadzania.

Art. 171 § 7 k.p.k. odnosi się bezwzględnie do wszelkich czynników ograniczających swobodę wypowiedzi, jak np. przemoc, groźba bezprawna stosowanie hipnozy oraz działania środków chemicznych, na określoną osobę. Ze względu na brak możliwości naprawienia ich skutków prawnych, należy odnieść się do wpływu alkoholu lub środków odurzających na określoną osobę, gdyż środki takie, z powodu znacznej możliwości poddania się sugestii osoby, wobec której dokonuje się takich czynności, nie mogą mieć waloru dowodowego. Podobnie jak stosowanie przymusu wobec takiej jednostki, tak i działanie jakichkolwiek substancji oddziałujących na świadomość powoduje w każdym przypadku brak jej konwalidacji ze względu na rażące uchybienia prawne.

Zarówno czynności przesłuchania, jak i okazania oraz konfrontacji dokonywane z osobami pod wpływem alkoholu, ze względu na wyłączenie swobody wypowiedzi, są niedozwolone i nie mogą być uwzględnione w jakimkolwiek etapie postępowania karnego. Czynności takie są sprzeczne z art. 171 § 7 k.p.k. i tym samym całkowicie zabronione. Z tego też powodu konsekwencją tego powinno być stwierdzenie braku jakiegokolwiek przesłanki procesowej oraz całkowite odrzucenie ich w każdym stadium postępowania, co powinno być zawarte w sentencji postanowienia kończącego określony etap czynności dowodowych, np. w akcie oskarżenia lub wyroku.

Według Wojciecha Jasińskiego gdy dochodzi do wyłączenia swobody wypowiedzi w sposób inny niż w art. 171 § 5 k.p.k., to przeprowadzona czynność jest wadliwa, ale istniejąca²⁰. Należy odrzucić ten pogląd, gdyż zarówno zeznania, jak i wyjaśnienia uzyskane z naruszeniem swobody wypowiedzi przeczą jednej z najważniejszych zasad procesowych i z tego też powodu czynności takie jako nielegalne muszą zostać całkowicie odrzucone, nawet w gdy w oparciu o nie uzyskano inne materiały dowodowe, gdyż nic nie może naruszać tej nadrzędnej, odnoszącej się do postępowania dowodowego, regulacji. Jednakże w praktyce w nagłych wypadkach uzasadnionych koniecznością jak najszybszego podjęcia przez organy ścigania działań, nawet gdy osoba pokrzywdzona jest w stanie nietrzeźwości, to ze względu na dokonanie natychmiastowych czynności, jak np. przeprowadzenie pościgu, powinno się przyjąć od niej najważniejsze informacje i sporządzić na ich podstawie przede wszystkim wstępnie notatkę urzędową. Natomiast szczegółowe przesłuchanie powinno być przeprowadzone dopiero po stwierdzeniu, że osoba zawiadamiająca nie jest już w stanie nietrzeźwości. Mimo że dana osoba jest pod wpływem alkoholu lub środków odurzających, to w sprawach naglących trzeba od niej uzyskać informacje dla prawidłowości niezbędnych czynności, np. szybkiego ujęcia

²⁰ W. Jasiński, *Nielegalnie uzyskane dowody w procesie karnym. W poszukiwaniu optymalnego rozwiązania*, Warszawa 2019, s. 433.

i zatrzymania sprawcy. W przypadku gdy osoba znajdująca się w stanie nietrzeźwości będzie ofiarą np. przestępstwa pobicia, to również powinien zostać zastosowany taki sam tryb przeprowadzenia czynności mający na celu uzyskanie najważniejszych informacji w odniesieniu do danego zdarzenia. Pierwsze informacje w sprawach najgroźniejszych przestępstw mają decydujące znaczenie i powinny być uzyskiwane jak najwcześniej w chwili zdarzenia. Jednak nie powinno to naruszać zasad procesowych. Należy dopuścić jednak sytuację, gdy osoba znajduje się w relatywnie niskim stanie po spożyciu alkoholu i podawane przez nią informacje są rzetelne i jasne, a ona sama była pokrzywdzoną, by przeprowadzić z nią rozpytanie, a w ślad za tym sporządzić notatkę urzędową. Taki dokument spowoduje podjęcie czynności procesowych, polegających np. na poszukiwaniu czy pościgu sprawcy. Informacja ta będzie zatem stanowiła podstawę podjęcia określonych kroków celem wykrycia sprawcy (oczywiście w dalszej kolejności należy ją potwierdzić innymi zgromadzonymi w postępowaniu dowodami).

Podsumowanie

Analiza literatury i orzecznictwa oraz własne przemyślenia odnośnie do wartości dowodowych czynności kryminalistycznych realizowanych z osobami będącymi pod wpływem alkoholu lub środków odurzających udowadniają tezę o całkowitym braku ich walerów dowodowych jako sprzecznych z art. 171 § 7 k.p.k. i związanej z tym przepisem zasadzie swobodnej oceny dowodów. Tak samo jak za bezprawne i nielegalne przepisy k.p.k. uznają stosowanie przymusu, groźby bezprawnej oraz jakiegokolwiek hipnozy, środków chemicznych lub technicznych w postępowaniu mającym na celu udowodnienie mu winy, podobnie zakaz ten powinien odnosić się do wszystkich czynności, także naruszających swobodę wypowiedzi, a stanowią je w każdym przypadku wpływ alkoholu lub środków odurzających. Mimo że udowodnienie sprawcy winy nie jest zasadniczą przesłanką procesu karnego, to odgrywa jednak ważną rolę w zakresie pociągnięcia danego sprawcy do odpowiedzialności karnej, bez której nie byłoby możliwe jego skazanie. Aby zasadniczy cel procesu karnego w postaci wykrycia sprawcy i jego skazania został zrealizowany, konieczne jest najpierw udowodnienie mu winy. Tylko w wyniku zrealizowania najważniejszej w prawie karnym reguły, jaką jest stwierdzenie winy określonego sprawcy, można doprowadzić do wymierzenia kary. Dlatego z przedstawionych powodów jakiegokolwiek działania organów prowadzących postępowanie dowodowe z osobami znajdującymi się pod wpływem alkoholu lub środków odurzających powinny być uznane za niedopuszczalne oraz niezdolne do jakiegokolwiek konwalidacji, rażąco naruszające zasadę procesową uregulowaną w art. 171 § 7 k.p.k.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Cebula K., *Promile w protokole, czyli przesłuchiwanie osób nietrzeźwych*, [w:] P. Czarnecki, M. Czerwińska (red.), *Katalog dowodów w postępowaniu karnym*, Warszawa 2014.
- Drajewicz D., *Okazanie (rekognicja) jako szczególna forma przesłuchania w postępowaniu karnym*, „Monitor Prawniczy” 2018, nr 22.
- Gaberle A., *Dowody sądowe w procesie karnym*, Warszawa 2010.
- Gaberle A., *Stan wywołany spożyciem alkoholu, a zakaz dowodowy z art. 171 § 6 Kodeksu postępowania karnego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2003, nr 2.
- Gruza E., *Psychologia sądowa dla prawników*, Warszawa 2021.
- Jasiński J., *Nielegalnie uzyskane dowody w procesie karnym. W poszukiwaniu optymalnego rozwiązania*, Warszawa 2019.
- Kała M., Wilk D., Wójcikiewicz J., Zuba D. (red.), *Ekspertyza sądowa. Zagadnienia wybrane*, Warszawa 2023.
- Koper R., *Swoboda wypowiedzi osoby przesłuchiwanej w procesie karnym*, Warszawa 2022.
- Łobacz P., *Konfrontacja. Studium karnoprawne i kryminalistyczne*, Warszawa 2012.
- Moszczyński J., Sołtyszewki I., *Metody identyfikacji NN osób i zwłok*, [w:] E. Gruza, I. Sołtyszewski (red.), *Poszukiwania osób zaginionych*, Warszawa 2021.
- Żylińska J., *Przesłanki konfrontacji*, „Prokuratura i Prawo” 2013, nr 2.

Orzecznictwo

- Postanowienie SN z 5 lutego 2020 r., sygn. akt IV KK 698/19, Lex nr 3178892.
- Wyrok SA w Białymstoku z 17 lutego 2015 r., sygn. akt II AKa 9/15, Lex nr 1659036.
- Wyrok SA w Białymstoku z 30 listopada 2021 r., sygn. akt II AKa 129/21, Lex 339934.
- Wyrok SA w Katowicach z 18 maja 2017 r., sygn. akt II AKa 154/17, Lex nr 2310576.
- Wyrok SA w Lublinie z 21 grudnia 2018 r., sygn. akt II AKa 263/18, Lex nr 3223740.
- Wyrok SA w Warszawie z 17 maja 2013 r., sygn. akt II AKa 97/13, Lex nr 1342406.
- Wyrok SA w Warszawie z 8 maja 2015 r., sygn. akt II AKa 104/15, Lex nr 1747369.
- Wyrok SA we Wrocławiu z 30 grudnia 2014 r., sygn. akt II AKa 399/14, Lex nr 1657128.
- Wyrok SN z 7 stycznia 2003 r., sygn. akt III KKN 315/01 OSNwSK 2003, Nr 1, poz. 51.
- Wyrok SN z 18 lipca 2013 r., sygn. akt III KK 92/13 OSNKW 2013, Nr 11, poz. 98.
- Wyrok SN z 1 lutego 2023 r., sygn. akt I KK 130/21, Lex nr 3522596.

Evidential value of activities carried out with a person under the influence of alcohol or drug drugs

Summary

Personal evidence is, both in general and practical terms, the best source of information in relation to a specific event that may constitute a specific crime. For this reason, activities carried out with these people must be carried out in the most scrupulous manner possible, and the evidence derived from them should be reliable. They must also comply with the provisions of criminal procedure.

The aim of the study is to determine whether evidentiary activities carried out with persons under the influence of alcohol or drugs are consistent with the trial standards and the principle regulated in Art. 171 § 7 of the Code of Criminal Procedure, regarding freedom of expression. The thesis has been proven that evidentiary activities carried out in this way are contrary to the cited principle, because the presence of any substances in the body, even without the participation of the body conducting evidence, violates its rules and thus has a negative impact on consciousness. When law enforcement or procedural authorities accept explanations or testimonies from people under the influence of alcohol or drugs, inconsistency and lack of due precision of the activities carried out with them may very often occur due to the possibility of these people being excessively subject to pressure, which may result in their invalidity in the next stages of the evidentiary process.

Keywords: forensics, evidence, validation, alcohol, drugs

DOI: 10.31648/kpp.10444

Hubert Chróst

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0009-0001-7341-5587

hubert.chrost@uwm.edu.pl

Wpisywanie na listę biegłych sądowych psychologów i powoływanie biegłego psychologa w sprawach karnych i cywilnych

Wstęp

Psychologia jako nauka zajmuje się ludzkimi czynnościami, zachowaniami, które składają się zarówno z subiektywnych procesów umysłowych, jak i z zewnętrznych, obiektywnych i fizycznych reakcji. To nauka o tym, jak ludzie radzą sobie ze swoim środowiskiem i jak zachowują się względem siebie¹. Psychologia bada zachowania jednostek i ich procesy psychiczne w sposób naukowy, pozwala ustalić, co kieruje ludźmi i jak funkcjonuje ich psychika.

Nie dziwi zatem, że skoro psychologia jako nauka jest dziedziną, która koncentruje się wokół funkcjonowania człowieka, odpowiada na pytania dotyczące jego emocji, motywacji, świadomości, stanu psychicznego, zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania², to wielokrotnie wymiar sprawiedliwości korzysta z wiadomości specjalnych psychologów, którzy udzielają odpowiedzi na niezbędne do rozstrzygnięcia sprawy, pytania z zakresu psychologii klinicznej, wychowawczo-rozwojowej, osobowości, neuropsychologii. Jednocześnie od wielu lat, wraz z rozwojem psychologii jako dziedziny naukowej, rośnie także zapotrzebowanie wymiaru sprawiedliwości na fachową specjalistyczną wiedzę psychologów, zarówno w sprawach karnych, jak i cywilnych, co można zaobserwować, choćby śledząc nowelizację przepisów.

¹Zob. B. Miedzińska, *Podstawy psychologii*, Jelenia Góra 2010.

²S. Pużyński, J. Wciórka (red.), *Międzynarodowa statystyczna klasyfikacja chorób i problemów zdrowotnych. Rewizja dziesiąta – Klasyfikacja zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania w ICD-10*, Warszawa 2000.

Niniejszy artykuł ma na celu przede wszystkim przybliżenie i przedstawienie przepisów prawa, regulujących zasady wpisywania na listę biegłych sądowych i dopuszczania dowodu z opinii biegłego psychologa w sprawach karnych i cywilnych. Artykuł sporządzono w oparciu o stan prawny na dzień 20 czerwca 2024 r.

Podstawy prawne wpisania psychologów na listę biegłych sądowych

Lista biegłych sądowych tworzona jest na podstawie art. 157 § 1 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych³. Na listę tę wpisywani są biegli różnych specjalności, w tym biegli psychologowie. Listy biegłych sądowych prowadzone są przez prezesów sądów okręgowych, co oznacza, że każdy sąd okręgowy ma własną listę biegłych sądowych. Biegły po spełnieniu warunków zostaje przez prezesa sądu okręgowego wpisywany na ww. listę na okres 5 lat.

Warunki, jakie musi spełniać kandydat na biegłego, określa rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych⁴, które zostało wydane na podstawie art. 157 § 2 ww. ustawy. Warunki te ujęte są w § 12 ust. 1 rozporządzenia i zgodnie z brzmieniem tego przepisu kandydat ubiegający się na wpisanie go na listę musi spełniać łącznie następujące wymagania:

- 1) korzysta z pełni praw cywilnych i obywatelskich,
- 2) ukończył 25 rok życia,
- 3) posiada teoretyczne i praktyczne wiadomości specjalne w danej gałęzi nauki, techniki, sztuki, rzemiosła, a także innej umiejętności, dla której ma być ustanowiona,
- 4) daje rękojmię należytego wykonywania obowiązków biegłego,
- 5) wyrazi zgodę na ustanowienie biegłym.

Warto w tym miejscu dodać, że o ile punkty 2, 4 i 5 § 12 ust. 1 rozporządzenia nie rodzą w istocie trudności interpretacyjnych, o tyle punkty 1 i 3, z uwagi na ich konstrukcję, mogą sprawiać takowe trudności w praktyce, dlatego też warto wyjaśnić je szerzej, zwłaszcza z punktu widzenia psychologa – kandydata na biegłego.

Odnosząc się zatem kolejno do ww. punktów, a rozpoczynając od § 12 ust. 1 pkt 1 rozporządzenia, tj. warunku, że kandydat na biegłego musi korzystać z pełni praw cywilnych i obywatelskich, należy wskazać, iż w praktyce bardzo często odczytywany jest on jako wymaganie od kandydata obywatelstwa polskiego.

Taka interpretacja zaś nie jest zgodna ani z literalnym brzmieniem tego przepisu, ani z celem ustawodawcy czy wykładnią tego przepisu, albowiem w sytuacji gdy ustawodawca do wykonywania jakiegoś zawodu czy funkcji wymaga od kandydata posiadania obywatelstwa polskiego, określa to wprost w przepisie (jak to ma miejsce w przypadku

³Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2024 r., poz. 334).

⁴Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz.U. Nr 15, poz. 133).

notariusza⁵, ławników czy referendarzy sądowych). Co więcej, ustawodawca często wskazuje, że kandydat ów musi posiadać wyłącznie obywatelstwo polskie, jak w przypadku sędziów czy prokuratorów.

Zatem warunek określony w § 12 ust. 1 pkt 1 rozporządzenia należy interpretować jako konieczność, aby kandydat na biegłego korzystał z pełni praw cywilnych i obywatelskich w kraju, z którego pochodzi, i nie ma konieczności legitymowania się obywatelstwem polskim. Inna wykładnia tego przepisu jest wykładnią rozszerzającą i nieuzasadnioną.

Przechodząc do warunku określonego w § 12 ust. 1 pkt 3 ww. rozporządzenia, który odnosi się natomiast do posiadania przez kandydata na biegłego odpowiednich kwalifikacji i kompetencji, w pierwszej kolejności warto wskazać, że – jak wynika z informacji ze stron internetowych sądów okręgowych umieszczonych w zakładkach dotyczących biegłych (np. na stronie Sądu Okręgowego w Olsztynie)⁶ – kandydat na biegłego w tym zakresie winien przedstawić dyplom ukończenia szkoły średniej lub studiów wyższych, jak również dokumenty potwierdzające posiadane umiejętności teoretyczne i praktyczne w danej gałęzi, dziedzinie (szkolenia, kursy, seminaria, uprawnienia, specjalizacje), „natomiast ocena, czy posiadanie wiadomości specjalnych zostało dostatecznie wykazane, należy do prezesa sądu okręgowego (§ 12 ust. 2 rozporządzenia)”⁷.

Powyższy warunek, choć z pozoru prosty, może sprawiać istotne trudności interpretacyjne w przypadku zawodu psychologa. Przyczyny zaś tych trudności wynikają z treści i regulacji zawartych w ustawie z dnia 8 czerwca 2001 r. o zawodzie psychologa i samorządzie zawodowym psychologów⁸, która określa zasady i warunki wykonywania zawodu psychologa w polskim systemie prawnym. Dodatkowo sytuację komplikuje fakt, że mimo obowiązywania tej ustawy od 2006 r., jak dotąd nie ma do niej aktów wykonawczych.

Wyjaśniając tę kwestię nieco szerzej, należy wskazać, że „zgodnie z art. 4 wykonywanie zawodu psychologa stanowi świadczenie usług psychologicznych, polegających w szczególności na diagnozie psychologicznej, opiniowaniu, orzekaniu, o ile przepisy odrębne tak stanowią, psychoterapii oraz udzielaniu pomocy psychologicznej. Za wykonywanie zawodu psychologa uważa się także prowadzenie przez psychologa badań naukowych w dziedzinie psychologii lub działalność dydaktyczną w tym zakresie (...)”⁹.

Jak wynika natomiast z art. 7 ww. ustawy, prawo wykonywania zawodu psychologa powstaje z chwilą dokonania wpisu na listę psychologów danej regionalnej izby psychologów, zaś z art. 8 ust. 1 te samej ustawy wynika, że na listę psychologów wpisuje się osobę, która łącznie spełnia następujące warunki:

⁵Zob. P. Pest, R. Wojciechowski, [w:] W. Gonet (red.), *Prawo o notariacie. Komentarz. Wzory aktów notarialnych i poświadczeń. Komentarz*, 2022, Lex, art. 11.

⁶Sąd Okręgowy w Olsztynie, *Biegli sądowi*, <https://olsztyn.so.gov.pl/biegli-sadowi,m,mg,249,261> (dostęp: 24.06.2024).

⁷Wyrok WSA w Warszawie z 16 listopada 2018 r., sygn. akt VI SA/Wa 1719/18, Lex nr 3032600.

⁸Ustawa z dnia 8 czerwca 2001 r. o zawodzie psychologa i samorządzie zawodowym psychologów (Dz.U. z 2019 r., poz. 1026).

⁹W. Kotowski, B. Kurzępa, *Komentarz do niektórych przepisów ustawy o zawodzie psychologa i samorządzie zawodowym psychologów*, [w:] W. Kotowski, B. Kurzępa, *Wykroczenia pozakodeksowe. Komentarz*, Warszawa 2008, art. 61.

- 1) uzyskała w polskiej uczelni dyplom magistra psychologii lub uzyskała za granicą wykształcenie uznane za równorzędne w Rzeczypospolitej Polskiej,
- 2) posiada pełną zdolność do czynności prawnych,
- 3) włada językiem polskim w mowie i piśmie w zakresie koniecznym do wykonywania zawodu psychologa,
- 4) odbyła podyplomowy staż zawodowy, pod merytorycznym nadzorem psychologa posiadającego prawo wykonywania zawodu, który ponosi odpowiedzialność za czynności zawodowe wykonywane przez psychologa-stażystę.

Jak zostało wcześniej wspomniane, od dnia wejścia w życie ww. ustawy, tj. od dnia 1 stycznia 2006 r. do dzisiaj, nie zostały wydane akty wykonawcze. Z tego też powodu dotąd nie powstały regionalne izby psychologów, czyli organy uprawnione do przeprowadzania procedury dokonania wpisu na listę.

W rezultacie żaden pracodawca czy organ nie mogą oczekiwać od psychologa, oprócz przedłożenia dyplomu ukończenia wyższych studiów i legitymowania się zawodowym tytułem magistra kierunku psychologia, żadnego innego potwierdzenia prawa wykonywania zawodu.

Z uwagi na powyższe, aktualnie do wykonywania zawodu psychologa wystarczające jest uzyskanie w polskiej uczelni dyplomu magistra psychologii lub uzyskania za granicą wykształcenia uznanego za równorzędne w Rzeczypospolitej Polskiej. Analogicznie takie same wymagania musi spełniać kandydat na biegłego psychologa.

Warto dodać, że uzyskanie dyplomu ukończenia studiów wyższych na kierunku psychologia, wydanego przez polską uczelnię wyższą, potwierdza posiadanie formalnych kwalifikacji zawodowych na poziomie zgodnym z art. 11 lit. e dyrektywy 2005/36/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 7 września 2005 r. w sprawie uznawania kwalifikacji zawodowych¹⁰, co ma znaczenie dla uznawania kwalifikacji zawodowych w państwach członkowskich Unii Europejskiej (por. art. 13 ww. dyrektywy).

Jak wcześniej wspomniano, rośnie zapotrzebowanie sądów na wiedzę specjalną psychologów. Nowelizacje przepisów wskazują na nowe sytuacje, w których dostrzeżono konieczność udziału w sprawie biegłego psychologa, które w ramach przykładów scharakteryzowano w dalszej części artykułu w oparciu o postępowanie karne i postępowania cywilne.

Biegły psycholog w postępowaniu karnym

Podstawą prawną do powołania biegłego w postępowaniu karnym jest przepis art. 193 § 1 Kodeksu postępowania karnego¹¹. Z przepisu tego wynika, że jeżeli stwierdzenie okoliczności mających istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy wymaga wiadomości specjalnych, wówczas organ procesowy decyduje o dopuszczeniu dowodu z opinii biegłego. Jeśli wiadomości specjalne dotyczą dziedzin, którymi zajmuje się psychologia, wówczas organ procesowy dopuszcza dowód z opinii psychologa.

¹⁰ Dyrektywa 2005/36/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 7 września 2005 r. w sprawie uznawania kwalifikacji zawodowych (Dz. Urz. UE L 255 z 30.9.2005, s. 22 ze zm.).

¹¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2024 r., poz. 36), dalej: k.p.k.

Warto jedynie dodać, że w zależności od stopnia zawilości sprawy i jej przedmiotu, organ procesowy może zasięgnąć opinii kilku biegłych bądź też zwrócić się o wydanie opinii do instytucji naukowej lub specjalistycznej (art. 193 § 2 k.p.k.), zaś w skład wydających opinię, w zależności od potrzeb, może wchodzić psycholog.

Jak wskazuje się w doktrynie, „biegły psycholog występuje w procesie karnym z reguły w jednej z dwóch ról. Pierwszą rolą jest udział w przesłuchaniu świadka w sytuacjach, gdy istnieje wątpliwość co do jego stanu umysłowego, stopnia rozwoju, zdolności spostrzegania lub odtwarzania spostrzeżeń (por. art. 192 § 2 k.p.k.). Inną rolą jest badanie oskarżonego (podejrzanego) jako uzupełnienie badania psychiatrycznego, wykonywanego przez dwóch biegłych psychiatrów (art. 202 § 2 k.p.k.), gdy opinia biegłego psychologa uzupełnia opinię psychiatryczną”¹².

Rola biegłego psychologa nie ogranicza się tylko do udziału w wydawaniu opinii, bowiem przepisy przewidują również konieczność udziału biegłego psychologa w czynnościach procesowych. Co więcej, obecnie obowiązują przepisy, które nakładają w wielu przypadkach na organ procesowy obowiązek zapewnienia obecności biegłego psychologa w przesłuchaniu, a co za tym idzie, bez udziału biegłego psychologa nie można danej czynności w ogóle przeprowadzić. Okoliczność ta sprawia, że biegli psychologowie w postępowaniu karnym mają ogromną rolę.

Warto zwrócić uwagę, że śledząc, w jakich sytuacjach ustawodawca dostrzegł konieczność udziału w czynnościach biegłych psychologów, można wysnuć wniosek, iż rola biegłych psychologów nie tylko sprowadza się do wykorzystywania ich umiejętności w zakresie samego rozstrzygnięcia sprawy, ale również polega na udzieleniu wsparcia przesłuchiwanym osobom, np. dzieciom, osobom pokrzywdzonym.

Jak wynika z przepisów art. 185a § 1 i 2 k.p.k., biegły psycholog powinien uczestniczyć w przesłuchaniu pokrzywdzonego, który w chwili przesłuchania nie ukończył 15 lat, w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub określone w rozdziałach XXIII, XXV i XXVI Kodeksu karnego¹³, czyli dotyczących przestępstw przeciwko wolności, przeciwko wolności seksualnej i obyczajności oraz przeciwko rodzinie i opiece. W sytuacji gdy małoletni pokrzywdzony w dniu przesłuchania ukończył 15 lat, ale przesłuchanie w innych warunkach mogłoby wywrzeć negatywny wpływ na jego stan psychiczny, przepisy również obligują do udziału w jego przesłuchaniu biegłego psychologa (art. 185a § 4 k.p.k.).

Identycznie się przedstawia przesłuchanie małoletniego świadka w sprawach o przestępstwa popełnione z użyciem przemocy lub groźby bezprawnej lub określone w rozdziałach XXV i XXVI k.k., czyli przeciwko wolności seksualnej i obyczajności i przeciwko rodzinie i opiece (art. 185b § 1 k.p.k.).

¹² Zob. J. Widacki, *Przeceniona i niedoceniona rola biegłego psychologa w procesie karnym*, „Palestra” 2023, nr 5.

¹³ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 2024 r., poz. 17), dalej: k.k.

Art. 185e § 2 k.p.k. jest kolejnym przepisem, który wskazuje na konieczność udziału biegłego psychologa w przesłuchaniu pokrzywdzonego w charakterze świadka w sprawach o przestępstwa określone w art. 197–199 k.k., czyli dotyczących doprowadzania innej osoby do obcowania płciowego lub do poddania się innej czynności seksualnej.

Nową regulacją również obligującą udział biegłego psychologa w przesłuchaniu jest przepis art. 185e k.p.k.¹⁴, zgodnie z którym w przesłuchaniu świadka, u którego występują zaburzenia psychiczne, rozwojowe, zakłócenia zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń, musi brać udział również biegły psycholog.

Biegłego psychologa sąd obligatoryjnie wysłuchuje także, zgodnie z art 354a § 1 ust. 1 i 3 k.p.k., przed orzeczeniem środka zabezpieczającego, o którym mowa w art. 93a § 1 k.k., czyli dotyczących terapii, terapii uzależnień czy pobytu w zakładzie psychiatrycznym, albo nakazu lub zakazów, o których mowa w art. 39 pkt 2–3 k.k., orzeczonych tytułem środka zabezpieczającego.

Nie sposób także w tym miejscu nie wspomnieć, że wielokrotnie obecność biegłych psychiatrów i psychologów następuje w sprawach karnych w konsekwencji regulacji zawartej w art 31 § 1 k.k., który stanowi, że „nie popełnia przestępstwa, kto, z powodu choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych, nie mógł w czasie czynu rozpoznać jego znaczenia lub pokierować swoim postępowaniem”.

Powyższy zapis wskazuje na konieczność sprawdzenia poczytalności podejrzanego (oskarżonego). Weryfikacja stanu poczytalności ma zawsze charakter dwuetapowy – po pierwsze, pod kątem diagnozy, co stanowi część psychiatryczną tej oceny; po drugie, pod kątem wpływu tej diagnozy na umiejętność rozpoznania przez oskarżonego znaczenia danego czynu i możliwości pokierowania własnym postępowaniem, co należy natomiast do części psychologicznej¹⁵. Choć mowa tu o części psychologicznej, jak wskazuje literatura i praktyka, występowanie bądź nie tych przesłanek równie dobrze mogą stwierdzać psychiatrzy.

Dlatego też, jak wynika z przepisu art. 202 § 1 k.p.k., w celu wydania opinii o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator, powołuje co najmniej dwóch biegłych lekarzy psychiatrów, zatem w pierwszej kolejności to zespół psychiatrów sprawdza poczytalność podejrzanego (oskarżonego). W wielu przypadkach psychiatrzy dostrzegają konieczność poszerzenia składu biegłych o biegłego psychologa, którą to możliwość daje przepis art. 202 § 2 k.p.k. Wspomniane zagadnienie jest niezwykle ciekawe i tak szerokie, że nie sposób go prześledzić w jednym artykule.

Warto też dodać, że najszerszą podstawą, umożliwiającą sądowi, a w postępowaniu przygotowawczym prokuratorowi, wydanie zarządzenia o przeprowadzeniu badania wobec oskarżonego przez biegłych psychologów, za każdym razem, o ile stwierdzą taką potrzebę, jest art. 215 k.p.k.

¹⁴Ustawa z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r., poz. 289), zmieniającej m.in. Kodeks postępowania karnego.

¹⁵Zob. P. Gałęcki, A. Szulc (red.), *Psychiatria*, Wrocław 2018.

Natomiast co do pokrzywdzonych, którzy zeznają w charakterze świadków i świadków, podstawą taką jest art. 192 k.p.k. Jak wynika bowiem z obecnie obowiązujących przepisów, gdy sąd lub prokurator mają wątpliwość co do stanu psychicznego świadka, jego stanu rozwoju umysłowego, zdolności postrzegania lub odtwarzania przez niego postrzeżeń, mogą zarządzić przesłuchanie świadka z udziałem biegłego lekarza lub biegłego psychologa (zgodnie z art. 192 § 2 k.p.k.), łącznie z poddaniem świadka oględzinom przez biegłego psychologa (art. 192 § 4 k.p.k.)¹⁶.

Biegły psycholog w postępowaniu cywilnym

Podstawą prawą umożliwiającą sądowi w postępowaniu cywilnym dopuszczenie dowodu z opinii biegłego jest przepis art. 278 § 1 Kodeksu postępowania cywilnego¹⁷. Sąd w postępowaniu cywilnym, podobnie jak w postępowaniu karnym, aby dopuścić dowód z opinii biegłego, musi stwierdzić, że sprawa wymaga wiadomości specjalnych. W postępowaniu cywilnym sąd również może wezwać kilku biegłych w celu zasięgnięcia ich opinii lub zażądać opinii odpowiedniego instytutu naukowego lub naukowo-badawczego (art. 290 § 1 k.p.c.).

Jak wynika z analizy przepisów k.p.c., również w tym kodeksie sąd korzysta z pomocy biegłego nie tylko w zakresie *stricte* opiniowania, ale biegły ten może, a w niektórych wypadkach musi, uczestniczyć w czynnościach procesowych.

W szczególności sąd może sięgnąć po pomoc biegłego psychologa, jeżeli powęźmie wątpliwość co do zdolności spostrzegania lub komunikowania spostrzeżeń przez świadka. Wówczas sąd może zarządzić przesłuchanie go z udziałem biegłego lekarza lub psychologa, a świadek nie może się temu sprzeciwić (art. 272¹ § 1 k.p.c.).

Znaczną rolę biegły psycholog odgrywa w zakresie wysłuchania małoletniego, jak również osoby, co do której prowadzone jest postępowanie o ubezwłasnowolnienie czy też spraw z zakresu kurateli, bowiem sąd w sprawach dotyczących osoby małoletniego dziecka, jeżeli jego rozwój umysłowy, stan zdrowia i stopień dojrzałości na to pozwala, wysłuchuje je w celu uwzględnienia jego zdania i rozsądnego życzenia¹⁸. Co istotne, właśnie w tej czynności sąd może sięgać po pomoc biegłego psychologa, jeśli z uwagi na stan zdrowia, rozwój umysłowy lub wiek dziecka niezbędne jest zapewnienie mu pomocy psychologicznej podczas wysłuchania lub zachodzi konieczność udzielenia pomocy sędziemu w zakresie rozpoznania potrzeb dziecka podczas wysłuchania (art. 216² § 2 k.p.c.). Ustawodawca zastrzegł w tym miejscu, że w celu ochrony psychiki małoletnich, w wysłuchaniu dziecka, oprócz sędziego, może brać udział wyłącznie biegły psycholog.

¹⁶ Zob. M. Gołaszewski, A. Pieszko, *Psychologiczne i psychofizjologiczne metody oceny wiarygodności – wykorzystanie procesowe oraz prawidłowa ocena takich środków dowodowych*, „Prokuratura i Prawo” 2023, nr 1.

¹⁷ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2023 r., poz. 1550, 1429, 1606, 1615, 1667, 1860, 2760), dalej: k.p.c.

¹⁸ Tę czynność sąd wykonuje w specjalnie do tego przystosowanym pomieszczeniu, potocznie zwanym niebieskim pokojem, lub – jeżeli dobro dziecka tego wymaga – poza jego siedzibą (zgodnie z art. 216² § 1 k.p.c.).

Ustawodawca widzi konieczność udziału biegłego psychologa w sprawach dotyczących ubezwłasnowolnienia (art. 547 § 1 k.p.c.). Tutaj ustawodawca nie tylko przyjął, że osobę, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, należy wysłuchać niezwłocznie po wszczęciu postępowania w obecności biegłego psychologa, a dodatkowo wskazał, iż niemożność porozumienia się z osobą, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, stwierdza się w protokole po wysłuchaniu biegłego lekarza i psychologa uczestniczących w posiedzeniu (art. 547 § 3 k.p.c.). Kompetencje biegłego psychologa są tu zatem znaczące, zwłaszcza uwzględniając dodatkowo fakt, że zgodnie z art. 553 § 1 k.p.c. osoba, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, musi być zbadana przez biegłego lekarza psychiatrę lub neurologa, a także psychologa, a sąd może co do zasady zaniechać doręczenia pism sądowych, wezwania lub wysłuchania osoby, której dotyczy wniosek o ubezwłasnowolnienie, jeżeli uzna to za niecelowe ze względu na stan zdrowia tej osoby, określony w opiniach biegłego lekarza psychiatry lub neurologa oraz psychologa wydanych po przeprowadzeniu badania.

Nieco inaczej się przedstawia udział biegłego psychologa w sprawach w zakresie kurateli, gdyż sąd w tej sytuacji, jedynie w razie potrzeby, o ile uzna to za konieczne, zasięga opinii biegłego psychologa lub biegłego innej specjalności (art. 600 § 6 k.p.c.).

Przytoczone przepisy nie wyczerpują w pełni sytuacji, w których sąd cywilny może sięgnąć po opinię biegłego psychologa, albowiem, zdarzają się przed sądem sytuacje zawile i bardzo skomplikowane. Niestety, z uwagi na ograniczone ramy niniejszego artykułu, nie sposób ich wszystkich przytoczyć.

Trzeba również wspomnieć także o art. 290¹ k.p.c., który stanowi, że „w sprawach rodzinnych i opiekuńczych sąd może zażądać opinii opiniodawczego zespołu sądowych specjalistów”. Regulacja ta do k.p.c. została wprowadzona na mocy art. 19 ustawy z dnia 5 sierpnia 2015 r. o opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów¹⁹. W bardzo wielkim skrócie warto jedynie nadmienić, że zgodnie z aktualnym brzmieniem art. 1 tej ustawy przy sądach okręgowych działają opiniodawcze zespoły sądowych specjalistów, których zadaniem jest sporządzanie na zlecenie sądu lub prokuratora opinii w sprawach rodzinnych i opiekuńczych oraz w sprawach nieletnich, na podstawie przeprowadzonych badań psychologicznych, pedagogicznych lub lekarskich.

Jak sama nazwa wskazuje, opinie wydawane są w zespole i co istotniejsze z punktu widzenia niniejszego opracowania, według art. 2 ust 1 ww. ustawy w skład zespołu wchodzi specjaliści w zakresie psychologii, pedagogiki, pediatrii, medycyny rodzinnej, chorób wewnętrznych, psychiatrii oraz psychiatrii dzieci i młodzieży. W praktyce opiniodawczy zespół sądowych specjalistów, najczęściej wydaje opinię w zespole składającym się z psychologa, pedagoga i doraźnie psychiatry. Opinie tych zespołów stanowią dokładne i bardzo szerokie studium wglądu w sytuację rodzin i stanowią bardzo ważny dowód w sprawach rodzinnych i opiekuńczych. „Opinie wydawane przez zespół specjalistów są kolejną, obok opinii instytutu naukowego lub naukowo-badawczego, odmianą

¹⁹Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów (Dz.U. z 2018 r., poz. 708 ze zm.).

dowodu z opinii biegłych. W każdym wypadku powinna to być sporządzona na piśmie opinia kolegialna. Stosuje się do niej odpowiednio przepisy o opinii instytutu naukowego lub naukowo-badawczego²⁰.

Trzeba wspomnieć, że opinie wydane przez te zespoły wielokrotnie mogłyby stanowić doskonały materiał dydaktyczny, ale temu zagadnieniu również należałoby poświęcić osobny artykuł.

Jak wynika z analizy przepisów k.p.c., podobnie jak w postępowaniu karnym rola biegłego psychologa jest niezwykle ważna, bowiem nie tylko sąd sięga po opinię biegłego psychologa w formie pisemnej, którą biegły może sporządzić poza siedzibą sądu, ale również biegły psycholog może, a niekiedy musi, brać czynny udział w przesłuchaniach.

Podsumowanie

Na koniec należy podkreślić, że dowód z opinii biegłego bez wątpienia jest kluczowym dowodem w sprawie, dlatego też aby zapewnić stałą możliwość zasięgnięcia przez wymiar sprawiedliwości rzetelnych opinii psychologicznych, ustawodawca zdecydował się wprowadzić listy biegłych, które prowadzą prezesi sądów okręgowych.

Aby biegły psycholog mógł wydawać opinię w konkretnej sprawie, organ procesowy musi dopuścić dowód z opinii z zakresu psychologii i wskazać biegłego do wydania opinii. Nie można również pominąć, że choć funkcjonuje lista biegłych sądowych, organy procesowe uprawnione do dopuszczania dowodu z opinii biegłego w sprawach cywilnych i karnych nie są tą listą ograniczone i mogą również ustanowić w sprawie biegłego czy zespół biegłych spoza listy, czyli *ad hoc*. Istotne jest, aby kandydat wykazywał się wystarczającymi wiadomościami specjalnymi. Ostatnim źródłem powoływania biegłych psychologów są psychologowie zatrudnieni w instytucjach, ale analiza tych przypadków wymagałaby odrębnych rozważań.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Ereciński T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2: *Postępowanie rozpoznawcze*, 2022, Lex.
- Gałecki P., Szulc A. (red.), *Psychiatria*, Wrocław 2018.
- Gołaszewski M., Pieszko A., *Psychologiczne i psychofizjologiczne metody oceny wiarygodności – wykorzystanie procesowe oraz prawidłowa ocena takich środków dowodowych*, „Prokuratura i Prawo” 2023, nr 1.

²⁰ T. Ereciński, [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2: *Postępowanie rozpoznawcze*, 2022, Lex, art. 290¹.

- Gonet W. (red.), *Prawo o notariacie. Komentarz. Wzory aktów notarialnych i poświadczeń. Komentarz*, 2022, Lex.
- Kotowski W., Kurzępa B., *Komentarz do niektórych przepisów ustawy o zawodzie psychologa i samorządzie zawodowym psychologów*, [w:] W. Kotowski, B. Kurzępa, *Wykroczenia pozakodeksowe. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Miedzińska B., *Podstawy psychologii*, Jelenia Góra 2010.
- Pużyński S., Wciórka J. (red.), *Międzynarodowa statystyczna klasyfikacja chorób i problemów zdrowotnych. Rewizja dziesiąta – Klasyfikacja zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania w ICD-10*, Warszawa 2000.
- Widacki J., *Przeceniona i niedoceniona rola biegłego psychologa w procesie karnym*, „Palestra” 2023, nr 5.

Akty prawne

- Dyrektywa 2005/36/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 7 września 2005 r. w sprawie uznawania kwalifikacji zawodowych (Dz. Urz. UE L 255 z 30.9.2005, s. 22 ze zm.).
- Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych (Dz.U. Nr 15, poz. 133).
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2023 r., poz. 1550, 1429, 1606, 1615, 1667, 1860, 2760).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. z 2024 r., poz. 17).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego (Dz.U. z 2024 r., poz. 36).
- Ustawa z dnia 8 czerwca 2001 r. o zawodzie psychologa i samorządzie zawodowym psychologów (Dz.U. z 2019 r., poz. 1026).
- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. z 2024 r., poz. 334).
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o opiniodawczych zespołach sądowych specjalistów (Dz.U. z 2018 r., poz. 708 ze zm.).
- Ustawa z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r., poz. 289), zmieniającej m.in. Kodeks postępowania karnego.

Orzecznictwo

- Wyrok WSA w Warszawie z 16 listopada 2018 r., sygn. akt VI SA/Wa 1719/18, Lex nr 3032600.

Źródła internetowe

- Sąd Okręgowy w Olsztynie, *Biegli sądowi*, <https://olsztyn.so.gov.pl/biegli-sadowi>, m,mg,249,261.

Legal basis for establishing and appointing an expert psychologist in criminal and civil cases

Summary

Psychology as a science deals with human activities and behaviors, which consist of both subjective mental processes and external, objective and physical reactions. It is the study of how people cope with their environment and how they behave towards each other¹. Psychology examines the behavior of individuals and their mental processes in a scientific way, allowing us to determine what drives people and how their psyche functions.

It is therefore not surprising that since psychology as a science is a field that focuses on human functioning and answers questions about human emotions, motivation, consciousness, mental state, mental disorders and behavioral disorders, the justice system often uses the knowledge of special psychologists, who provide answers to questions necessary to resolve the case in the field of clinical psychology, educational and developmental psychology, personality and neuropsychology. However, for many years, along with the development of psychology as a scientific field, the need of the justice system for the specialist knowledge of psychologists, both in criminal and civil cases, has also been growing, which can be observed, for example, by following the amendments to the regulations.

It should be mentioned that undoubtedly evidence from an expert opinion is often the key and most important evidence in a case, therefore, in order to ensure the permanent possibility of the justice system seeking reliable psychological opinions, the legislator decided to introduce lists of experts kept by the presidents of district courts.

It is important that in order for an expert psychologist to issue an opinion in a specific case, the procedural authority must admit evidence from the opinion in the field of psychology and appoint an expert to issue the opinion. It cannot also be omitted, although there is a list of court experts, the procedural authorities authorized to admit expert evidence in civil and criminal cases are not limited by this list and may also appoint an expert or a team of experts from outside the list in the case.

This article is intended, first of all, to introduce and present the legal provisions regulating the principles of entering the list of experts and admitting evidence from psychological opinions prepared by experts in criminal and civil cases.

Keywords: Polish law, psychologist, experts, list of experts

DOI: 10.31648/kpp.9849

Mateusz Dąbrowski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0009-0002-2525-4202

dabrowskimateusz2001@gmail.com

Od Robespierre'a do Napoleona. Ustrój polityczny Francji w latach 1794–1799

Wstęp

Celem opracowania jest przedstawienie najważniejszych wydarzeń ustroju Francji w latach 1794–1799 i ich wpływu na rozwiązania prawne zastosowane w Konstytucji Dyrektoriatu i Konstytucji konsularnej. Artykuł ukazuje również znaczenie monteskiuszowskiej doktryny trójpodziału władzy na Konstytucję Dyrektoriatu. Wybrany przedział czasowy jest poświęcony ciekawemu okresowi w historii Francji, który jest mniej znany i rzadko opisywany, cechujący się powrotem do pierwotnych założeń rewolucji, w której monteskiuszowska idea trójpodziału władzy znów miała stanowić podstawowy filar ustroju państwa. Rewolucja francuska była najbardziej przewrotnym okresem w historii Francji. Z jednej strony przyniosła wiele tragicznych konsekwencji dla narodu francuskiego, z drugiej zaś – również pozytywne aspekty, szczególnie dla rozwoju praw obywatela, praw człowieka czy systemów rządów. Można pokusić się o stwierdzenie, że Francja w latach 1789–1799 była „królikiem doświadczalnym” Europy. Wydarzenia tamtego okresu dały podwaliny do wykreowania późniejszych XIX-wiecznych systemów republikańskich i monarchistycznych w Europie i na świecie.

Ku upadkowi Robespierre'a

Wydarzenia 14 lipca 1789 r. w paryskiej Bastylji, jak i przysięga Stanów Generalnych złożona 20 czerwca 1789 r. w sali do gry w piłkę niedaleko pałacu wersalskiego stanowiły jedynie wstęp do kolejnych wydarzeń. Należy stwierdzić, że następne etapy rewolucji były coraz bardziej radykalne, a szczyt radykalizmu osiągnęły

za czasów rządów terroru, tj. od czerwca 1793 r. do lipca 1794 r. „W czasie rządów Robespierre’a zostało zgilotynowanych prawie 18 tysięcy ludzi. Kres tych strasznych wydarzeń stanowił przewrót 9 thermidora¹ (czyli 27 lipca 1794), w wyniku którego Maximilien Marie Isidore de Robespierre i tysiące innych ludzi zostało formalnie skazanych na śmierć, większość z nich była z prowincji. Ofiary rewolucji umierały w więzieniach lub w wyniku samosądów dokonywanych bez procesu. (...) Polityka nie-ludzkiej represji podziałła. Kiedy jesień zamieniła się w zimą, wojska republiki znów zaczęły odnosić sukcesy za granicą, a rewolta rozpętana po upadku partii żyrondistów została bezwzględnie zgnieciona”².

Upadek Robespierre’a i koniec Konwentu Narodowego

Szerząca się spekulacja, słabe zbiory w latach 1792–1793, jak też wojna z Austrią i Prusami stanowiły znaczący ciężar dla gospodarki Francji. Jakobini, dokonując egzekucji hebertystów i dantonistów, stracili poparcie społeczeństwa. Terror, który został wprowadzony w czerwcu 1794 r., budził powszechne niezadowolenie. Część jakobinów domagała się zakończenia terroru, tymczasem skrzydło ultraradykalne żądało intensyfikacji przemocy wobec pozostałości *ancien regime*. Wewnętrzne spory między ultraradykałami, grupą Robespierre’a oraz umiarkowanymi w Komitecie Ocalenia Publicznego stały się jedną z ważniejszych przyczyn upadku jakobinów³. Po upadku Robespierre’a 10 thermidora II roku, tj. 28 lipca 1794 r., Konwent Narodowy charakteryzował się stopniowym powrotem burżuazji do władzy po terrorze. Konwent uchylił ustawę perialną. Była to ustawa z czerwca 1794 r., która została przyjęta przez Konwent Narodowy na zlecenie Komitetu Ocalenia Publicznego, która przyczyniła się do wzmocnienia terroru i jednoczesnej reorganizacji Trybunału Rewolucyjnego. Sama ustawa przyspieszyła postępowanie sądowe, pozbawiając oskarżonych wszelkich gwarancji procesowych. Po zniesieniu ustawy więźniowie Montagnardów zostali zwolnieni⁴. Większość byłych zwolenników Robespierre’a i jego współpracowników, zwłaszcza wśród deputowanych, przysięgła wierność nowemu rządowi po to, aby uniknąć odpowiedzialności karnej. Niektórzy próbowali ucieczki, lecz nie wszystkim jednak się to udało. Wielu przedstawicieli na misji⁵ zostało natychmiast odwołanych, a niektórzy uwięzieni⁶.

¹A.J. Mayer, *The furies: violence and terror in the French and Russian revolutions*, Oxford 2002, s. 21.

²R. Scurr, *Robespierre. Terror w imię cnoty*, Warszawa 2008, s. 51.

³J. Baszkiewicz, *Maksymilian Robespierre*, Wrocław 1976, s. 154.

⁴*Some significant laws of the law of the French revolution*, https://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/lois_penales_revolution_francaise/lois_penales_revolution_francaise_2.htm#1794_06_02_decret (dostęp: 26.04.2022).

⁵W czasie rewolucji francuskiej przedstawiciel na misji, czyli komisarz polityczny, był nadzwyczajnym wysłannikiem Zgromadzenia Ustawodawczego. Przez większość czasu byli to deputowani mianowani przez Konwent Narodowy do nadzorowania utrzymania porządku i stosowania prawa w departamentach i w armii. Podczas gdy tacy inspektorzy istnieli już w czasach *ancien régime*, przedstawiciele byli systematycznie zatrudniani podczas rządów terroru i otrzymywali pełnię uprawnień.

⁶R. Dupuy, *La République jacobine. Terreur, guerre et gouvernement révolutionnaire 1792–1794*, t. 2, collection: Nouvelle histoire de la France contemporaine, Paris 2005, s. 156.

Stopniowo przeprowadzano odwet przeciwko jakobinom, którego symbolem była egzekucja Jeana Baptiste'a Carrier'a w grudniu 1794 r. i zamknięcie Towarzystwa Przyjaciół Konstytucji, zwanej później jako Klub Jakobinów. Wielu żyrondyistów, którzy zostali wydaleny z Konwentu Narodowego, ponownie zajęli swoje miejsca⁷. Zniesiono prawo ogólnego maksimum⁸. Poprawiło to handel zagraniczny, lecz jednocześnie doprowadziło do wzrostu cen i spekulacji.

W połączeniu ze srogą zimą nastąpił kryzys, który dotknął najbiedniejszych⁹. W wyniku powstań w III roku gerymalnym i prerialnym, które zakończyły się niepowodzeniem, Konwent Narodowy uznał Konstytucję roku I za „fałszywą”¹⁰. Reakcja termidoriańska¹¹ wybrała jedenastoosobową komisję w celu opracowania nowej konstytucji, która miała zastąpić Konstytucję roku I.

Francja w czasie terroru doświadczyła dyrygizmu gospodarczego. W okresie reakcji termidoriańskiej powrócono do liberalnej polityki gospodarczej prowadzonej przez Dyrektoriat. Zakończył on liberalizację gospodarki zapoczątkowaną przez Konwent Narodowy, przywracając swobodę tworzenia spółek handlowych (listopad 1795 r.), deregulując wymianę pieniężną (17 lipca 1796 r.) i znosząc system okręgów, który przydzielał miejsce na rynku każdemu producentowi zboża (lato 1796 r.) lub poprzez przywrócenie systemu wolnej sprzedaży i obrotu żywnością (ustawa z dnia 9 czerwca 1797 r.). Te liberalne podejście do gospodarki doprowadziło Dyrektoriat do zniesienia spółek publicznych na rzecz przedsiębiorstw prywatnych, statutowanych na podstawie umów (luty 1796 r.)¹².

Monteskiuszowski trójpodział władzy w Konstytucji roku III

Konstytucja roku III, tak samo jak Konstytucja Francji z 1791 r., kładła duży nacisk na trójpodział władzy. Twórcy konstytucji swoje idee czerpali z koncepcji monteskiuszowskiego trójpodziału władzy. Charles Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu¹³, zwany Monteskiuszem, pochodził z bogatej i utytułowanej rodziny arystokratycznej. Otrzymał gruntowne wykształcenie, pełnił przez lata funkcje radcy, a następnie prezesa parlamentu w Bordeaux. Czasy, w których żył myśliciel,

⁷J.P. Bertaud, *La Révolution française*, Paris 2004, s. 275.

⁸Ustawa o maksimum ogólnym jest drugą ustawą francuską, która ustanawia malejące maksimum ceny zboża po niechęci katalogów departamentalnych do stosowania pierwszej. Został on przegłosowany 29 września 1793 r. przez Konwent Narodowy. Pierwsza ustawa, uchwalona 4 maja 1793 r., ustanowiła opodatkowanie ceny zboża przez każdą administrację departamentalną dla swojej jurysdykcji zgodnie ze średnią ceną w pierwszych miesiącach roku, spis zapasów, z wizytacjami domowymi przeprowadzanymi przez gminy oraz prawo do rekwizycji okręgów w celu zaopatrywania rynków w ich okręgach.

⁹D. Woronoff, *Nouvelle histoire de la France contemporaine*, t. 3: *La République bourgeoise: de Thermidor à Brumaire 1794–1799*, Paris 1972, s. 18–23.

¹⁰J.P. Bertaud, op. cit., s. 276–277.

¹¹Nazwa w historii Konwentu Narodowego od 27 lipca 1794 r. do 26 października 1795 r.

¹²G. Lemarchand, *L'Économie en France de 1770 à 1830. De la crise de l'Ancien Régime à la révolution industrielle*, Paris, s. 155.

¹³Hasła: Baron de Montesquieu, Charles-Louis de Secondat, *Stanford encyclopedia of philosophy*, <https://plato.stanford.edu/> (dostęp: 28.01.2018).

charakteryzowały się dużym kryzysem burbońskiej monarchii absolutystycznej, borykającej się ze stanem trzecim, jak i z postępującą arystokracją. W tamtym okresie panowało przekonanie, że despotia musi ustąpić na rzecz oświeconej elity, dlatego kierowano zainteresowanie w stronę Anglii, gdzie panowała monarchia konstytucyjna. Miał skłonność do anglomanii i był „człowiekiem, który naprawdę miał otworzyć oczy Francuzom na ustrój angielski”¹⁴. Charles Louis de Secondat na początku swojego życia nie znał Anglii. Przełomem była wielka podróż, jaką Monteskiusz odbył po większości krajów europejskich. W Europie kontynentalnej odniósł wszędzie wrażenie niesmaku, dopatrywał się zgnilizny i korupcji. System angielski natomiast go urzekł. Widział w nim republikę pod zasłoną monarchii¹⁵. Myśliciel wyróżniał wówczas trzy rodzaje rządów: republikański, monarchiczny i demokratyczny. W rządzie republikańskim władza należała do narodu, wtedy była to demokracja lub części narodu – arystokracja. Despotię Monteskiusz opisywał w swoim dziele tak: „Jeden człowiek, bez zobowiązań i bez prawideł, poddaje wszystko swojej woli i zachciance”¹⁶. W przekonaniu Monteskiusza monarchia była najbardziej praktyczną formą sprawowania władzy w ówczesnych warunkach. Była ona o wiele lepsza od despotii, która reprezentowała zacofanie i ciemnotę. Despotia była emanacją zdziczenia i barbarzyństwa. Monarchia była jedynym ustrojem, w którym można było wprowadzić trójpodział władzy. Podział władz przedstawiony został w słynnej księdze XI rozdziału VI zatytułowanego *O ustroju angielskim* w dziele *O duchu praw*. „W każdym państwie istnieją trzy rodzaje władzy: władza ustawodawcza, władza wykonawcza rzeczy należących do narodów i władza wykonawcza rzeczy należących do prawa cywilnego. (...) Tę ostatnią władzę można nazwać władzą sądenia, drugą zaś po prostu władzą wykonawczą państwa”¹⁷. Władzę ustawodawczą piastować powinien dwuizbowy parlament, wykonawczą – monarcha, a sądową – niezależne sądy. Zagrożeniem było połączenie co najmniej dwóch władz w jednym ręku, może to spowodować „rządy tyrańskie”. Władze musiały być odseparowane od siebie i nawzajem się kontrolować i hamować (według Monteskiusza hamulce wewnętrzne i hamulce między nimi). „Wewnętrzny hamulec stanowiła dwuizbowość parlamentu. Izbę niższą mieli wybierać wszyscy, zaś izbę wyższą, w której zasiadali by ludzie wyróżniający się rodem, bogactwem i zaszczytami, miała być dziedziczna. Prawo zwoływania posiedzeń parlamentu przysługiwało monarsze, jak i prawo niezawierania ustaw godzących we władzę wykonawczą. Hamulcem dla monarchy było odsunięcie go od prawodawstwa, bez inicjatywy ustawodawczej, a wyposażenie jedynie w prawo weta ustawodawczego”¹⁸. Monteskiusz uważał, że ministrowie powinni ponosić

¹⁴J. Dedieu, *Montesquieu et la tradition politique en France*, these pour le doctorat, presentee a la faculte des lettres de Bordeaux 1909 (rozdziały V-VII); H. Barckhausen, *Montesquieu, ses idees et ses oeuvres d'apres les papiers de la Brede*, Paris 1907, s. 111.

¹⁵I. Jaworski, *Zagadnienie rządów parlamentarnych w pierwszym okresie Rewolucji Francuskiej*, Kraków 1926, s. 7.

¹⁶A. Sylwestrzak, *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa 2015, s. 187.

¹⁷Ch. Montesquieu, *O duchu praw, księga XI rozdział VI*, <https://prawo.uni.wroc.pl/sites/default/files/students-resources/Montesquieu%20O%20duchu%20praw%20rozdzia%C5%82%20VI.docx> (dostęp: 24.04.2023).

¹⁸A. Sylwestrzak, op. cit., s. 188.

odpowiedzialność parlamentarną, zwalniając z tego monarchę. Egzekucja wyroków natomiast miała należeć do władzy sędziowskiej. „Ale sędziowie narodu to jedynie usta, które wygłaszają brzmienie praw, nieożywione istoty, które mogą złagodzić ich siły i suwerenności”¹⁹.

Konstytucja Dyrektoriatu nawiązywała do monteskiuszowskiego trójpodziału władzy. Ustrój Dyrektoriatu nie ukazywał w sposób lustrzany ustroju idealnego według Monteskiusza, jakim była monarchia konstytucyjna z królem na czele, lecz jedynie upodabniała swój system polityczny do doktryny i panujących wówczas nastrojów społecznych. Należy stwierdzić, że Konstytucja Francji z 1791 r. w najgłębszym stopniu była odzwierciedleniem doktryny monteskiuszowskiej, wprowadzając monarchię konstytucyjną. Ojcowie Konstytucji z 1795 r., chcąc ustabilizować sytuację polityczną po panującej anarchii Robespierre'a i obowiązującej Konstytucji z 1793 r.²⁰, mogli jedynie upodobnić nowy ład do wcześniejszych monarcho-konstytucyjnych założeń, w celu zapobiegnięciu kolejnemu rozlewowi krwi.

Można zauważyć odwołania do idei wzajemnego hamowania się władz. Przykładowo art. 46 stanowił, że władza ustawodawcza, na którą składała się Rada Starszych i Rada Pięciuset, nie mogła wykonywać samodzielnie ani przez swoich delegatów zarówno władzy wykonawczej, jak i sędziowskiej²¹. Takie postanowienia nawiązywały do niezależności władz poprzez niewkraczanie władzy ustawodawczej w wykonawczą i sędziowską (hamulec zewnętrzny). Natomiast w art. 86 i art. 90 widniało odwołanie się ojców konstytucji do zasady hamulców między izbami władzy ustawodawczej poprzez wyłączną kompetencję Rady Starszych w sprawach zatwierdzania lub odrzucania uchwał Rady Pięciuset (hamulec wewnętrzny)²². W ciele wykonawczym, czyli Dyrektoracie składającym się z 5 dyrektorów, można było doszukiwać się quasi-monarchy. Dyrektoriat nie mógł zostać odwołany, nie ponosił odpowiedzialności politycznej przed parlamentem, lecz ponosił odpowiedzialność konstytucyjną przed Najwyższym Trybunałem, w razie naruszenia przepisów konstytucji. Dyrektoriat nie mógł rozwiązać parlamentu, jak i też nie posiadał inicjatywy ustawodawczej; mianował ministrów i ich odwoływał, jak i też naczelnych urzędników urzędów ds. podatków²³. Tak samo jak w doktrynie Monteskiusza, konstytucja opowiadała się za odpowiedzialnością parlamentarną ministrów²⁴, zwalniając z tego Dyrektoriat (u Monteskiusza: monarchę). Quasi-królewskie

¹⁹ Ch. Montesquieu, op. cit., księga III.

²⁰ W literaturze często podnoszony jest zarzut, że Konstytucja z roku 1793 w ogóle nie weszła w życie. Niemniej orzecznictwo sądów apelacyjnych XIX-wiecznej Francji temu stwierdzeniu zaprzecza. Zob. CA Colmar, 13 października 1829 Court Royale de Colmar, wyrok z 13 października 1829 r., *Stéhélin v. préfet du Haut-Rhin*, *Dalloz*, 1830, II, 25 i *Sirey*, II. Dekret z 10 października 1793 r. stwierdzał, że tymczasowy rząd Francji jest rewolucyjny, aż do pokoju. Dekret ten zawieszał jedynie działanie postanowień dotyczących rządów. Więc pozostałe postanowienia były dalej w mocy. Przepisy Konstytucji jakobińskiej obowiązywały więc do czasu wejścia w życie Konstytucji Francji z 1795 r.

²¹ Constitution du 5 Fructidor An III, art. 46, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-du-5-fructidor-an-iii> (dostęp: 25.12.2023).

²² Ibidem, art. 86, 90.

²³ Ibidem, art. 148, 154.

²⁴ Ibidem, art. 152.

zwyczaję możemy również upatrywać w posłańcach stanu²⁵, których Dyrektoriat również mianował i odwoływał. Należy stwierdzić, że ów postanowienia konstytucji nawiązywały do zasady *rex regnat, sed non gubernat*²⁶. Zasadę trójpodziału władzy i niezależności władzy sądowniczej od innych władz konstytuował art. 202, stanowiąc, że „funkcje sądownicze nie mogą być wykonywane ani przez ciało ustawodawcze, ani przez władzę wykonawczą”²⁷.

Konstytucja roku III (Konstytucja Dyrektorialna)

Konstytucja została przyjęta przez Reakcję termidoriańską 22 sierpnia 1795 r. Jej preambułą jest deklaracja praw i obowiązków człowieka i obywatela z 1795 r. Proklamowane prawa zostały zaczerpnięte z deklaracji z 1793 r., za wyjątkiem praw socjalnych. Gwarancji poddano podstawowe prawa człowieka i obywatela; położono ponownie nacisk na trójpodział władzy. *Novum* stanowiło wprowadzenie obowiązków obywatelskich. Przykładowo w części pt. *devoris* art. 2 „wszystkie obowiązki człowieka i obywatela wynikają z tych dwóch zasad, wrytych przez naturę we wszystkich sercach: – Nie czyni innym tego, czego nie chciałbyś, aby tobie czyniono. – Nieustannie czyni innym dobro, które chciałbyś od nich otrzymać”²⁸. Sama konstytucja nawiązywała do zasad konstytucji z 1791 r. Prawo obywatelskie mieli jedynie mężczyźni, którzy płacili podatki i ukończyli 21 rok życia²⁹. Zostały przywrócone głosowania pośrednie, wprowadzając wybór członków ciała ustawodawczego przez zebrania elektoralne, które składały się z elektorów powołanych przez zgromadzenia pierwiastkowe³⁰. Władzę ustawodawczą tworzył dwuizbowy parlament składający się z Rady Pięciuset i Rady Starszych³¹. Izby wybierane były w wyborach, które były pośrednie, cenzusowe na trzyletnią kadencję (1/3 składu ulegała odnowieniu co rok). Cenzus wieku do Rady Pięciuset w ramach czynnego prawa wyborczego wynosił 25 lat, w ramach biernego wieku 30 lat³². Cenzus wieku do Rady Starszych w ramach biernego prawa wyborczego wynosił 40 lat i był połączony z cenzusem rodzinnym (każdy członek drugiej izby musiał być żonaty lub wdowcem)³³. Również przywrócono cenzus majątkowy. „Każy projekt ustawy przegłosowany był naprzód przez Radę Pięciuset, później zaś przesyłany do Rady Starszych. O ile Rada Starszych go odrzuci, Rada Pięciuset może go ponownie uchwalić dopiero w roku następnym. Inicjatywa prawodawcza spoczywała więc wyłącznie w ręku Rady

²⁵ Funkcją czterech posłańców stanu było zanoszenie do obu izb władzy ustawodawczej listów i memoriałów Dyrektoriatu.

²⁶ Z języka łacińskiego ‘król panuje, ale nie rządzi’.

²⁷ Constitution du 5 Fructidor An III, art. 202.

²⁸ Ibidem, art. 2.

²⁹ Ibidem, art. 8.

³⁰ M. Troper, *La séparation des pouvoirs dans la Constitution de l’an III*, Paris 1999, s. 51–71.

³¹ Ibidem, art. 44.

³² Ibidem, art. 74.

³³ Ibidem, art. 83.

Pięciuset³⁴. Władza wykonawcza powierzona była Dyrektoriatowi, złożonemu z pięciu członków, wybieranych na pięć lat³⁵. Rada Pięciuset proponowała listę złożoną z dziesięciu kandydatów, spośród których Rada Starszych wybierała dyrektora na miejsce ustępującego³⁶. Dyrektoriat sprawował władzę wykonawczą niepodzielnie. Nominowani przez niego ministrowie mieli tylko stanowisko urzędników³⁷. Zgromadzenia pierwiastkowe wybierały sędziów pokojów, natomiast zgromadzenia elektorów wybierały ławników, sędziów karnych i cywilnych, a także sędziów Trybunału Kasacyjnego.

Można zatem stwierdzić, że konstytucja miała na celu stworzenie bardziej stabilnego systemu rządów, po wywołanym chaosie prawnym i politycznym panującym w poprzednich okresach rewolucji (szczególnie w czasie rządów terroru). Warto również podkreślić, że konstytucja miała swoje zalety, takie jak wprowadzenie trójpodziału władzy i pewnych elementów demokratyzacji, ale ostatecznie okazała się być strukturą niestabilną i niezrozumiałą dla społeczeństwa. Konstytucja posiadała aż 377 artykułów, czyli o wiele więcej niż Konstytucja z 1791 r. czy Konstytucja Roku I (1793 r.). Należy stwierdzić, że zastosowany właśnie taki zabieg miał zapobiec zamachowi stanu, jak też ograniczyć do minimum pole interpretacyjne idei zawartych w poszczególnych przepisach. Przykładem tego zabiegu możemy uznać postanowienia zawarte w tytułach III i IV konstytucji, które szczegółowo, wręcz farmaceutycznie, opisują zgromadzenia podstawowe i zgromadzenia wyborcze. Podobne metody zostały zaimplementowane w konstytucjach krajach Europy Zachodniej po upadku żelaznej kurtyny, np. w Konstytucji RP z 1997 r.

Wprowadzenie Dyrektoriatu miało zapewnić równowagę między gałęziami władzy, tj. relacja między Radą Pięciuset i Radą Starszych a Dyrektoriatem. Ten ostatni, składający się z pięciu dyrektorów, okazał się być strukturą niestabilną i podatną na wewnętrzne konflikty. Dyrektorzy często wykorzystywali swoje stanowiska do prywatnych celów, co prowadziło do paraliżu decyzyjnego owego organu, a co za tym idzie – do dalszej destabilizacji kraju skutkującym ostatecznie przejściem władzy przez Napoleona Bonapartego. Należy wyciągnąć wniosek, że idee i rozwiązania zawarte w Konstytucji Dyrektorialnej nie były przystosowane do etapu rewolucji i panujących wtedy niestabilnych geopolitycznie czasów. Był to system mało wydolny, borykający się niemożnością podejmowania szybkich decyzji politycznych, które w tamtym okresie były niezbędne w nowożytnej Europie. Skomplikowane organy i procedury były słabo transparentne dla społeczeństwa i niezrozumiałe, zważywszy na fakt, że lud jeszcze parę lat temu był w monarchii absolutnej, następnie w monarchii konstytucyjnej, a później w anarchicznym terrorze Robespierre'a.

³⁴ *Ibidem*, art. 76.

³⁵ *Ibidem*, art. 132.

³⁶ *Ibidem*, art. 133.

³⁷ *Ibidem*, art. 136.

Zamach stanu z 18 Brumaire'a i ocena Dyrektoriatu

W 1799 r. władza Dyrektoriatu była już bardzo słaba. W związku z tym wykształciła się grupa spiskowców, mająca na celu dokonanie zamachu stanu. 9 listopada 1799 r. Napoleon Bonaparte opanował swoim wojskiem kluczowe miejsca władzy, tj. Palais Royal, Tuileries, Pałac Luksemburski, Wersal, Saint-Cloud. Dyrektoriat pod wpływem Sieyès'a mianował Napoleona dowódcą paryskiego okręgu wojskowego i nakazał przeniesienie się izb Ciała Prawodawczego do Saint-Cloud. Napoleon dnia 10 listopada wygłosił przemówienie w Radzie Starszych. „Obywatele Reprezentanci! Rzeczpospolita zmierzała do upadku. Zauważyliście to i wasz dekret ją ocalił. Biada tym, którzy pragnęliby zamętu i nieładu! Przy pomocy generała Lefebvre'a, gen. Berthier'a i wszystkich moich towarzyszy broni uwięź ich (...). W dziejach nic nie dorównuje schyłkowi XVIII w., nic u schyłku XVIII w. nie może się równać z obecną chwilą (...). Pragniemy republiki opartej na prawdziwej wolności, na obywatelskiej wolności, na przedstawicielstwie narodowym; będziemy ją mieli! (...) Przysięgam na to. Przysięgam na to w imieniu własnym i moich towarzyszy broni”³⁸. Bonaparte złożył wniosek o ustanowienie Konsulatu, w którym Pierwszym Konsulem miał być on sam, Drugim – Emmanuel-Joseph Sieyès, a Trzecim – Pierre-Roger Ducos. Rada Starszych zaakceptowała polityczną zmianę. Problemy nastąpiły natomiast w Radzie Pięciuset, gdzie nie pozwolono wygłosić Napoleonowi przemowy, jednocześnie próbując go zabić. Z pomocą brata Lucjana Bonaparte, który wezwał na salę posiedzeń żołnierzy, wypchnięto deputowanych z budynku. Następnie wybrano kilkunastu przychylnych deputowanych, którzy następnie zatwierdzili uchwałę Rady Starszych. W związku z tym 10 listopada 1799 r. Dyrektoriat upadł na rzecz trzech konsulów, w którym faktyczną władzę sprawował Pierwszy Konsul – Napoleon Bonaparte.

Z całą pewnością należy stwierdzić, że Konstytucja Dyrektorialna funkcjonowała źle. Koncepcja Dyrektoriatu stała się źródłem niekończących się walk między dyrektorami, co osłabiało władzę wykonawczą. Sama konstytucja nie miała poparcia społecznego ani u jakobinów, ani u rojalistów. Niezależnie od doktryny, czy uważamy Dyrektoriat za okres rewolucji francuskiej, czy też nie, jest on zaniewany i dyskredytowany. „Okres między upadkiem Robespierre'a a wstąpieniem na tron Napoleona Bonaparte uważany jest za przeciętny okres przejściowy”³⁹. Warto podkreślić, że Dyrektoriat źle zapisał się w świadomości zbiorowej społeczeństwa. Można stwierdzić, że nawet dziś oceniany jest negatywnie. Negatywne poglądy na temat przedmiotowego ustroju zostały „wykute” w początku istnienia konsulatu. Miało to służyć usprawiedliwieniu zamachu stanu z 18 Brumaire'a, przedstawiając reżim Dyrektoriatu jako zasadniczo nieskuteczny, a powrót do autokracji jako jedyne i konieczne rozwiązanie w ówczesnej

³⁸ J. Willaume, *Correspondance de Napoléon I-er publiée par l'ordre de l'empereur Napoléon III*, t. VI, Paris 1856; idem, *Legiony Dąbrowskiego. Europa w dobie wojen napoleońskich*, Warszawa 1960.

³⁹ D. Woronoff, op. cit., s. 7.

sytuacji. Można zatem stwierdzić, że „Dyrektoriat jest świadectwem woli umiarkowanej burżuazji republikańskiej, aby ujrzeć przetrwanie ustroju dostosowanego do jej potrzeb i »zakończyć rewolucję«, jak głosi Konstytucja Roku III⁴⁰».

Początek Konsulatu

Konstytucja konsularna została przyjęta 13 grudnia 1799 r. Weszła w życie 22 grudnia 1799 r., jeszcze przed ratyfikacją w trafiającym 15 dni plebiscycie (oficjalne wyniki zostały podane 7 lutego 1800 r.). Ostatecznie konstytucja została ogłoszona 28 lutego 1800 r. Warto zaznaczyć, że była on jedynie fasadą demokracji. Należy zwrócić uwagę, że w przeciwieństwie do poprzednich konstytucji, nie było deklaracji praw i wolności. „Konstytucja ta, niekrepująca się jakimkolwiek teoriami publiczno-prawnymi, wprowadzała ustrój dający możliwie wielką władzę dzierżycielowi władzy wykonawczej – Pierwszemu Konsulowi. Było wprawdzie wprowadzone powszechne głosowanie, ale przez wprowadzenie całego szeregu stopni pośrednich, ostrze jego było zupełnie stępione⁴¹. Władza ustawodawcza należała do: Pierwszego Konsula, Trybunatu i Ciała Prawodawczego. Sama inicjatywę ustawodawczą posiadał Pierwszy Konsul, który przesyłał projekt ustawy do Trybunatu. Brak zgody Trybunatu nie hamowało wejścia w życie ustawy. Wyrażał jedynie opinię i delegował trzech członków Trybunatu, aby utrzymywali opinię Trybunatu. Ciało Prawodawcze nie dyskutowało nad projektem, nie wносиło poprawek. Wysłuchiwało jedynie trzech członków Trybunatu. Potem w głosowaniu przyjmowało ustawę lub ją odrzucało⁴². „Senat dokonywał wyborów członków Ciała Prawodawczego i Trybunatu spośród listy zaufania ogólnonarodowej, jak również i konsuli. Nadto senat był stróżem konstytucji, do niego więc należała inicjatywa w sprawie rewizji konstytucji (wszelkie zmiany konstytucji musiały być zatwierdzone przez plebiscyt ludowy), oraz mógł on skasować ustawę, o ile była ona sprzeczna z konstytucją⁴³. Władza wykonawcza była w rękach Pierwszego Konsula (wybieranego przez Senat na 10 lat). Miał on u swojego boku również dwóch innych konsulów⁴⁴, którzy byli jego zastępcami i mieli jedynie głos doradczy. Warto podkreślić, że nie została przewidziana żadna odpowiedzialność ani dla konsuli, ani dla ministrów powoływanych przez Pierwszego Konsula. Można zatem pokusić się o stwierdzenie, że Konstytucja z 1799 r. ustanawiała taki ustrój, aby Napoleon Bonaparte otrzymał jak najrozleglejszą władzę wykonawczą (jako Pierwszy Konsul) i władzę ustawodawczą (wyłączna inicjatywa ustawodawcza).

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ I. Jaworski, *op. cit.*, s. 163.

⁴² Constitution du 22 Frimaire An VIII, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-du-22-frimaire-an-viii> (dostęp: 25.12.2023).

⁴³ I. Jaworski, *op. cit.*, s. 164.

⁴⁴ Constitution du 22 Frimaire An VIII, art. 39.

Podsumowanie

Oceniając regulacje przyjęte w Konstytucji z 1795 r., można pokusić się o stwierdzenie, że koncepcja Dyrektoriatu nie sprawdziła się. Należy jednak podkreślić, że to właśnie Dyrektoriat zakończył terror jakobiński. Wprowadził nowe rozwiązania gospodarcze, jednocześnie dążąc do jak największej stabilizacji państwa. Jednakże uwarunkowania polityki międzynarodowej i brak szybkości w podejmowaniu decyzji ze względu na pięcioosobowy Dyrektoriat i jego wewnętrzne spory doprowadzały do opieszałości w podejmowanych decyzjach. Dyrektoriat i jego system polityczny nie mógł się sprawdzić w ówczesnych czasach. Był za bardzo skomplikowany i może przy znaczących modyfikacjach miałby rację bytu w XXI w., jako alternatywa dla ustroju semiprezydencyjnego w V Republice Francuskiej. Zamach stanu i wprowadzenie Konsulatu było jedynie następstwem nieudolności poprzedniej władzy. Sam Konsulat *de facto* od samego początku stał się rządami jednego człowieka – Napoleona Bonapartego, niwecząc rządy ludu, demokracji i partycypacji obywatelskiej w życiu publicznym. Charles-Maurice de Talleyrand w swoim testamencie politycznym napisał: „Nie czynię sobie bynajmniej wyrzutów, że służyłem wszystkim reżymom począwszy od Dyrektoriatu aż do chwili, kiedy piszę te słowa, gdyż postanowiłem służyć Francji, a nie jej reżymom”⁴⁵. Trzeba przyjąć, że bez względu na to, jak postępował Robespierre, Dyrektoriat czy Napoleon, chodziło jedynie o dobro narodu francuskiego.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Barckhausen H., *Montesquieu, ses idées et ses oeuvres d'après les papiers de la Brede*, Paris 1907.
- Baszkiewicz J., *Maksymilian Robespierre*, Wrocław 1976.
- Bertaud J.P., *La Révolution française*, Paris 2004.
- Dedieu J., *Montesquieu et la tradition politique en France*, these pour le doctorat, presentee a la faculte des lettres de Bordeaux 1909.
- Dupuy R., *La République jacobine. Terreur, guerre et gouvernement révolutionnaire 1792–1794*, t. 2, collection: Nouvelle histoire de la France contemporaine, Paris 2005.
- Jaworski I., *Zagadnienie rządów parlamentarnych w pierwszym okresie Rewolucji Francuskiej*, Kraków 1926.
- Lemarchand G., *L'Économie en France de 1770 à 1830. De la crise de l'Ancien Régime à la révolution industrielle*, Paris 2008.
- Łysiak W., *Cesarski poker*, Warszawa 1978.

⁴⁵ W. Łysiak, *Cesarski poker*, Warszawa 1978, s. 211.

- Mayer A.J., *The furies: violence and terror in the French and Russian revolutions*, Oxford 2002.
- Scurr R., *Robespierre. Terror w imię cnoty*, Warszawa 2008.
- Sylwestrzak A., *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Warszawa 2015.
- Troper M., *La séparation des pouvoirs dans la Constitution de l'an III*, Paris 1999.
- Willaume J., *Correspondance de Napoleón I-er publiée par l'ordre de l'empereur Napoleón III*, t. VI, Paris 1856.
- Willaume J., *Legiony Dąbrowskiego. Europa w dobie wojen napoleońskich*, Warszawa 1960.
- Woronoff D., *Nouvelle histoire de la France contemporaine*, t. 3: *La République bourgeoise: de Thermidor à Brumaire 1794–1799*, Paris 1972.

Źródła internetowe

- Constitution du 22 Frimaire An VIII, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-du-22-frimaire-an-viii>.
- Constitution du 5 Fructidor An III, <https://www.conseil-constitutionnel.fr/les-constitutions-dans-l-histoire/constitution-du-5-fructidor-an-iii>.
- Hasła: Baron de Montesquieu, Charles-Louis de Secondat, *Stanford encyclopedia of philosophy*, <https://plato.stanford.edu/>.
- Montesquieu Ch., *O duchu praw, księga XI rozdział VI*, <https://prawo.uni.wroc.pl/sites/default/files/students-resources/Montesquieu%20%20duchu%20praw%20rozdzia%C5%82%20VI.docx>.
- Some significant laws of the law of the French revolution*, https://ledroitcriminel.fr/la_legislation_criminelle/anciens_textes/lois_penales_revolution_francaise/lois_penales_revolution_francaise_2.htm#1794_06_02_decret.

From Robespierre to Napoleon, the political system of France in the years 1794–1799

Summary

In his article, the author describes the radicalism that characterized Robespierre's rule. Describes the end of the Jacobin rule and its consequences. Then the author goes on to describe the concept of the separation of powers according to Montesquieu. The assumptions of the Constitution of Year III and its creation process are described. He then describes the most important events of the 18 Brumaire coup. Next, the author moves on to assessing the constitution of the directorate. Next, the consular

constitution and its most important assumptions are described. The aim of the article is to present the most important events in the French political system in the years 1794–1799 and the impact of these events on the legal solutions used in the Constitution of the Directory and the Consular Constitution. Based on the analysis of two constitutions and the political and legal situation of France in the years 1794–1799, the author presents his point of view regarding the political regulations contained in the above legal acts.

Keywords: Robespierre, Napoleon, Consulate, Directory, Constitution of Year III, First Consul

DOI: 10.31648/kpp.9926

Joanna Kruk

Uniwersytet Warszawski

ORCID: 0009-0007-1143-7928

joanna.kruk807@gmail.com

Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną wykonaniem zabezpieczenia

Uwagi wprowadzające

Zgodnie z danymi publikowanymi przez Ministerstwo Sprawiedliwości czas trwania postępowania sądowego rokrocznie ulega znacznemu wydłużeniu¹. Przewlekłość ta stanowi nie tylko naruszenie prawa jednostki do rozstrzygnięcia sprawy w rozsądnym terminie, ale również realnie zagraża osiągnięciu głównego celu postępowania cywilnego, jakim jest zaspokojenie roszczenia uprawnionego. Wobec powyższego należy nadać szczególne znaczenie instytucji zabezpieczenia roszczenia, stanowiącej gwarancję tego, że trud włożony w prowadzenie postępowania nie okaże się daremny po prawomocnym zakończeniu sprawy.

Przyjmuje się, że postępowanie zabezpieczające jest postępowaniem pomocniczym względem postępowania rozpoznawczego i egzekucyjnego, jednak zachowuje w stosunku do nich odrębność funkcjonalną i strukturalną. Pomocniczy charakter wynika z warunku określonego przez ustawodawcę w art. 730 § 2 Kodeksu postępowania cywilnego², zgodnie z którym udzielane zabezpieczenie zawsze musi dotyczyć konkretnego postępowania – mogącego być wszczętym w przyszłości, toczącego się bądź prawomocnie zakończonego³.

Ponadto zgodnie z art. 730 § 1 k.p.c. zabezpieczenie może zostać udzielone w każdej sprawie, w której dopuszczalna jest droga sądowa w rozumieniu art. 2 k.p.c. Co warte podkreślenia, podniesienie zarzutu istnienia zapisu na sąd polubowny nie skutkuje

¹Dane publikowane w Informatorze Statystycznym Wymiaru Sprawiedliwości dostępnym pod adresem: <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje/> (dostęp: 29.10.2023).

²Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 1550 ze zm.), dalej: k.p.c.

³T. Ereciński, [w:] J. Gudowski, T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 4: *Postępowanie rozpoznawcze. Postępowanie zabezpieczające*, Warszawa 2016, s. 683.

odrzućeniem wniosku o udzielenie zabezpieczenia, gdyż poddanie sporu pod rozstrzygnięcie sądu polubownego nie wyłącza możliwości zabezpieczenia roszczeń przez sąd państwowy (art. 1166 k.p.c.). Konieczność zaistnienia innych przesłanek procesowych również nie budzi wątpliwości – słusznie się przyjmuje, że przesłanki konieczne do wszczęcia postępowania rozpoznawczego są w części tożsame z tymi, które warunkują wszczęcie postępowania zabezpieczającego, i w konsekwencji należy stosować w odniesieniu do nich odpowiednio art. 199 k.p.c.⁴ Niemniej jednak istnieją przesłanki, których zaistnienie (bądź brak) jest irrelevantne wobec rozpoznania wniosku o zabezpieczenie, np. powaga rzeczy osądzonej⁵.

W obecnym stanie prawnym merytorycznymi przesłankami udzielenia zabezpieczenia jest uprawdopodobnienie roszczenia oraz wykazanie istnienia interesu prawnego żądającego⁶. Mimo to należy zauważyć, że w szczególnych przypadkach, o których mowa w art. 753 oraz art. 753¹ k.p.c., ustawodawca zdecydował, iż do udzielenia zabezpieczenia wystarczy jedynie uprawdopodobnienie istnienia roszczenia⁷. Co ważne, uprawdopodobnienie – choć mniej rygorystyczne niż udowodnienie – nie może opierać się jedynie na twierdzeniach żądającego. Powinno ono zostać przeprowadzone za pomocą środków, które na podstawie art. 243 k.p.c. nie są ograniczone ustawowym rygoryzmem postępowania dowodowego, jak np. surogaty dokumentów, dla których w innych warunkach wymaga się określonej formy⁸. Należy jednak zaznaczyć, że przeprowadzenie postępowania dowodowego nie jest w żaden sposób zakazane. Jedynym utrudnieniem w takim przypadku może być ograniczenie temporalne wynikające z art. 737 k.p.c. Nie można się wszakże temu dziwić – jednym z głównych celów postępowania zabezpieczającego jest udzielenie natychmiastowej ochrony uprawnionemu, zatem należy dążyć do rozpoznania wniosku w jak najkrótszym czasie.

Warto odnotować jednak, że pobieżna analiza przedstawionych przez uprawnionego dowodów lub innych środków, które nie muszą w sposób całościowy przedstawiać wszelkich aspektów sporu, nie przesądza o tym, iż zabezpieczone roszczenie ostatecznie zostanie uwzględnione. To rodzi ryzyko wyrządzenia obowiązanyemu szkody poprzez wykonanie postanowienia sądu, które może zostać uchylone. Potencjalnym remedium

⁴ A. Banaszewska, [w:] P. Rylski (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, 2022, Legalis, art. 730, nb 17.

⁵ A. Jakubecki, [w:] A. Jakubecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, 2019, Lex, art. 730, teza 4.

⁶ Co do znaczenia interesu prawnego, zob. art. 730¹ § 2 lub 2¹ k.p.c.

⁷ Nie można pominąć także art. 1181 k.p.c., zgodnie z którym w sprawach rozpatrywanych przez sądy polubowne do udzielenia zabezpieczenia wystarczy jedynie uprawdopodobnienie roszczenia. W tym przypadku ustawodawca znacząco rozszerzył kompetencje sądów arbitrażowych, dając im możliwość postanowienia „o zastosowaniu takiego sposobu zabezpieczenia, który uzna za właściwy ze względu na przedmiot sporu”. Rozwiązanie takie ma jednak wady – są nimi konieczność homologacji orzeczenia, a także rezygnacja z „efektu zaskoczenia”. Szerzej na ten temat: T. Ereciński, K. Weitz, *Zabezpieczenie roszczeń dochodzonych przed sądem polubownym*, [w:] T. Ereciński, K. Weitz (red.), *Sąd arbitrażowy*, Warszawa 2008, s. 255–265; M. Dziurda, O. Górńska, *Discussion on the availability of tribunal-ordered ex parte interim measures – comments from the Polish perspective*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2016, nr 4, s. 25–35.

⁸ T. Ereciński, [w:] P. Grzegorzczak, J. Gudowski, K. Markiewicz, M. Walasik, K. Weitz, T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2: *Postępowanie rozpoznawcze*, 2022, Lex, art. 243, teza 3.

wydaje się być uzależnienie wykonania zabezpieczenia od złożenia przez uprawnionego kaucji (art. 739 § 1 k.p.c.). Jak trafnie podnosi się w piśmiennictwie, wymóg wpłaty kaucji na zabezpieczenie prowadzi do wyważenia interesów stron i ma odwozić od lekkomyślnego wnioskowania o udzielenie zabezpieczenia⁹. Nie wyklucza to jednak możliwości przewyższenia jej przez ogólną wartość szkód. Wychodząc naprzeciw tym trudnościom, odpowiedzialność odszkodowawcza w związku z wykonaniem zabezpieczenia została uregulowana przez ustawodawcę bezpośrednio w art. 746 k.p.c.

Przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej na podstawie 746 k.p.c. i jej charakter

Zgodnie uznaje się, że art. 746 k.p.c. – choć zamieszczony w ustawie procesowej – jest przepisem prawa materialnego, który w sposób szczególny reguluje odpowiedzialność uprawnionego za szkodę wyrządzoną wykonaniem zabezpieczenia. Na jego podstawie uprawniony ponosi odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną obowiązaniem, jeżeli:

- 1) uprawniony nie wniósł pisma wszczynającego postępowanie w wyznaczonym terminie,
- 2) uprawniony cofnął pozew lub wniosek,
- 3) zwrócono pozew lub wniosek,
- 4) odrzucono pozew lub wniosek,
- 5) oddalono powództwo bądź wniosek,
- 6) umorzono postępowanie,
- 7) uprawniony nie wystąpił we wszczętym postępowaniu w sprawie o całość roszczenia,
- 8) uprawniony wystąpił o roszczenie inne niż to, które zostało zabezpieczone.

Należy zaznaczyć, że wskazane przesłanki stanowią katalog zamknięty, a zatem upadek zabezpieczenia z powodu odpadnięcia lub zmiany przyczyny zabezpieczenia (art. 742 § 1 k.p.c.) nie będzie skutkować powstaniem odpowiedzialności odszkodowawczej mimo zaistnienia szkody. Uznaje się, że odpowiedzialność powstanie dopiero wówczas, gdy postępowanie ostatecznie zakończy się w jeden ze sposobów wymienionych enumeratywnie w art. 746 k.p.c.¹⁰ Prowadzi to do konkluzji, że odpowiedzialność ta jest ściśle związana z wynikiem postępowania, a nie z losem zabezpieczenia.

Poza okolicznościami wymienionymi powyżej przesłankami powstania odpowiedzialności opartej na art. 746 § 1 k.p.c. są łącznie występujące szkoda oraz związek przyczynowo skutkowy między szkodą a wykonaniem zabezpieczenia.

⁹A. Jakubecki, [w:] J. Bodio, T. Demendecki, O. Marcewicz, P. Telenga, M.P. Wójcik, A. Jakubecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 2: *Komentarz do art. 730–1217*, Warszawa 2017, s. 56–58.

¹⁰E. Stefańska, *Odpowiedzialność cywilnoprawna za szkodę wyrządzoną wykonaniem zabezpieczenia*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2019, nr 1, s. 84.

Mimo że zaistnienie szkody stanowi fundamentalną przesłankę odpowiedzialności odszkodowawczej w prawie cywilnym, to nie została ona definiowana przez ustawodawcę. W obliczu wielu rozbieżności powstałych zarówno w orzecznictwie, jak i w doktrynie zwykło się przyjmować, że szkodą jest „uszczerbek, pomniejszenie, utrata zarówno w sferze majątkowej, jak i niemajątkowej”¹¹. Należy zaznaczyć, że w odniesieniu do kwestii odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną wykonaniem zabezpieczenia aktualność zachowują wszelkie regulacje ogólne, obowiązujące na mocy Kodeksu cywilnego¹². W konsekwencji jej naprawienie, jeżeli ma ona charakter majątkowy, może zgodnie z art. 361 § 2 k.c. obejmować straty, które poszkodowany (obowiązany) poniósł (*damnum emergens*) oraz korzyści, które znalazłyby się w jego majątku, gdyby szkoda nie nastąpiła (*lucrum cessans*). Sposób, w jaki zostanie dokonana rekompensata, zależy od jego wyboru (art. 363 § 1 k.c.). Ponadto, jak wynika z art. 362 k.c., wysokość odszkodowania może ulec zmianie w przypadku, gdy poszkodowany (obowiązany) przyczynił się do powstania lub zwiększenia szkody. Co istotne, na gruncie odpowiedzialności za szkodę na podstawie art. 746 § 1 k.p.c. odrzuca się możliwość kwalifikowania, np. zaniechania zaskarżenia postanowienia o zabezpieczeniu czy niepowodzenia w postępowaniu zażaleniowym jako przyczynienia się do powstałej szkody w rozumieniu art. 362 k.c. Jest to w pełni zrozumiałe, wszak trudno byłoby przyjąć, że na obowiązany spoczywałaby powinność obrony przed zabezpieczeniem¹³.

Na uwagę zasługuje również kwestia naprawienia szkody o charakterze niemajątkowym. Nie budzi wątpliwości fakt, że w wyniku wykonania zabezpieczenia może dojść do naruszenia dóbr osobistych obowiązanego, co naturalnie rodzi potrzebę stworzenia warunków ochrony jego praw¹⁴. W klasycznych przypadkach podstawą roszczenia o naprawienie szkody niemajątkowej jest art. 448 k.c., na podstawie którego obowiązany ma możliwość dochodzenia zapłaty zadośćuczynienia pieniężnego za krzywdę bądź żądania zasądzenia z tego tytułu odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany przez niego cel społeczny. Mimo że z art. 746 k.p.c. nie wynika wprost możliwość dochodzenia tego rodzaju naprawienia szkody, to należy uznać, że nie jest ona wykluczona. Niemniej jednak, jak trafnie podnosi się w piśmiennictwie, konieczność wykazania związku przyczynowo-skutkowego między wykonaniem zabezpieczenia a doznana krzywdą może być niezwykle trudne, a w konsekwencji skuteczność dochodzenia roszczenia jest niewielka¹⁵.

¹¹Z. Banaszczyk, [w:] K. Pietrzykowski (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 1: *Art. 1–449¹⁰*, Warszawa 2020, s. 1206.

¹²Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2023 r., poz. 1610 ze zm.), dalej: k.c.

¹³M. Walasik, *Przesłanki odpowiedzialności. Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną wskutek ustanowienia lub wykonania zabezpieczenia*, [w:] A. Jakubecki (red.), *Postępowanie zabezpieczające*, seria: System Prawa Procesowego Cywilnego, t. 5, Warszawa 2016, s. 793–794.

¹⁴M. Cieśliński, *Postępowanie zabezpieczające w sprawach o rozwód*, Warszawa 2014, s. 272.

¹⁵T. Partyk, [w:] O.M. Piaskowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie nieprocesowe. Postępowanie w razie zaginięcia lub zniszczenia akt. Postępowanie zabezpieczające. Komentarz aktualizowany*, 2023, Lex, art. 746, tezy 15–16.

Jak zostało zasygnalizowane, trzecią z przesłanek odpowiedzialności na podstawie art. 746 § 1 k.p.c. jest pozostawanie szkody w związku przyczynowo-skutkowym z wykonanym zabezpieczeniem. W tym zakresie również stosuje się ogólną zasadę przewidzianą w art. 361 § 1 k.c., na podstawie której uprawniony jest zobowiązany do naprawienia szkody tylko za swoje normalne działania lub zaniechania. W konsekwencji nie ponosi odpowiedzialności za przypadkowe następstwa czynności, które były podejmowane przy wykonywaniu zabezpieczenia¹⁶.

Co do charakteru odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną wykonaniem zabezpieczenia przyjęło się, że jest ona odpowiedzialnością ponoszoną na zasadzie ryzyka¹⁷. Wniosek ten nie jest jednak oczywisty. O ile koncepcje odpowiedzialności za szkodę wynikającej z art. 746 k.p.c. oparte na zasadzie winy, zasadzie odpowiedzialności absolutnej czy zasadzie słuszności nie zyskały większej aprobaty w doktrynie¹⁸, warto porównać koncepcję odpowiedzialności opartej na zasadzie bezprawności z koncepcją odpowiedzialności opartej na zasadzie ryzyka.

Konstrytuwnym warunkiem odpowiedzialności na zasadzie bezprawności jest sprzeczność z prawem zdarzenia powodującego szkodę przy jednoczesnym braku przesłanek egzoneracyjnych¹⁹. W konsekwencji model ten statuuje odpowiedzialność o charakterze surowszym niż model oparty na zasadzie ryzyka, w którym zgodnie z zasadami ogólnymi (za które uznaje się przesłanki egzoneracyjne wymienione w art. 435 i 436 k.c.) można uwolnić się od odpowiedzialności, jeżeli szkoda powstała wskutek działania siły wyższej, wyłącznej winy poszkodowanego lub osoby trzeciej²⁰. Mimo że art. 746 k.p.c. nie stanowi wprost o okolicznościach modyfikujących winę uprawnionego, przyjmuje się, że przywołane wyżej przesłanki egzoneracyjne znajdują zastosowanie również w przypadku sytuacji określonej w art. 746 k.p.c.²¹ Należy zauważyć, że treść owego przepisu nie wskazuje, że ma on stanowić podstawę odpowiedzialności o charakterze bezwzględnym, a rozwiązanie odmienne prowadziłoby do zaburzenia równowagi w relacji między uprawnionym a obowiązującym ze względu na przyznanie nadmiernych gwarancji ochrony obowiązującego²². Powyższe prowadzi do konkluzji, że mimo braku precyzji w sformułowanym przez ustawodawcę przepisie, odpowiedzialność za szkodę na podstawie art. 746 § 1 k.p.c. należy zakwalifikować jako odpowiedzialność ponoszoną na zasadzie ryzyka.

¹⁶M. Walasik, op. cit., s. 798. Por. uchwała SN z 3 października 1972 r., sygn. akt III CZP 53/72, zgodnie z którą szkoda będąca przedmiotem naprawienia na podstawie art. 746 § 1 k.p.c. musi pozostawać w ścisłym związku z zabezpieczeniem.

¹⁷Por. wyroki SN z 25 lutego 2010 r., sygn. akt V CSK 293/09 i z 21 lipca 2016 r., sygn. akt II CSK 575/15.

¹⁸Szerzej na ten temat: M. Walasik, op. cit., s. 763–768.

¹⁹M. Kaliński, [w:] A. Olejniczak (red.), *Prawo zobowiązań – część ogólna*, seria: System Prawa Prywatnego, t. 6, Warszawa 2014, s. 54.

²⁰Przy czym za osobę trzecią nie uznaje się sądu, który wydał postanowienie o udzieleniu zabezpieczenia. Por. E. Stefańska, *Odpowiedzialność cywilnoprawna...*, s. 87.

²¹A. Kubas, *Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną wykonaniem zabezpieczenia (art. 746, 1182 k.p.c.)*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2006, nr 3–4, s. 63.

²²M. Walasik, op. cit., s. 769–772.

Jedynie na marginesie należy podkreślić, że art. 746 k.p.c. nie różnicuje mechanizmu ponoszenia odpowiedzialności ze względu na osobę uprawnionego. Zgodnie z powyższym, w ślad za stanowiskiem Sądu Najwyższego, odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną wykonaniem zabezpieczenia będzie ponosić na tych samych zasadach również Skarb Państwa (jeżeli to on był uprawniony). W tym przypadku nie będzie miała miejsca odpowiedzialność za niezgodnie z prawem wykonywanie władzy publicznej (art. 417 i nast. k.c.), lecz odpowiedzialność wierzyciela wobec dłużnika w związku z wynikiem procesu²³.

Wygaśnięcie roszczenia

Możliwość dochodzenia roszczenia została ograniczona przez ustawodawcę terminem prawa materialnego w wymiarze jednego roku liczonym od dnia powstania roszczenia, przy czym za dzień powstania roszczenia uznaje się moment jednoczesnego spełnienia wszystkich trzech przesłanek łącznie²⁴. Dodatkowo przyjmuje się, że termin ten jest terminem zawitym, a po jego upływie roszczenie wygasa²⁵.

Co warte podkreślenia, jeżeli roszczenie odszkodowawcze ma powstać na skutek wydania przez sąd jednego z orzeczeń wymienionych w art. 746 § 1 k.p.c., termin przedawnienia rozpoczyna swój bieg wraz z uprawomocnieniem się tego orzeczenia, mimo że szkoda jako uszczerbek w majątku obowiązanej może powstać wcześniej²⁶. Należy jednak zaznaczyć, że roszczenie o naprawienie szkody nie powstanie, gdy postępowanie nie zostało wszczęte lub sprawie nie został nadany dalszy bieg, wskutek spełnienia przez obowiązanej roszczenia wierzyciela (uprawnionego). Rozwiązanie przeciwne prowadziłyby do nieuzasadnionego uprzywilejowania obowiązanej poprzez stworzenie warunków, w których byłby on nagradzany za zwłokę w realizacji swojego zobowiązania.

Zgodnie z art. 746 § 1 k.p.c., w przypadku wniesienia skargi kasacyjnej sprawie, termin zawity wynikający z § 1 *in fine* rozpoczyna bieg dopiero w dniu prawomocnego zakończenia postępowania wywołanego jej wniesieniem. Nie stanowi to jednak kontrowersji, wszak rozwiązanie odmienne stałoby w sprzeczności z ekonomią procesową. Zdarzyć się może sytuacja, gdy obowiązany wystąpi z powództwem o naprawienie

²³ Wyrok SN z 8 stycznia 1971 r., sygn. akt III CRN 410/70.

²⁴ Jak wskazuje T. Partyk, [w:] O.M. Piaskowska (red.), op. cit., art. 746, teza 21, „zazwyczaj szkoda po stronie obowiązanej występuje już w czasie wykonywania zabezpieczenia, a tym samym roszczenie odszkodowawcze powstaje z chwilą prawomocnego zakończenia postępowania co do meritum w sposób niekorzystny dla uprawnionego”. Por. również wyrok SN z 19 lipca 2012 r., sygn. akt II CSK 715/11; wyrok SA w Poznaniu z 18 maja 2011 r., sygn. akt I ACa 303/11, Lex nr 1642060; wyrok SO w Krakowie z 30 sierpnia 2018 r., sygn. akt II Ca 710/18, Lex nr 2583995.

²⁵ Warto zwrócić uwagę na wyrok SN z 16 września 1993 r., sygn. akt III CZP 125/93, w którym przyjęto, że możliwe jest stosowanie zasad dot. terminów przedawnienia do terminów zawitych, jednak tylko wyjątkowo – gdy przemawiają za tym szczególnie okoliczności konkretnej sprawy.

²⁶ E. Stefańska, [w:] M. Manowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*, t. 2: Art. 478–1217, 2022, Lex, art. 746, teza 4.

szkody, nie wiedząc jeszcze, że uprawniony złożył – bądź zamierza złożyć – skargę kasacyjną. Wydaje się, że właściwszym byłoby wówczas zawieszenie postępowania do czasu zakończenia postępowania kasacyjnego (art. 177 § 1 pkt 1 k.p.c.)²⁷.

Powodem do szybkiego wytoczenia powództwa o naprawienie szkody jest również § 3 rzeczony przepis. Daje on możliwość ubiegania się przez uprawnionego o zwrot kaucji złożonej na zabezpieczenie roszczenia, jeżeli w terminie miesiąca od rozpoczęcia biegu terminu, o którym mowa w § 1 lub 1¹, obowiązany nie wytoczył powództwa. Bezskuteczny upływ tego terminu będzie skutkować utratą szansy na zaspokojenie roszczenia obowiązanego z zachowaniem pierwszeństwa, tj. przed innymi należnościami zaraz po kosztach egzekucyjnych zgodnie z art. 739 § 1 zd. 2 k.p.c. Jak zauważa Dariusz Rystał, dzieje się to niezależnie od faktycznego ubiegania się przez uprawnionego o zwrot kaucji, gdyż ustawodawca nie określił terminu na wystąpienie z przedmiotowym wnioskiem²⁸.

Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną zabezpieczeniem zastosowanym w postępowaniu polubownym

Odpowiednikiem art. 746 § 1 k.p.c. na gruncie postępowania polubownego jest art. 1182 k.p.c., który kreuje odpowiedzialność odszkodowawczą za szkodę wyrządzoną zastosowaniem zabezpieczenia udzielonego przez sąd arbitrażowy. Odpowiedzialność ta aktualizuje się wówczas, gdy zastosowany środek zabezpieczenia okazał się nieuzasadniony – i to w stopniu oczywistym. Wskazuje się tym samym na szerszy zakres przedmiotowy hipotezy art. 1182 k.p.c., który zapewnia jednocześnie możliwość dokonania przez sąd dyskrejonalnej oceny zasadności roszczenia²⁹. Nie należy jednak oceniać tego rozwiązania negatywnie, gdyż granice udzielenia zabezpieczenia przez sąd polubowny nie zostały nakreślone przez ustawodawcę tak wyraźnie, jak granice udzielenia zabezpieczenia przez sąd państwowy. Strona ubiegająca się o zabezpieczenie w arbitrażu nie musi wykazywać interesu prawnego w udzieleniu zabezpieczenia, a ponadto sąd polubowny może postanowić o zastosowaniu takiego rodzaju zabezpieczenia, jaki „uzna za właściwy ze względu na przedmiot sporu” (art. 1181 k.p.c.). W konsekwencji ubieganie się o zabezpieczenie przez potencjalnie uprawnionego jest prostsze w postępowaniu polubownym, a co za tym idzie – wprowadzenie szerszej ochrony uprawnionego jest konieczne.

²⁷ Jak trafnie zauważa M. Walasik, op. cit., s. 803–807, brak analogicznego uregulowania w przypadku złożenia skargi o wznowienie postępowania powoduje, że wszczęte w ten sposób postępowanie pozostaje bez wpływu na bieg terminu wskazanego w art. 746 § 1 k.p.c. Wynika to z faktu, że skarga ta opiera się na nadzwyczajnych podstawach i jest składana poza ramami normalnej dynamiki postępowania w sprawie głównej. Niemniej jednak postępowanie w sprawie o naprawienie szkody będące w toku winno zostać zawieszono na podstawie art. 177 § 1 pkt 1 k.p.c., z uwagi na możliwość uwzględnienia skargi stwierdzenia zasadności roszczenia, które było przedmiotem zabezpieczenia.

²⁸ D. Rystał, [w:] T. Szancilo (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 506–1217*, t. 2, Warszawa 2019, s. 549.

²⁹ M. Aslanowicz, [w:] M. Aslanowicz (red.), *Sąd polubowny (arbitrażowy). Komentarz do części piątej Kodeksu postępowania cywilnego*, Warszawa 2017, s. 89–90.

Analogicznie do uregulowania odpowiedzialności na podstawie art. 746 § 1 k.p.c., odpowiedzialność na podstawie art. 1182 k.p.c. obejmuje zarówno poniesione straty, jak i utracone korzyści. Dodatkowo zgodnie się przyjmuje, że jest ona odpowiedzialnością ponoszoną na zasadzie ryzyka³⁰.

Warto zwrócić uwagę na szczególne rozszerzenie kognicji sądów, przed którymi obowiązany może żądać ochrony. Art. 1182 zd. 2 k.p.c. wprost wskazuje na możliwość dochodzenia naprawienia szkody w toczącym się postępowaniu przed sądem arbitrażowym. Wydaje się, że takie ustawowe rozszerzenie zapisu na sąd polubowny sprzyja szybkości postępowania z uwagi na koncentrację materiału dowodowego oraz brak konieczności zapoznania się ze sprawą na nowo przez arbitrów. W efekcie sąd polubowny będzie mógł orzekać w rzeczonym zakresie, mimo braku zgody obu stron, zaś strona przeciwna nie będzie mogła podnieść zarzutu wykroczenia poza jego ustalone ramy³¹. Niemniej jednak w przypadku braku postanowień umownych wybór sądu, przed którym może być dochodzone naprawienie szkody, należy wyłącznie do obowiązanego, wobec czego powództwo może zostać wszczęte zarówno przed innym sądem polubownym, jak i przed sądem państwowym.

Odmienne niż roszczenie wynikające z art. 746 § 1 k.p.c. roszczenie o naprawienie szkody na podstawie art. 1182 k.p.c. nie zostało objęte surową prekluzją i w konsekwencji przedawnia się na zasadach ogólnych. Powodem takiego uregulowania może być odmienny charakter postępowania arbitrażowego, w szczególności charakter przesłanek koniecznych do udzielenia zabezpieczenia. Rozwiązanie takie zwiększa ochronę obowiązanego, co wobec wyższego prawdopodobieństwa wyrządzenia mu szkody w razie zastosowania oczywiście nieuzasadnionego zabezpieczenia³² należy oceniać pozytywnie.

Postępowanie w sprawach własności intelektualnej a art. 746 k.p.c.

Z uwagi na konieczność zminimalizowania nadużyć związanych z zabezpieczeniami udzielanymi w sprawach z zakresu własności intelektualnej, nowelizacją ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw³³ dodano art. 755 § 2² oraz § 2³ k.p.c. Na ich podstawie sąd ma obowiązek wysłuchać obowiązanego przed udzieleniem zabezpieczenia, a ponadto wniosek o udzielenie zabezpieczenia złożony po upływie 6 miesięcy od dnia, w którym

³⁰M. Bączyk, *Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną wykonaniem zabezpieczenia w postępowaniu zabezpieczającym*, [w:] J. Gudowski, K. Weitz (red.), *Aurea praxis. Aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 2, Warszawa 2011, s. 2117–2118. Odmienne: A. Kubas, op. cit., s. 74, który wskazuje, że odpowiedzialność na podstawie art. 1181 k.p.c. jest odpowiedzialnością ponoszoną na zasadzie winy. Pogląd ten pozostaje jednak w doktrynie odosobniony.

³¹T. Ereciński, K. Weitz, *Badanie właściwości sądu polubownego. Zabezpieczenie roszczeń dochodzonych przed sądem polubownym*, [w:] T. Ereciński, K. Weitz (red.), op. cit., s. 265.

³²M. Bączyk, op. cit., s. 2122.

³³Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r., poz. 614).

strona lub uczestnik postępowania powziął wiadomość o naruszeniu przysługującego mu prawa wyłącznego podlega obligatoryjnemu oddaleniu. Jak stwierdzono w uzasadnieniu wskazanej nowelizacji³⁴, nierzadko na etapie postępowania zażaleniowego okazywało się, że wniosek o zabezpieczenie roszczenia był oparty na jednostronnych i niepełnych informacjach. W konsekwencji wartość ewentualnej szkody mogła być znacząco wyższa niż ryzyko ekonomiczne towarzyszące uprawnionemu, zaś samo jej wykazanie w procesie odszkodowawczym było niezwykle trudne.

Niezależnie od powyższego, treść art. 746 k.p.c. znalazła zastosowanie w odniesieniu do zabezpieczenia środka dowodowego. W myśl art. 479¹⁰⁵ k.p.c., w przypadku gdy uprawniony nie wniósł pisma wszczynającego postępowanie w wyznaczonym terminie albo cofnął pozew, jak również gdy pozew zwrócono albo odrzucono, albo powództwo oddalono lub postępowanie umorzono, a także w przypadkach upadku zabezpieczenia środków dowodowych w okolicznościach wskazanych w art. 744 § 2 k.p.c., obowiązanemu przysługuje roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej zabezpieczeniem środka dowodowego, zaś przepisy art. 744–746 k.p.c. stosuje się odpowiednio. Mimo odrębnego zakresu regulacji aktualne pozostają wszelkie uwagi poczynione do tej pory w odniesieniu do odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną wykonaniem zabezpieczenia roszczenia.

Wątpliwości mogą się jednak pojawić, gdy po zapoznaniu z zabezpieczonym środkiem dowodowym uprawniony nie decyduje się na wytoczenie powództwa i występuje z propozycją polubownego zakończenia sporu, a dopiero przy odmowie obowiązanego wkroczy na drogę sądową. Jak wskazuje Monika Rejda, ocena zasadności decyzji uprawnionego będzie wówczas przedmiotem ewentualnego postępowania o zasądzenie odszkodowania, które może być dochodzone przez obowiązanego na podstawie art. 479¹⁰⁵ w zw. z art. 746 k.p.c.³⁵

Nie można pominąć również art. 479¹¹³ § 3 k.p.c., zgodnie z którym obowiązanemu przysługuje roszczenie o naprawienie szkody powstałej w wyniku wykonania obowiązku udzielenia informacji w przypadkach szczegółowo określonych przez ustawodawcę³⁶. W myśl § 4 tego przepisu roszczenie wygasa, jeżeli nie będzie dochodzone w ciągu roku od dnia jego powstania. Termin ten, analogicznie do regulacji z art. 746 § 1 k.p.c., jest terminem zawitym, który nie podlega przywróceniu na podstawie art.

³⁴Uzasadnienie do projektu zmian ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Sejm IX kadencji, druk sejmowy nr 2650, s. 50, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?documentId=4E1187E1F1916D16C12588CC0058D95A> (dostęp: 29.10.2023).

³⁵M. Rejda, *Zabezpieczenie środka dowodowego. Postępowanie odrębne w sprawach własności intelektualnej*, [w:] S. Cieślak (red.), *Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji. Postępowania odrębne w szczególnych kategoriach spraw*, seria: System Prawa Procesowego Cywilnego, t. 2, cz. 3, Warszawa 2023, s. 953.

³⁶Wśród przesłanek wskazanych w przepisie znalazły się: brak wniesienia pisma w terminie, jego cofnięcie, zwrot, odrzucenie, oddalenie wniosku lub powództwa oraz umorzenie postępowania. Jak trafnie zauważył T. Targosz, [w:] R. Markiewicz (red.), *Komentarz do ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Ustawy autorskie. Komentarze*, t. 2, Warszawa 2021 (art. 80, teza 286), art. 479¹¹³ § 3 k.p.c. nie przewiduje odpowiedzialności odszkodowawczej uprawnionego, w przypadku gdy postanowienie sądu pierwszej instancji, które jest natychmiast wykonalne, zostanie uchylone lub zmienione na skutek zażalenia.

168 i nast. k.p.c.³⁷ Jak zostało wskazane, art. 746 § 1¹–3 k.p.c. stosuje się odpowiednio. Pominięcie art. 746 § 1 k.p.c. oznacza nic innego, jak autonomiczne określenie okoliczności, w jakich zaktualizuje się odpowiedzialność za szkodę powstałą w wyniku wykonania obowiązku udzielenia informacji³⁸.

Jak zauważa Marcin Dziurda³⁹, wątpliwości co do powstania odpowiedzialności budzi przypadek, gdy uprawniony wniesie pozew w terminie wyznaczonym przez sąd, jednak pozew ten nie będzie wykorzystywał wszystkich uzyskanych wcześniej informacji lub nie będzie obejmował wszystkich roszczeń przywołanych przez uprawnionego w pierwotnym wniosku o udzielenie informacji zgodnie z art. 479¹¹³ k.p.c. Nie jest jasne, czy spełnienie obowiązku informacyjnego w sposób kategoryczny wymusza na uprawnionym wytoczenie powództwa, mimo że ostatecznie może nie mieć temu podstaw faktycznych⁴⁰.

Odrębną kwestię stanowi roszczenie o naprawienie szkody wyrządzonej wykonaniem obowiązku udzielenia informacji w przypadku wykorzystania przez uprawnionego uzyskanych informacji do celów innych niż dochodzone przez uprawnionego roszczenia. Nie powinno budzić wątpliwości, że ze względu na odmienne hipotezy norm, art. 479¹¹³ § 5 k.p.c. jest samodzielną podstawą roszczenia, do którego nie mają zastosowania ani zasady z art. 479¹¹³ § 3 k.p.c., ani odesłanie do art. 746 § 1¹–3 k.p.c. na podstawie art. 479¹¹³ § 4 k.p.c.⁴¹ Dodatkowo przez brak ograniczenia roszczenia terminem zawitym stosuje się ogólne przepisy dotyczące przedawnienia zawarte w k.c.⁴² Co ciekawe, gdy uprawniony nie wniesie pisma wszczynającego postępowanie i jednocześnie użyje uzyskanych od obowiązzanego informacji dla własnych celów, wówczas dojdzie do spełnienia przesłanek zarówno z art. 479¹¹³ § 3 k.p.c., jak i z § 5 rzeczonoego przepisu. W przypadku tego rodzaju kumulacji wskazuje się, że obowiązany będzie mógł żądać naprawienia szkody na podstawie każdego z tych przepisów – w obu przypadkach do wysokości poniesionej szkody⁴³.

Podsumowanie

W świetle powyższych rozważań należy stwierdzić, że konstrukcja odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną wykonaniem zabezpieczenia zasługuje na pozytywną ocenę. Głównym jej celem jest ochrona obowiązkanego przed nadużywaniem pozycji procesowej

³⁷K. Flaga-Gieruszyńska, [w:] K. Flaga-Gieruszyńska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2022, art. 479¹¹³, nb 2.

³⁸M. Dziurda, *Wezwanie do udzielenia informacji. Postępowanie odrębne w sprawach własności intelektualnej*, [w:] S. Cieślak (red.), *Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji. Postępowania odrębne w szczególnych kategoriach spraw*, seria: System Prawa Procesowego Cywilnego, t. 2, cz. 3, Warszawa 2023, s. 1022.

³⁹Ibidem.

⁴⁰T. Targosz, [w:] R. Markiewicz (red.), op. cit., art. 80, teza 278.

⁴¹M. Dziurda, op. cit., s. 1022–1023.

⁴²S. Stepaniuk, M. Sznajder, [w:] B. Karolczyk (red.), *Postępowanie cywilne w sprawach własności intelektualnej. Komentarz dla pełnomocników procesowych i sędziów*, Warszawa 2021, art. 479¹¹³, teza 82.

⁴³Ibidem, art. 479¹¹³, teza 83.

uprawnionego i wydaje się, że cel ten został osiągnięty. Z uwagi na specyfikę postępowań w sprawach własności intelektualnej i funkcjonujących w nich rozwiązań, wydaje się, że odpowiednie stosowanie art. 746 k.p.c. jest konieczne i uzasadnione. Na aprobatę zasługuje również wprowadzenie do postępowania przed sądem polubownym (analogicznego do art. 746 k.p.c.) art. 1182 k.p.c., który – jak wykazano w niniejszym artykule – zapewnia obowiązanemu szerszą ochronę niż ochrona zapewniona przed sądem powszechnym. Nie należy jednak zapominać, że w każdym z wymienionych przypadków ewentualne trudności może sprawić wykazanie rozmiarów powstałej szkody. Ponadto warto podkreślić, że problem ten ma większy zasięg niż problem dotyczący jedynie odpowiedzialności na podstawie art. 746 k.p.c., a co więcej – znalezienie uniwersalnego remedium wydaje się niemożliwe.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Aslanowicz M. (red.), *Sąd polubowny (arbitrażowy). Komentarz do części piątej Kodeksu postępowania cywilnego*, Warszawa 2017.
- Bączyk M., *Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną wykonaniem zabezpieczenia w postępowaniu zabezpieczającym*, [w:] J. Gudowski, K. Weitz (red.), *Aurea praxis. Aurea theoria. Księga pamiątkowa ku czci profesora Tadeusza Erecińskiego*, t. 2, Warszawa 2011.
- Bodio J., Demendecki T., Marcewicz O., Telenga P., Wójcik M.P., Jakubecki A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego, t. 2: Komentarz do art. 730–1217*, Warszawa 2017.
- Cieśliński M., *Postępowanie zabezpieczające w sprawach o rozwód*, Warszawa 2014.
- Dziurda M., Górka O., *Discussion on the availability of tribunal-ordered ex parte interim measures – comments from the Polish perspective*, „ADR. Arbitraż i Mediacja” 2016, nr 4.
- Dziurda M., *Wezwanie do udzielenia informacji. Postępowanie odrębne w sprawach własności intelektualnej*, [w:] S. Cieślak (red.), *Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji. Postępowania odrębne w szczególnych kategoriach spraw*, seria: System Prawa Procesowego Cywilnego, t. 2, cz. 3, Warszawa 2023.
- Ereciński T., Weitz K., *Badanie właściwości sądu polubownego. Zabezpieczenie roszczeń dochodzonych przed sądem polubownym*, [w:] T. Ereciński, K. Weitz (red.), *Sąd arbitrażowy*, Warszawa 2008.
- Ereciński T., Weitz K., *Zabezpieczenie roszczeń dochodzonych przed sądem polubownym*, [w:] T. Ereciński, K. Weitz (red.), *Sąd arbitrażowy*, Warszawa 2008.
- Flaga-Gieruszyńska K. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2022.

- Grzegorzczak P., Gudowski J., Markiewicz K., Walasik M., Weitz K., Ereciński T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 2: Postępowanie rozpoznawcze*, 2022, Lex.
- Gudowski J., Ereciński T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 4: Postępowanie rozpoznawcze. Postępowanie zabezpieczające*, Warszawa 2016.
- Jakubecki A. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, t. 2*, 2019, Lex.
- Karolczyk B. (red.), *Postępowanie cywilne w sprawach własności intelektualnej. Komentarz dla pełnomocników procesowych i sędziów*, Warszawa 2021.
- Kubas A., *Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną wykonaniem zabezpieczenia (art. 746, 1182 k.p.c.)*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2006, nr 3–4.
- Manowska M. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany, t. 2: Art. 478–1217*, 2022, Lex.
- Markiewicz R. (red.), *Komentarz do ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Ustawy autorskie. Komentarze, t. 2*, Warszawa 2021.
- Olejniczak A. (red.), *Prawo zobowiązań – część ogólna*, seria: System Prawa Prywatnego, t. 6, Warszawa 2014.
- Piaskowska O.M. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie nieprocesowe. Postępowanie w razie zaginięcia lub zniszczenia akt. Postępowanie zabezpieczające. Komentarz aktualizowany*, 2023, Lex.
- Pietrzykowski K. (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz, t. 1: Art. 1–449⁰*, Warszawa 2020.
- Rejda M., *Zabezpieczenie środka dowodowego. Postępowanie odrębne w sprawach własności intelektualnej*, [w:] S. Cieślak (red.), *Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji. Postępowania odrębne w szczególnych kategoriach spraw*, seria: System Prawa Procesowego Cywilnego, t. 2, cz. 3, Warszawa 2023.
- Rylski P. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, 2022, Legalis.
- Stefańska E., *Odpowiedzialność cywilnoprawna za szkodę wyrządzoną wykonaniem zabezpieczenia*, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2019, nr 1.
- Szancilo T. (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Art. 506–1217*, t. 2, Warszawa 2019.
- Walasik M., *Prześlanki odpowiedzialności. Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną wskutek ustanowienia lub wykonania zabezpieczenia*, [w:] A. Jakubecki (red.), *Postępowanie zabezpieczające*, seria: System Prawa Procesowego Cywilnego, t. 5, Warszawa 2016.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (t.j. Dz.U. 2023 r., poz. 1610 ze zm.).
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2023 r., poz. 1550 ze zm.).
- Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r., poz. 614).

Orzecznictwo

Uchwała SN z 3 października 1972 r., sygn. akt III CZP 53/72.
Wyrok SA w Poznaniu z 18 maja 2011 r., sygn. akt I ACa 303/11.
Wyrok SN z 16 września 1993 r., sygn. akt III CZP 125/93.
Wyrok SN z 21 lipca 2016 r., sygn. akt II CSK 575/15.
Wyrok SN z 25 lutego 2010 r., sygn. akt V CSK 293/09.
Wyrok SN z 8 stycznia 1971 r., sygn. akt III CRN 410/70.
Wyrok SN z 19 lipca 2012 r., sygn. akt II CSK 715/11.
Wyrok SO w Krakowie z 30 sierpnia 2018 r., sygn. akt II Ca 710/18.

Źródła internetowe

Informator Statystyczny Wymiaru Sprawiedliwości, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/publikacje/>.
Uzasadnienie do projektu zmianie ustawy Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Sejm IX kadencji, druk sejmowy nr 2650, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm9.nsf/druk.xsp?documentId=4E1187E1F1916D16C12588CC0058D95A>.

The liability for damages caused by the enforcement of injunctive order

Summary

This article discusses the issue of liability for damage caused by the execution of the security, which is regulated in Art. 746 of the Code of Civil Procedure. Taking into account the specificity of security proceedings, its sanction is necessary to ensure proper protection of the obligated party. The accelerated nature of this procedure and the lack of need to collect all the evidence cause a risk that the secured main claim may not be recognized as justified. In order to prevent the effects of instrumental use of this institution by the entitled party, the legislator made it possible for the obligated party to seek compensation for the damage on the principles set out in the above-mentioned regulation. It is worth mentioning that Art. 746 of the Code of Civil Procedure applies appropriately in proceedings in intellectual property matters and a similar regulation also applies in arbitration proceedings.

Keywords: substantive claim, compensation liability, injunctive order, execution of the injunctive order

DOI: 10.31648/kpp.10445

Anna Opar

ORCID: 0000-0001-9781-178X

Uczelnia Państwowa im. Jana Grodka w Sanoku

aopar@up-sanok.edu.pl

Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa a procesy migracyjne

Wstęp

Bezpieczeństwo stanowi jedną z podstawowych potrzeb człowieka i państwa. Zagadnienia bezpieczeństwa państwa nabierają szczególnego znaczenia w obliczu przemian, będących skutkiem procesów globalizacji, integracji europejskiej i konfliktów wojennych w różnych regionach świata. Globalizacja wiąże się z nowymi zagrożeniami i ryzykiem, z którymi coraz trudniej radzi sobie państwo. Natomiast procesy integracji europejskiej niejednokrotnie uszczuplają monopol suwerennej władzy w wielu istotnych dziedzinach. Postrzeganie bezpieczeństwa przez pryzmat działalności sił zbrojnych, policji i służb specjalnych jest obecnie niewystarczające. Procesy migracyjne, przebiegające w Polsce od kilkunastu lat, powodują, że z państwa typowo emigracyjnego przekształcamy się w państwo emigracyjno-imigracyjne. Proces zmiany tego statusu stwarza konieczność przemodelowania polityki migracyjnej w kontekście odpowiedniego radzenia sobie z problemem nielegalnego przekraczania polskiej granicy, wpływem imigracji na sytuację na rynku pracy oraz na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Współczesne państwo narodowe, mające prawny i demokratyczny charakter, ma dwa podstawowe zadania – zapewnienie bezpieczeństwa i wolności obywatelom¹.

¹M. Duszczyk, *Procesy migracyjne a bezpieczeństwo wewnętrzne*, [w:] S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2009, s. 353.

Bezpieczeństwo wewnętrzne

Bezpieczeństwo jest jednym z najważniejszych aspektów otoczenia człowieka, stanowiąc warunek, na którym opiera się ludzkie życie w wymiarze egzystencjalnym, poznawczym, twórczym i rozwojowym. Ryszard Zięba proponuje, aby bezpieczeństwo określić jako pewność istnienia i przetrwania, posiadania oraz funkcjonowania rozwoju podmiotu. Pewność jest wynikiem nie tylko braku zagrożeń. Powstaje również w wyniku kreatywnej działalności danego podmiotu i jest zmienna w czasie, czyli ma naturę procesu społecznego². Według Jana Szmyda bezpieczeństwo jest zjawiskiem społecznym, politycznym, kulturalnym, prawnym, ekologicznym, militarnym, a także czynnikiem jednostkowo egzystencjalnym i życiowo indywidualnym. Zawiera wspólny mianownik podmiotowy – wiąże się z poczuciem stabilności i trwałości określonego, korzystnego stanu rzeczy, z odczuciem braku zagrożenia wewnętrznego lub zewnętrznego, z doznawaniem spokoju i pewności w codziennym bytowaniu oraz zaufania do przyszłości. Szmyd postrzega bezpieczeństwo jako wartość i sytuuje je wśród wartości fundamentalnych: życia, zdrowia, godności, prywatności, solidarności i humanitaryzmu, a także kardynalnych: dobra, prawdy, sprawiedliwości, piękna. Zwraca uwagę, że bezpieczeństwo stanowi wartość wyjątkową, do której dąży się nie tylko z uwagi na nią samą, ale względu na inne wartości, które ta zabezpiecza³. Marta Pomykała definiuje bezpieczeństwo jako „stan pozytywny, który nie występuje niezależnie, lecz jest rozpatrywany w kontekście określonego podmiotu lub przedmiotu ochrony, dlatego odnosi się najczęściej do konkretnego człowieka lub grupy ludzi, mienia, środowiska czy warunków życia społecznego”⁴. Andrzej Czupryński postrzega bezpieczeństwo „jako cechę biologiczną organizmów żywych, stan psychiczny, a przede wszystkim proces warunkujący przetrwanie i rozwój określonego podmiotu”⁵. Wskazuje, że człowiek stanowi główny podmiot bezpieczeństwa, „który w istocie tworzy przedmioty służące do zagwarantowania mu przetrwania i rozwoju. Stąd o bezpieczeństwie podmiotowym można mówić w kontekście ludzi i występujących pomiędzy nimi relacji. Właściwe jest więc postrzeganie bezpieczeństwa podmiotowego w odniesieniu do człowieka, grup społecznych, narodów i ludzkości”⁶. Stanisław J. Rysz definiuje poczucie bezpieczeństwa na dwóch poziomach. „W wymiarze personalnym poczucie bezpieczeństwa jest przetworzoną w umyśle na subiektywne odczucie komplectacją osobniczej wiedzy, pogłosek, wyobrażeń, przypuszczeń, doświadczeń, oczekiwań i porównań w obszarze zagrożenie – zabezpieczenie w relacji do osoby i jej otoczenia. W wymiarze społecznościowym poczucie

²R. Zięba, *Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Warszawa 2008, s. 16.

³S.J. Rysz, *Zarządzanie kryzysowe zintegrowane*, Warszawa 2018, s. 17.

⁴M. Pomykała, *Bezpieczeństwo jako kategoria prawna*, [w:] A. Letkiewicz, A. Misiuk (red.), *Państwo, administracja, policja*, Szczytno 2012, s. 88.

⁵A. Czupryński, *Bezpieczeństwo w ujęciu teoretycznym*, [w:] A. Czupryński, B. Wiśniewski, Ł. Zboina (red.), *Bezpieczeństwo – teoria – badania – praktyka*, Józefów 2015, s. 10.

⁶Ibidem, s. 18.

bezpieczeństwa stanowi skłonność do zbiorowej akceptacji przez poszczególnych jej członków jako własnej wizji stanu bezpieczeństwa w środowisku, w którym funkcjonują, opartej na rozpowszechnianych subiektywnych opiniach autorytetów⁷. Bezpieczeństwo jest wartością pierwotną wobec innych, a potrzeba bezpieczeństwa stała się decydującym czynnikiem państwowotwórczym. Zatem pierwszym i niezbędnym warunkiem pomyślnego rozwoju państwa było, jest i będzie zapewnienie bezpieczeństwa. „Przez bezpieczeństwo państwa należy rozumieć taki jego rzeczywisty stan stabilności wewnętrznej i suwerenności, który odzwierciedla brak zagrożeń (w sensie zaspokajania podstawowych potrzeb egzystencjalnych i behawioralnych społeczeństwa oraz traktowania państwa jako suwerennego podmiotu w stosunkach międzynarodowych)”⁸.

Pojęcie bezpieczeństwa wewnętrznego pojawiło się w państwach demokratycznych w debatach prowadzonych na temat stanów nadzwyczajnych czy zagrożeń terrorystycznych. Ich efektem było reformowanie oraz tworzenie nowych instytucji i regulacji prawnych w zakresie polityki bezpieczeństwa wewnętrznego⁹. Pierwotnie podział rozgraniczał dwie sfery państwa: wewnętrzną i zewnętrzną. Bezpieczeństwo wewnętrzne obejmowało więc to, co wiązało się ze stabilnością i porządkiem na danym terytorium i było w kompetencjach organów policji, bezpieczeństwa i instytucji zajmujących się zwalczaniem skutków katastrof. Bezpieczeństwo zewnętrzne obejmowało ochronę i obronę, za co odpowiadały instytucje wojskowe i służby wywiadowcze. Oba rodzaje bezpieczeństwa były więc względnie autonomiczne. Nowe uwarunkowania w zglobalizowanym świecie wykazały, że sfery bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego są ze sobą ściśle związane i wzajemnie się przenikają. Według Zdzisława Nowakowskiego bezpieczeństwo wewnętrzne oznacza stabilność i harmonijność funkcjonowania systemu państwa, natomiast bezpieczeństwo zewnętrzne – brak zagrożeń ze strony podmiotów i źródeł zagranicznych¹⁰. Obecnie w literaturze przedmiotu pojawia się bezpieczeństwo narodowe, którego składnikami są bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne. W debacie publicznej pojęcie bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego często zestawiane jest z pojęciem bezpieczeństwa publicznego. Andrzej Misiuk definiuje bezpieczeństwo publiczne jako „stan braku zagrożenia funkcjonowania organizacji państwowej i realizacji jej interesów, umożliwiający normalny, swobodny jej rozwój”¹¹. Tak rozumiane bezpieczeństwo publiczne odnosi się przede wszystkim do ochrony społeczeństwa przed negatywnymi działaniami. Ograniczenie zakresu podmiotowego i przedmiotowego bezpieczeństwa publicznego do sfery publicznej wskazuje, że pojęcie bezpieczeństwa wewnętrznego jest szersze, ponieważ obejmuje również sferę prywatną wewnątrz państwa, a więc działania prawno-policyjne i działania polityczne. Bezpieczeństwo wewnętrzne rozumiane jest

⁷ S.J. Rysz, op. cit., s. 19.

⁸ A. Żebrowski, *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis - Studia Politologica” 2012, nr 8, s. 8.

⁹ S. Sulowski, *O nowym paradygmacie bezpieczeństwa w erze globalizacji*, [w:] S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), op. cit., s. 13.

¹⁰ Ibidem, s. 14.

¹¹ A. Misiuk, *Administracja porządku publicznego i bezpieczeństwa publicznego*, Warszawa 2008, s. 16.

jako stała gotowość i działalność określonych instytucji oraz organów państwowych, a także prywatnych podmiotów, która ma znaczenie dla zachowania stabilności i integralności państwa. Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa stanowi podstawę sprawnego funkcjonowania systemu demokratycznego. To taki stan polityczno-administracyjny państwa, który gwarantuje jego obywatelom brak zagrożenia dla jego funkcjonowania, zapewnia spokój, poszanowanie porządku publicznego, ochronę społeczności i każdego obywatela. Oznacza także zapobieganie wszystkiemu, co mieści w sobie zagrożenie dla bezpieczeństwa, spokoju i porządku publicznego. Bezpieczeństwo wewnętrzne łączy się z wykonywaniem swoich zadań przez administrację poszczególnych resortów i instytucji bezpieczeństwa wewnętrznego, w szczególności w postaci akcji, przymusu, działań, prewencji, analizy i zbierania danych oraz informacji niejawnych dających podstawę do ochrony bezpieczeństwa państwa, obywatela i porządku publicznego¹². Nową typologię bezpieczeństwa wskazuje Barry Buzan, proponując jego podział na horyzontalny i wertykalny. W horyzontalnym wyróżnia pięć rodzajów bezpieczeństwa: militarny, policyjny, ekonomiczny, ekologiczny i socjalny, natomiast w wertykalnym – cztery rodzaje: człowieka, narodowe, regionalne i globalne¹³.

Zagrożenia bezpieczeństwa wewnętrznego w kontekście procesów migracyjnych

Słowo „migracja” wywodzi się z języka łacińskiego, gdzie *migratio* oznacza (wy)wędrowanie, przesiedlanie się, stąd migracja w ujęciu leksykalnym określana jest jako masowa wędrownia, przesiedlanie się ludności. Owo przemieszczanie dotyczy różnych grup społecznych między różnymi środowiskami, takimi jak wieś, miasto, kraj. Opuszczanie kraju pochodzenia i przesiedlanie się do obcego kraju nosi z kolei nazwę emigracji (łac. *emigratio* ‘wyprowadzenie się’). Z perspektywy państwa przyjmującego migranta mamy z kolei do czynienia z imigracją (łac. *immigrare* ‘wprowadzić się’). Migracyjne przesiedlanie się może być wywołane wieloma pobudkami. Główne czynniki migracyjne można podzielić na te decydujące o opuszczeniu kraju pochodzenia (tzw. czynniki wypychające) oraz te decydujące o wyborze kraju docelowego (tzw. czynniki przyciągające)¹⁴. Polska nie dysponuje obecnie dokumentem, który w sposób zwarty, spójny i kompleksowy opisywałby założenia polityki migracyjnej państwa. Program „Polityka migracyjna Polski – stan obecny i postulowane działania”, opracowany w 2012 r., został unieważniony w roku 2016. W kolejnych latach władze państwowe podjęły próby sformułowania nowego programu tej polityki, skierowanego głównie na kwestie gospodarcze, związane przede wszystkim z potrzebami rynku pracy. Projekty tego programu zostały jednocześnie skontrastowane z wymogami bezpieczeństwa

¹²A. Żebrowski, op. cit., s. 9.

¹³S. Sulowski, op. cit., s. 15–16.

¹⁴B. Mróz, *Wpływ zagrożeń migracyjnych na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, „Journal of Modern Science” 2017, t. 2, nr 33, s. 288.

państwa, dotyczącego zarówno sfery wewnętrznej (obawy przed niekontrolowaną imigracją z krajów pozaeuropejskich), jak i zewnętrznej, dotyczącej ochrony granic państwa. Sytuacja na granicy polsko-białoruskiej, począwszy od sierpnia 2021 r., wzmocniła znaczenie kwestii bezpieczeństwa państwa. Wybuch wojny w Ukrainie w lutym 2022 r. i masowy napływ uciekinierów z tego kraju do Polski wymusił konieczność szybkich działań w zakresie ich przyjęcia i przynajmniej czasowej ich integracji w naszym społeczeństwie. Polegały one na błyskawicznym przyjęciu uregulowań prawnych, które umożliwiały legalny pobyt i udzielanie szerokiej pomocy finansowej i socjalnej obywatelom Ukrainy¹⁵.

Według Straży Granicznej w 2022 r. do Polski wjechało ponad 13,5 mln cudzoziemców. Większość z nich (ok. 94%) stanowiły osoby spoza Unii Europejskiej i Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Największą grupą cudzoziemców byli Ukraińcy (ok. 75% osób z państw trzecich), następnie Białorusini (ok. 11%) i obywatele Zjednoczonego Królestwa (ok. 5%). W 2022 r. do Polski wjechały 183 564 osoby z państw, w których islam jest religią dominującą. To niecałe 1,5% wszystkich cudzoziemców, którzy przybyli do nas spoza Europejskiego Obszaru Gospodarczego. Trzy największe grupy stanowili cudzoziemcy z Turcji (ok. 24% osób z państw muzułmańskich), Kazachstanu (ok. 13%) i Azerbejdżanu (ok. 10%). W tym samym roku Straż Graniczna odmówiła wjazdu 1746 osobom z państw muzułmańskich. Najczęstszą przyczyną odmowy (ok. 85% przypadków) był brak ważnej wizy lub dokumentu pobytowego. Zaledwie 18 osób z tych państw nie wpuszczono do naszego kraju, ponieważ uznano je za zagrożenie dla bezpieczeństwa¹⁶.

Procesy migracyjne związane z napływem coraz większej liczby obcokrajowców są wyzwaniem w zakresie integracji w społeczeństwie oraz zapobiegania negatywnym tendencjom w obszarze bezpieczeństwa. W kwestiach związanych z zagrożeniami wynikającymi z migracji istotnym czynnikiem jest sposób, w jaki imigranci przedostają się do państwa docelowego. Cudzoziemcy, którzy przedostają się na terytorium danego państwa wbrew obowiązującym przepisom, nie dopełniając jednocześnie formalności legalizacyjnych i podejmując nielegalnie pracę, są migrantami nielegalnymi. W zjawisku nielegalnej imigracji można zidentyfikować dwa podstawowe obszary działania: nielegalnego przekraczania granicy i nielegalnego pobytu.

W obliczu wyzwań związanych z napływem imigrantów do Polski odpowiednio zorganizowana kontrola procesów imigracyjnych, zwłaszcza zjawiska nielegalnej migracji, powinna obejmować rozwiązania prawne, organizacyjne i instytucjonalne, które pozwolą z jednej strony na otwarcie się Polski na cudzoziemców, z drugiej zaś – na kontrolowanie procesów imigracyjnych, tak aby były one zgodne z interesami państwa.

¹⁵ Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. z 2022 r., poz. 583 ze zm.). Zob. także S. Łoziński, M. Szonert, *Polityka migracyjna „Bez polityki”. Antynomie tworzenia polityki migracyjnej w Polsce w okresie 2016–2022*, <https://www.migracje.uw.edu.pl> (dostęp: 28.08.2023).

¹⁶ *Imigranci z krajów muzułmańskich w Polsce*, https://demagog.org.pl/analizy_i_raporty/imigranci-z-krajow-muzulmanskich-w-polsce-co-mowia-liczby (dostęp: 28.08.2023).

Rosnąca skala napływu cudzoziemców w celu wykonywania pracy w Polsce, poza niekwestionowanymi korzyściami, wiąże się również z szeregiem potencjalnych zagrożeń. Kluczowe jest zatem zarządzanie legalną migracją w taki sposób, aby oprócz maksymalizowania korzyści, unikać jej negatywnych skutków lub je w jak największym stopniu ograniczać. Duża skala migracji może wzmacniać polaryzację na rynku pracy i przyczyniać się do obniżania standardów zatrudnienia. Nadmierna koncentracja cudzoziemców w określonych branżach i rejonach kraju, przy braku odpowiednich rozwiązań prawno-instytucjonalnych, może zwiększać zagrożenie segmentacją rynku pracy oraz prowadzić do napięć społecznych. Od kilku lat obserwowana jest rosnąca rola agencji w organizacji zatrudniania migrantów zarobkowych do Polski. Zjawisko to może mieć wiele zalet zarówno z punktu widzenia pracodawców, jak i pracowników, jednak może sprzyjać nadużyciom wobec cudzoziemców zatrudnianych za pośrednictwem agencji zatrudnienia oraz nielegalnych i nieformalnych pośredników¹⁷.

Podstawowe zagrożenia dla bezpieczeństwa wewnętrznego są z jednej strony związane z przestępczością podejmowaną przez samych cudzoziemców, z drugiej zaś – z działalnością zorganizowanych grup przestępczych, które z nielegalnej migracji uczyniły sobie intratne źródło dochodu. Do najczęściej spotykanych działań w tym zakresie można zaliczyć:

- nasilenie działalności grup przestępczych w zakresie dostarczania fałszywych dokumentów; organizacji nielegalnego przekraczania granicy państwowej; handlu ludźmi, w tym: prostytucji i innych form wykorzystywania seksualnego, przymusowej pracy, żebractwa, niewolnictwa, zniewolenia czy wyzyskiwania do działalności przestępczej;
- czarny rynek usług legalizacji pobytu – działania przestępcze osób wykonujących za odpowiednim wynagrodzeniem zadania „pomocnicze” na rzecz zorganizowanych grup przestępczych w celu legalizacji pobytu cudzoziemców, np. wystawianie oświadczeń, zaproszeń, zawieranie fikcyjnych małżeństw;
- brak możliwości weryfikacji tożsamości migrantów – migranci, którzy w sposób nielegalny przekraczają granicę państwową, nie są poddawani kontroli granicznej, zatem niemożliwa jest ich identyfikacja w kontekście stanowienia zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa, w tym stwierdzenia przynależności do organizacji terrorystycznych.

Inne zagrożenia dla kraju przyjmującego migrantów wiążą się także ze sferą kulturową i odnoszą się do destabilizacji struktur społecznych. Problemy te dotyczą zarówno migrantów legalnych, jak i nielegalnych. Są to:

- bariery integracyjne – cudzoziemcy, którzy nielegalnie przebywają na terytorium innego państwa, unikają kontaktów z instytucjami kraju przyjmującego z uwagi na obawę przed odmową legalizacji pobytu i przymusowym powrotem;

¹⁷ *Polityka migracyjna Polski – kierunki działań 2021–2022*, <https://www.gov.pl> (dostęp: 28.08.2023).

- powstawanie diaspor – środowiska, które celowo separują się od ludności miejscowej, niechętnie do asymilacji i nauki języka, tworzą własne organizacje kulturalne, społeczne, polityczne, bez chęci akceptacji systemu prawnego oraz różnic kulturowych państwa przyjmującego;
- rekrutacja do organizacji ekstremistycznych – środowiska imigranckie mogą stanowić zaplecze dla wszelkich ruchów ekstremistycznych. Rosnąca frustracja i rozczarowanie sytuacją ekonomiczną oraz prawną, problemy integracyjne, marginalizacja czy wręcz wykluczenie społeczne imigrantów mogą z jednej strony wywoływać gwałtowne reakcje, zaś z drugiej strony szczególnie groźne jest, coraz częściej potwierdzane, rozprzestrzenianie się ideologii ekstremistycznych;
- wzrost nastrojów ksenofobicznych – migranci często należą do grup narażonych na nierówne traktowanie czy wręcz otwartą niechęć i dyskryminację ze strony przedstawicieli społeczeństw przyjmujących. Czynnikiem w znacznej mierze kształtującym preferencje i wiedzę zarówno społeczeństw migrujących, jak i przyjmujących są media. Niekiedy przedstawiają one i powielają nierzetelny i nieprecyzyjny obraz sytuacji, wpływając na postawy społeczne.

Kolejnym negatywnym efektem nielegalnej migracji związanym ze sferą ekonomiczną jest obciążenie ekonomiczne. Przyjęcie dużej liczby migrantów wiąże się z koniecznością zapewnienia im minimum socjalnego. Postrzeganie tego aspektu migracji jako obciążenie nie jest podzielane przez część ekspertów, którzy w migrantach upatrują szansę na ożywienie gospodarcze i częściowe rozwiązanie problemów demograficznych¹⁸.

Migracja jest procesem, który niesie zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki. Z pewnością procesy asymilacyjne cudzoziemców wykazują charakter bardzo złożony i są zależne od wielu czynników. Najważniejsze z nich to legalność migracji lub jej brak, liczebność grupy migrującej i jej charakter, oczekiwania i zamiary związane z przybyciem do nowego kraju czy w końcu środowisko kulturowe, społeczne, polityczne i prawne w państwie przyjmującym. Wszystkie wskazane aspekty mają wpływ na ewentualną eskalację zagrożeń towarzyszących zjawiskom migracyjnym¹⁹.

Podsumowanie

W obliczu przemian będących skutkiem procesów globalizacji, integracji europejskiej i konfliktów wojennych w różnych regionach świata bezpieczeństwo wewnętrzne staje się sprawą priorytetową. Procesy migracyjne powodują, że z państwa typowo emigracyjnego Polska przekształca się w państwo emigracyjno-imigracyjne. Proces zmiany tego statusu stwarza konieczność przemodelowania polityki migracyjnej w kontekście odpowiedniego radzenia sobie z problemem nielegalnego przekraczania polskiej granicy, wpływem imigracji na sytuację na rynku pracy oraz na bezpieczeństwo

¹⁸ B. Mróz, op. cit., s. 297–299.

¹⁹ Ibidem.

wewnętrzne państwa. Procesy migracyjne związane z napływem coraz większej liczby obcokrajowców są wyzwaniem w zakresie integracji w społeczeństwie oraz zapobiegania negatywnym tendencjom w obszarze bezpieczeństwa wewnętrznego.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Czupryński A., *Bezpieczeństwo w ujęciu teoretycznym*, [w:] A. Czupryński, B. Wiśniewski, Ł. Zboina (red.), *Bezpieczeństwo – teoria – badania – praktyka*, Józefów 2015.
- Duszczyk M., *Procesy migracyjne a bezpieczeństwo wewnętrzne*, [w:] S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2009.
- Misiuk A., *Administracja porządku publicznego i bezpieczeństwa publicznego*, Warszawa 2008.
- Mróz B., *Wpływ zagrożeń migracyjnych na bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, „Journal of Modern Science” 2017, t. 2, nr 33.
- Pomykała M., *Bezpieczeństwo jako kategoria prawna*, [w:] A. Letkiewicz, A. Misiuk (red.), *Państwo, administracja, policja*, Szczytno 2012.
- Rysz S.J., *Zarządzanie kryzysowe zintegrowane*, Warszawa 2018.
- Sulowski S., *O nowym paradygmacie bezpieczeństwa w erze globalizacji*, [w:] S. Sulowski, M. Brzeziński (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, Warszawa 2009.
- Zięba R., *Pozimnowojenny paradygmat bezpieczeństwa międzynarodowego*, [w:] R. Zięba (red.), *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, Warszawa 2008.
- Żebrowski A., *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis – Studia Politologica” 2012, nr 8.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. z 2022 r., poz. 583 ze zm.)

Źródła internetowe

- Imigranci z krajów muzułmańskich w Polsce*, https://demagog.org.pl/analizy_i_raporty/imigranci-z-krajow-muzulmanskich-w-polsce-co-mowia-liczby.
- Łoziński S., Szonert M., *Polityka migracyjna „Bez polityki”. Antynomie tworzenia polityki migracyjnej w Polsce w okresie 2016–2022*, <https://www.migracje.uw.edu.pl>.
- Polityka migracyjna Polski – kierunki działań 2021–2022*, <https://www.gov.pl>.

Internal security of the state and migration processes

Summary

Security is one of the basic needs of man and the state. The issues of state security are of particular importance in the face of changes resulting from the processes of globalization, European integration and military conflicts in various regions of the world. Globalization creates new threats and risks that are becoming increasingly difficult for the state to cope with. Globalization is very much about politics. The United Nations has 193 member states. Through its bodies, such as the General Assembly or the Security Council, and specialized organizations such as the International Monetary Fund, it influences the decisions or actions of the member states Integrated Learning Platform (zpe.gov.pl last accessed 5.02.2024). In the face of challenges related to the influx of immigrants to Polish, properly organized control of immigration processes, especially the phenomenon of illegal migration, should include legal, organizational and institutional solutions which will allow, on the one hand, for Polish to open up to foreigners, and on the other hand, for controlling immigration processes so that they are consistent with the interests of the state.

Keywords: migration, security, globalisation